

Veronika Sobotková
Daniel Křížek

Qom, náboženské centrum Íránu

Plzeň
2016

Obsah:

Úvod	1
Geografie	4
Historie Qomu	5
1. Předislámská historie	6
2. Příchod islámu do Íránu	8
3. Formování ší'itského islámu	10
4. Qom za abbásovského chalífátu	17
5. Mongolský vpád	20
6. Safíjovci	21
7. Qádžárovci	24
8. Dynastie Pahlaví	26
9. Revoluční hnutí 1977 - 1979	32
10. Vývoj od roku 1980 do současnosti	36
11. Dnešní qomská <i>hawza</i> (<i>hawza 'ilmíja Qom</i>)	40
Islámská architektura a umění v Íránu	45
Architektura a kultura Qomu	52
12. Fátima Ma'súma - hlavní posvátný okrsek a symbol Qomu	53
Život Fátimy Ma'súmy	54
Historie svatyně	55
Současná podoba komplexu svatyně Fátimy Ma'súmy	57
13. Džamkarán	71
Historie místa	71
Architektura Džamkaránu	72
Dnešní kultura Džamkaránu	74
14. Další významné náboženské stavby v Qomu	75
Stará mešita / Imáмова mešita	75
Páteční mešita	79
Imámzáde - hrobky světců	81
Zahrada zelených kupolí - Báq-e Gonbad-e Sabz	84
15. Významné civilní stavby Qomu	87
Bazár	87
Velký Tímče	88
Dům Hádždže 'Alího Chána Zanda	90

Dům Jazdán Panáha	91
Nadžafího knihovna	92
16. Život a kultura v Qomu.....	100
Závěr	103
Přílohy.....	105
Významné osobnosti spojené s Qomem	105
Slovníček vybraných cizích pojmů	108
Použitá literatura.....	114
Abstract	122

Poděkování

Tato kniha by nevznikla bez pomoci mnoha lidí a organizací. Poděkování patří univerzitě al-Mustafá International v Qomu, která umožnila skupině studentů a akademických pracovníků z Katedry blízkovýchodních studií Západočeské univerzity v Plzni studijní pobyty na půdě al-Mustafá International, které proběhly v únoru 2015 a 2016. Děkujeme všem vyučujícím, kteří nám připravili pestré a obohacující přednášky, a také všem pracovníkům univerzity, kteří nám organizovali doplňující poznávací a kulturní program, díky kterému jsme se seznámili blíže s historií Íránu a rovněž se současným životem v této mnohohvrstevnaté zemi a zvláště v Qomu. Jsme rovněž velmi vděční za možnost přístupu ke vzácným fondům knihoven v Qomu.

Zvláštní poděkování bychom rádi vyjádřili těmto lidem:

H. I. ájatolláh Dr. Alireza A'rafi, prezident al-Mustafá International University

H. I. Prof. Dr. Alí Abbasí, vice-prezident al-Mustafá International University for Research Affairs, vedoucí Sabbatical Leaves Council

Dr. Hadží Dehabádí, bývalý děkan The International Institute of Short Term Education & Sabbatical Leaves, al-Mustafá International University

H. I. Dr. Mohsen Malekafzali, děkan The International Institute of Short Term Education & Sabbatical Leaves, al-Mustafá International University

Dr. Šahrijár Šudžájpúr, vedoucí oddělení Sabbatical Leaves, al-Mustafá International University

Mahmúd Nazarí, lektor a pracovník oddělení Sabbatical Leaves, al-Mustafá International University

Mahdí Šamusiján, pracovník oddělení Sabbatical Leaves, al-Mustafá International University

J. E. Alí Akbar Džowkar, Chargé d'Affaires Islámské republiky Írán v České republice a taktéž ostatní pracovníci této ambasády

J. E. Petr Štěpánek, Ph.D., velvyslanec České republiky v Islámské republice Írán a taktéž ostatní pracovníci této ambasády

(foto MN) Studenti a vyučující Katedry blízkovýchodních studií s dr. Petrem Pelikánem na půdě al-Mustafá International University v Qomu v únoru 2016.

Speciální poděkování patří PhDr. Petru Pelikánovi, který jednak zprostředkoval a zaštil zmíněné výzkumné pobyty, čímž umožnil rozvinout dlouhodobou spolupráci mezi Západočeskou univerzitou v Plzni a al-Mustafá International University v Qomu, a rovněž se jako odborný konzultant podílel na přípravě této knihy.

(foto MN) Studenti a vyučující Katedry blízkovýchodních studií spolu s dr. Šahrijárem Šudžájpúrem a dr. Petrem Pelikánem v Qomu v únoru 2015. V pozadí svatyně Fátimy Ma'súmy.

Dále směřují naše díky ředitelství svatyně Fátimy Ma'súmy, které povolilo fotografování na svatém místě, jakož i všem ostatním ředitelům a správcům historických a kulturních míst za cenné informace a za vždy otevřené dveře.

Úvod

Ší'itský islám je druhým nejvýznamnějším směrem islámu. Vznikl ještě za života proroka Muhammada, dále se rozšiřoval a zasahoval do regionálních i světových dějin. Mnoho lokálních dynastických útvarů i významných států a říší bylo spojeno s dominantní doktrínou ší'itského islámu, příkladem mohou být Idrísovcí vládnucí v oblasti Maroka v letech 788–985, významní Fátimovci ovládající části severní Afriky, Levanty i Arabského poloostrova během let 909–1171, rod Bújovců uzurpující moc v abbásovském chálífátu v letech 934–1096, příkláněli se k němu někteří panovníci dynastie Ílchánů v Persii v letech 1256–1335. Typicky ší'itskou dynastií byli Saffjovci, kteří vytvořili mocnou perskou říši v letech 1501–1736, a následní Qádžárovci, vládnucí v Persii v letech 1796–1925.

Ší'itský islám dnes tvoří významnou část celosvětové muslimské obce.¹ Ší'ity nalezneme po celém světě, většinou část obyvatelstva tvoří v Íránu, Iráku, Jemenu, Bahrajnu, Ázerbajdžánu a Libanonu. Velmi početné menšiny se nacházejí v Pákistánu, Indii, Afghánistánu, Turecku, Sýrii, Saúdské Arábii, Kuvajtu, Kataru, Ománu a Spojených arabských emirátech.

Pro ší'itský svět byla vždy extrémně důležitá svatyňová města, tedy města, ve kterých se nachází hroby imámů, potomků rodinné linie 'Alího ibn Tálíb. V těchto městech se usazovali důležití duchovní a postupně vytvořili centra ší'itské věrouky a učenosti. Mezi těmito centry vyniká zejména irácký Nadžaf, irácký Qom a irácký Mešhed. Tato města mají různou historii a osudy, přičemž se v průběhu času střídala v pozici dominantního střediska ší'itského učení. V současné době je však jednoznačným lídrem irácký Qom.

Qom (vyslovováno persky Qom, řídce arabsky Qumm),² označované také jako *Šahr-e moqaddas* (tj. persky „Svaté město“) je nejdůležitějším náboženským centrem Íránu. Pro některé je Qom skutečným hlavním městem Islámské republiky Írán. Jeho věhlas je celosvětový, Qom je dnes považován za jedno z předních center náboženství, kultury a islámských věd nejen pro muslimy. Jméno města se objevuje již v *hadíthech*³ ší'itských imámů. Například imám Dža'afar as-Sádiq (702–765 n. l.) řekl:

„...Pak se vědění zjeví v zemi nazvané Qom. Ten se stane (takovým) centrem znalosti a hodnot, že nebude jediného člověka na celém světě, který by nevěděl o islámu ...“⁴

„Půda Qomu je posvátná a jeho lidé jsou s námi a my jsme s nimi.“⁵

Jméno města Qom (někdy psáno Qum nebo Qhom) má nejasný původ. Dle některých teorií vychází ze slova *kume* označujícího skupinu usedlostí, podle jiných je odvozeno od slova *kamidán*, což bylo označení této oblasti,⁶ nebo se má jednat o odvozeninu od *kam* znamenající „trochu“ ve smyslu malá usedlost.⁷

Historie města je dlouhá, jako důležité centrum ší'itského islámu se objevuje již v 7. století. Dále se jeho pozice udržuje jako protiváha k svatým ší'itským městům v Iráku, Nadžafu a Karbalá.

¹ Podíl ší'itů v celkové muslimské populaci není udáván jednotně. Většinou zdroje udávají okolo 15%, ší'itské zdroje však až jednu čtvrtinu. Viz: ASKARI JAFERY, S. M.: What is Shi'ism, introductory note.

² SACHEDINA, A.: Qum, s. 1040.

³ *Hadíth* – vyprávění ze života proroka Muhammada a v prostředí ší'itském také zprávy o skutcích svatých imámů, tj. potomků 'Alího ibn Tálíb.

⁴ About Qom. *Study in Hawza*. Citováno dle Bihar-ul-Anwar, vol. 60, s. 213.

⁵ IMANI, R. K.: The History of the Islamic Seminaries of Qum, part I., s. 84.

⁶ Holy City of Qum: Past and Present. *Imam Reza (A.S.) Network*.

⁷ AL-SAYYID, M.: *Qom & The Virgin of the City*, s. 9.

Město zažívalo etapy rozvoje a věhlasu i etapy úpadku. Moderní kapitola historie města začala ve druhé polovině 20. století, kdy se město stalo důležitým symbolem v boji proti režimu dynastie Pahlaví a při budování nově vzniklé Islámské republiky Írán.

Hlavním městem samostatné provincie nazvané Qom (nejmenší provincie Íránu) se město Qom stalo v roce 1996. Má dnes přes jeden milion obyvatel a je osmým největším městem Íránu. Moderní Qom si dodnes udržuje svoji tvář tradičního, konzervativního náboženského centra, i v rámci Íránu se vymyká svou specifickou identitou.

Cílem této knihy je uceleně představit historii svatého města Qom a jeho současnou hmotnou i duchovní kulturu, protože obě tyto stránky existence města jsou spolu velmi těsně provázány. Historie tohoto města do jisté míry symbolizuje celý vývoj ší'itského islámu a události v něm měly a mají silný vliv na vývoj Persie, Íránu i dnešní Islámské republiky Írán. Ačkoliv je Qom jako přední světové centrum islámu jmenován při mnohých příležitostech, málokdo zná více než jeho samotné jméno. Podobná situace se týká sakrální architektury Qomu, ta není systematicky popsána ani obrazově zdokumentována v žádné z předních publikací o islámské architektuře.

Zdrojů, které byt' jen ve stručnosti nějakým systematictější způsobem řeší některé aspekty existence Qomu, je velmi málo. Kratší shrnující texty nabízejí některé encyklopedie, zejména *The Encyclopaedia of Islam* (5. díl, s. 369-372)⁸ nebo *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (s. 381-385), případně *Encyclopaedia Iranica*. Výjimečně úzce zaměřenou knihou je *Die Geschichte der Stadt Qom im Mittelalter (650-1350): Politische und wirtschaftliche Aspekte* Andree Drechslera (1999), významem Qomu v rámci Islámské revoluce se zabývá ve své knize *Iran: From Religious Dispute to Revolution* (2003) Michael Fischer. Situace není o mnoho lepší, ani pokud jde o persky psané zdroje. Mezi ty nepřítis početná díla úžeji zaměřená na historii Qomu patří například *Portrét kultury a přírody kraje Qomu (Símá-je farhanq-o tabiate ostáne Qum)* Alího 'Abd Alláha Abbászádeha (2012) či práce Modarresího Tabátabá'ího, jako je například *Qom v devátém století hidžry (Qom dar qarn-e nohom-e hedžrí)*. Badatel musí tedy ve snaze uceleně představit vývoj a současnost Qomu podniknout velmi důkladnou rešerši zdrojů v různých jazycích, samozřejmě včetně perštiny.

Práce na této knize se touto nutností řídila, je sumarizačního charakteru a povětšinou deskriptivní povahy. Je přitom zřejmé, že v případě hlubšího bádání v dílčích otázkách nastíněných v této práci by byla nutná rešerše ještě důslednější a soubor použitých odborných i jiných zdrojů, zejména těch perských, širší. Kniha se dělí na dvě základní části. První se věnuje historii Qomu od předislámské doby až po současnost. V rámci této části je zařazena navíc kapitola o formování a podstatě ší'itského islámu, která čtenáři objasní jeho vznik, oddělení, základní ideologické rozpory a pokračující střety s druhou větví islámu, která se sdružila okolo elitních příslušníků kmene Qurajšovců a dnes tvoří většinový směr nazývaný sunnitský islám. Výklad pokračuje situací města a ší'itského učení za vlády jednotlivých dynastií v oblasti, tedy zejména za Abbásovců, Mongolů, Saffjovců a Qádžárovců. Větší důraz je kladen na situaci ve 20. století, tedy zejména na konflikt s vládnoucí dynastií Pahlaví a význam města a ší'itského kléru v období Íránské islámské revoluce. Dějinný výklad je završen osvětlením pozice qomských duchovních v hlavních institucích současné Islámské republiky Írán a jejich vliv na politiku země.

Druhá část knihy je zasvěcena architektuře a kultuře Qomu. Po nezbytném úvodním obecném výkladu vývoje islámské architektury v Íránu jsou představeny hlavní sakrální stavby Qomu a

⁸ Heslo „Kum“ z pera Jeana Calmarda obsahuje i velice užitečný seznam studií a prací zabývajících se různými otázkami spojenými s Qomem, především ve francouzštině a perštině. Zvláště je zde třeba upozornit na perské práce Modarresího Tabátabá'ího.

popsány jejich základní architektonické rysy a prvky. Toto svatyněové město se stalo brzy centrem poutníků, kteří přijížděli navštívit a uctít památku členů rodiny 'Alího ibn Tálíb. Zpočátku skromné hroby se postupně rozrůstaly, až vznikly honosné svaté okrsky. Jejich architektonická struktura i výzdoba je pečlivě promyšlená a plná symbolických prvků. Použité drahé materiály a skvostné zpracování umocňuje výsledný dojem. Cílem sakrální architektury je pochopitelně uchvátit příšedší poutníky a podpořit intenzivní prožití náboženského rituálu. Tuto roli plní qomské svaté okrsky dodnes velmi spolehlivě. První pohled na zrcadlový iwán svatyně Fátimy Ma'súmy je nezapomenutelný i pro západního návštěvníka. Představeny budou nejen dva hlavní qomské okrsky (tedy Fátima Ma'súma a Džamkarán), ale také dvě další nejvýznamnější mešity města a zejména *imámzáde*, tedy hroby příslušníků rodiny 'Alího ibn Tálíb, které jsou pro Qom tak typické. Nebude opomenuta ani zahrada zelených kupolí, která tvoří překrásnou ukázkou na první pohled prosté, ale ve skutečnosti ší'itskou symbolikou prodchnuté architektury. Kniha okrajově představí i významné civilní stavby města a Nadžafího knihovnu, jednu z nejvýznamnějších knihoven islámského světa. Závěrečná kapitola druhé části pak čtenáři stručně přiblíží běžný život v tomto městě.

Psaní této knihy poněkud komplikovala volba nejhodnějšího způsobu transkripce. Setkávají se zde totiž výrazy arabské, perské, výrazy arabské absorbované perštinou a navíc výrazy (většinou arabské), které již mají ustálenou českou formu psaní (např. Korán). Termíny arabské i původně arabské a následně perštinou přijaté (např. arabská *hawza*, persky *havze*) budou přepisovány způsobem obvyklým pro českou arabistiku, bez zdůraznění emfatických hlásek, hamza a 'ajn jsou psány pomocí odlišných apostrofů, tedy ('), respektive ('), 'ajn je uváděn i na počátku vlastních jmen. Hláška „q“ je přepisována důsledněji oproti českému standardu, kdy se používá volnějšího „k“ (tedy např. „Qurajšovci“ oproti obvyklejšímu „Kurajšovci“). Perské výrazy jsou přepisovány také standardním způsobem, s přihlédnutím k výslovnosti daného slova či jména. Pouze několik cizích slov (např. *bazár*) bude psáno zdomácnělou českou formou. Zejména kvůli prolínání arabských a perských slov nebylo možno s přepisy zacházet zcela konzistentně. Další komplikace přinesla otázka ohýbání, či neohýbání cizích slov v rámci českého jazyka. Vlastní jména a známější cizí slova (např. *čádor*) jsou skloňována, jiné výrazy zůstávají v základním tvaru, neboť jejich skloňování není praktické (např. *mardža' at-taqlíd*). U všech datovaných historických událostí je uváděn letopočet podle gregoriánského kalendáře, pokud to kontext výkladu vyžaduje, je připojen i letopočet podle kalendáře islámského (*hidžrí*), označený zkratkou H.

Jak už bylo řečeno výše, znalosti o Qomu, jeho historii, charakteru a významu, materiální i duchovní kultuře, jsou v našem prostředí velmi chabé. Přestože jde o nejdůležitější centrum současného ší'itského islámu, není dosud k dispozici ucelená monografie shrnující alespoň základní informace k existenci tohoto města, které jsou rozptýleny v mnoha zdrojích různých jazyků. Z tohoto našeho poznání pramenila motivace nabídnout čtenáři knihu, která by byla určitým úvodem, pomocnou rukou v základní orientaci v problematice a pobídkou k dalšímu navazujícímu bádání. Kniha je určena především zájemcům z oborů íránistiky, islamologie, sociální a kulturní antropologie či dějin architektury, užitečné informace v ní však jistě naleznou také zástupci dalších společenských a humanitních věd.

Geografie

Město Qom se nachází v severní části středního Íránu, asi 140 km jižně od Teheránu. Oblast je z větší části pouštní náhorní planinou, přibližně čtvrtinu provincie Qom tvoří hory.⁹ Samotné město leží v nadmořské výšce asi 930 metrů nad mořem.¹⁰ Podnebí provincie je suché a teplé, pouštního až polopouštního charakteru, letní teploty dosahují přes 40 stupňů Celsia, zima ale nebývá příliš chladná. Pouze v oblastech kolem nejvyšších hor provincie (nad 3000 metrů nad mořem) panuje chladnější horské klima. V oblasti je velmi nízká úroveň srážek, pouze okolo 110 - 130 milimetrů ročně.¹¹ Vliv na klima a počasí v provincii mají také převažující východní větry. Vanou z centrální pouštní oblasti Íránu a zejména na podzim a na jaře zesilují už tak suché a prašné prostředí. V zimě se někdy objeví silné severovýchodní proudění, pak nastane jev nazývaný suchá zima.¹²

V provincii Qomu leží dvě slaná jezera, jezero *Howz-e Soltán* a jezero *Namak*, které je z většiny vyschlé. Město Qom leží na řece Qom, která teče z pohoří Zagros a přibírá také vodu z jezera Namak. Dnes je řeka takřka vyschlá. Qom proto dlouhodobě trpí nedostatkem kvalitní pitné vody. Přes několik proběhlých projektů zlepšení kvality je stávající voda stále slaná a tvrdá.

Provincie Qom je nejmenší provincií Íránu, měří 11 240 km².

⁹ Qom: Geographical Information. *Interior Ministry, Qom Province Government.*

¹⁰ Geographic coordinates of Qom, Iran. *Date and Time Info.*

¹¹ AL-SAYYID, M.: *Qom & The Virgin of the City*, s. 21. ABBÁSZÁDEH, M. A.: *Símá-je farhanq-o tabiáte ostáne Qum*, s. 14 uvádí 135 milimetrů ročně v průměru.

¹² ABBÁSZÁDEH, M. A.: *Símá-je farhanq-o tabiáte ostáne Qum*, s. 14.

Historie Qomu

1. Předislámská historie

Oblast dnešního Qomu a obecně celá oblast centrální íránské náhorní planiny byla osídlena již od neolitu. Dosud neexistují důkazy o předkeramických kulturách v této oblasti, ale máme dochované mnohé doklady o keramických kulturách pozdního neolitu.¹³ Asi 100 km jižně od Qomu se nachází archeologické naleziště Tepe Sialk, kde byly objeveny jedny z nejstarších stop o lidské aktivitě v této oblasti. Tato lokalita se stala známou díky archeologickým výzkumům prováděným ve 30. letech 20. století týmem vedeným archeologem Romanem Ghirshmanem,¹⁴ ale práce zde probíhají kontinuálně dodnes. Lokalita je tvořena dvěma pahorky asi 600 metrů vzdálenými. Jednotlivé nálezy se dnes dělí do šesti kulturních období, nejstarší objevy jsou datovány do období 5775–5642 př. n. l., lokalita byla ale obývána až do pozdní doby železné.¹⁵ Naleziště vydalo vzácné keramické artefakty, dokládá rozvoj řemesel (například nálezy tavících pecí), je unikátním svědectvím o starobylých obydlích. Velmi vzácné jsou místní kosterní pozůstatky, hřbitov A je datován do 1550 př. n. l. a hřbitov B do 1050 př. n. l.¹⁶

(foto VS) Proto-elamitský zikkurat Tepe Sialk je vytvořen z hlíněných cihel. Byl vystavěn v pozdní době železné. Lokalita sama byla obývána prokazatelně již od poloviny 6. tisíciletí př. n. l.

(foto VS) Symboly nalezené v Tepe Sialk.

¹³ FAZELI, H. N. – CONINGHAM, R. – MARGHUSSIAN, A. – MANUEL, M. – KHARANAGI, H. A. – POLLARD, M.: Mapping the Neolithic Occupation of the Kashan, Tehran and Qazvin Plains, s. 124.

¹⁴ Viz: GHIRSHMAN, R.: Rapport préliminaire sur les fouilles de Tépé Sialk, près de Kashan (Iran). GHIRSHMAN, R.: *Sialk: Fouilles de Sialk, près de Kashan, 1933, 1934, 1937.*

¹⁵ FAZELI, H. N. – CONINGHAM, R. – MARGHUSSIAN, A. – MANUEL, M. – KHARANAGI, H. A. – POLLARD, M.: Mapping the Neolithic Occupation of the Kashan, Tehran and Qazvin Plains, s. 127.

¹⁶ *Výklad historie Tepe Sialk*, Tepe Sialk, 12. 2. 2015.

Nejstarší doklady o osídlení v blízkosti města Qomu byly nalezeny v místě označovaném Qare Tepe, jsou datovány do neolitu, asi 5 tisíc let př. n. l. Objevena zde byla především keramika. Dalším významným nalezištěm jen asi 10 km od Qomu (těsně u Džamkaránu) je pahorek Qoli Darvíš. Na místě byla odhalena unikátní keramika, zejména velké nádoby se zúženým hrdlem, poháry, misky, drobné modely zvířat, ozdoby. Na nalezišti bylo taktéž několik kosterních pozůstatků jak dospělých jedinců, tak dětí.

(foto VS) Na archeologickém nalezišti Qoli Darvíš zůstávají částečně odhalené struktury a archeologické práce dále pokračují.

(foto VS) Nalezená keramika (unikátně dochované úložné nádoby takřka 1 metr vysoké) jsou dnes umístěny v muzeu Zand v Qomu.

Další důležité lokality dokládající nejstarší osídlení na íránské centrální planině jsou například Češme Alí (angl. Cheshmeh Alí, per. *Šahr-e Raj*) nebo Tepe Záqe (Tepe Zagheh) na pláni Qazvín, kde je opět doloženo osídlení z období 5370–5070 př. n. l.¹⁷

Jen 20 km jižně od Qomu se nachází lokalita Šamšírgáh (angl. Shamshirgah, dříve pod názvem Khowrabad), což je poměrně rozsáhlá pevnost z doby železné (1200–800 př. n. l.). V roce 2003 zahájené archeologické výzkumy nadále probíhají, zatím byly objeveny pozůstatky monumentální architektury, fortifikace, běžná obydlí, keramika a hřbitovy. Zdá se ale, že na tomto místě stála monumentální stavba vytvořená z hlíněných cihel o rozměrech 36x36x10 metrů, patrně podobná Tepe Sialk.¹⁸ Nálezy dekorovaných cihel z pozdně železné doby z nalezišť Šamšírgáh, Tepe Sialk a Qoli Darvíš Džamkarán jsou velmi důležité pro mapování rané íránské historie, konkrétně prvního významného íránského státního útvaru, Médské říše. Ukázaly totiž, že Médové v tomto období obývali nejen západní části Íránu, ale také oblast centrální.¹⁹ Další nálezy z médského období byly učiněny v roce 2005 blízko Qomu v místě Zربولagh. Byly objeveny dva hroby médských kněží, zoroastrovských nebo mithraistických. Nález je datován do období 728 – 550 př. n. l., pohřební výbava byla neobvykle chudá, tvořily ji pouze dva bronzové náramky s hadími hlavami na levé ruce jednoho pohřbeného. Archeologové na místě dále objevili i stavební strukturu, kterou považují za náboženské místo.²⁰ Jinak nálezy z doby médské (850–550 př. n. l.) a následného achaimenovského období (550–330 př. n. l.) v oblasti Qomu nejsou časté. Ani vstup Alexandra Velikého do oblasti Persie (v letech 331–330 př. n. l.) nezanechal významnějších památek.

¹⁷ FAZELI, H. N. – WONG, E. H. – POTTS, D. T.: The Qazvin Plain revisited: a reappraisal of the chronology of the north western Central Plateau, Inran, in the 6th to the 4th millennium BC, s. 73.

¹⁸ Více viz: FAHIMI, H.: An Iron Age Fortress in Central Iran: Archaeological investigations in Shamshirgah, Qom, 2005. Preliminary Report.

¹⁹ MALEKZADEH, M. – NASERI, R.: Shamshirgáh and Sialk: bricks with impressions.

²⁰ Tombs of Median Priests Found in Qom Province. *CAIS Archaeological & Cultural News*.

Z období Seleukovců (330–250 př. n. l.) a Parthů (250 př. n. l. – 224 n. l.) se dochovaly významné archeologické pozůstatky v Churha, místě vzdáleném asi 70 km jihozápadně od Qomu. Zatím byly prostudovány tři struktury, jedná se o komplikovanější budovy, propojené pokoje s kolonádou a nádvořím.²¹ Ve stejné lokalitě byl také nalezen chrám, o jeho přesném účelu i dataci se vedly mezi archeology dlouhé diskuse, dnes se většina přiklání k názoru, že se jedná o seleukovskou náboženskou stavbu.²² Z parthského období také pochází krypta v lokalitě Vešnave blízko Qomu, jedná se zřejmě o chrám bohyně Anáhitá nebo boha Mithry.²³ Ve Vešnave bylo identifikováno také více než 50 starověkých dolů, naleziště byla bohatá zejména na oxidy a sulfidy.²⁴

Samotné místo Qom je doloženo v sásánovském období (224–651 n. l.), rozličné zdroje hovoří o městě nazvaném Godmán/Gomán a později Érán Win(n)árd Káwádh, které je považováno za původní Qom.²⁵ Město již tehdy bylo náboženským centrem sásánovského státního zoroastrovského kultu (mazdaismu). Qom sestával v tomto období z množství budov civilního, náboženského, administrativního i vojenského charakteru.²⁶ Pro zoroastrovské náboženství je typické spojení s ohněm, který byl symbolem hlavního božstva Ahury Mazdy (Ohrmazd). Oheň hrál roli v mnoha obřadech, při kterých se používaly ohňové oltáře. Ve velkých centrech byly stavěny ohňové chrámy, předpokládá se, že v Qomu bylo 12 hlavních ohňových chrámů. Žádný z nich se nedochoval, ale poblíž Qomu (v Kermedžán/Karamdžegán) se nachází ohňový chrám ještě z parthského období (datován do 1. století n. l.). Tento unikátní *chár táqi* má rozměry 7,1 x 7,1 metrů, v roce 1997 byl bohužel nenapravitelně zničen útokem náboženských fanatiků.²⁷

Ze sásánovského období se dále dochovaly karavanseráje, které se nachází v celé provincii Qom, například karavanseráj *Howz-e Soltán* nebo *Kúh-e Namak*.

2. Příchod islámu do Íránu

Politická mapa Blízkého východu se výrazně změnila v 7. století v souvislosti s vystoupením proroka Muhammada a vytvořením nového státního útvaru pod záštitou islámu. V době smrti Proroka (632) byl pod nadvládou islámu víceméně celý Arabský poloostrov. V následujícím období takzvaných čtyř pravověrných chalífů bylo nutno nejprve znovu zkonsolidovat moc na poloostrově, načež došlo k energické a úspěšné územní expanzi. První výpady vně Arabského poloostrova vedly směrem do oblasti Syropalestiny a jižního Iráku. S Peršany (respektive s tehdejší Sásánovskou říší, která v této době ovládala i území dnešního Iráku) se arabští muslimové poprvé vojensky utkali v roce 637 n. l. (16 H) v bitvě u Qádisíje. Sásánovská říše v této bitvě prohrála, a to i přes nespornou početní převahu. Důvodem byla nejspíše oslabená armáda po letech bojů se sousední Byzancí, slabé velení a silné dynastické spory v říši související

²¹ Více viz: HAKEMI, A.: The Excavation of Khurha.

²² HAKEMI, A.: The Excavation of Khurha.

²³ Discovery of Parthian Crypt in Qom. *CAIS Archaeological & Cultural News*.

²⁴ PIGOTT, V. C.: The Development of Metal Production on the Iranian Plateau: An Archaeometallurgical Perspective, s. 78.

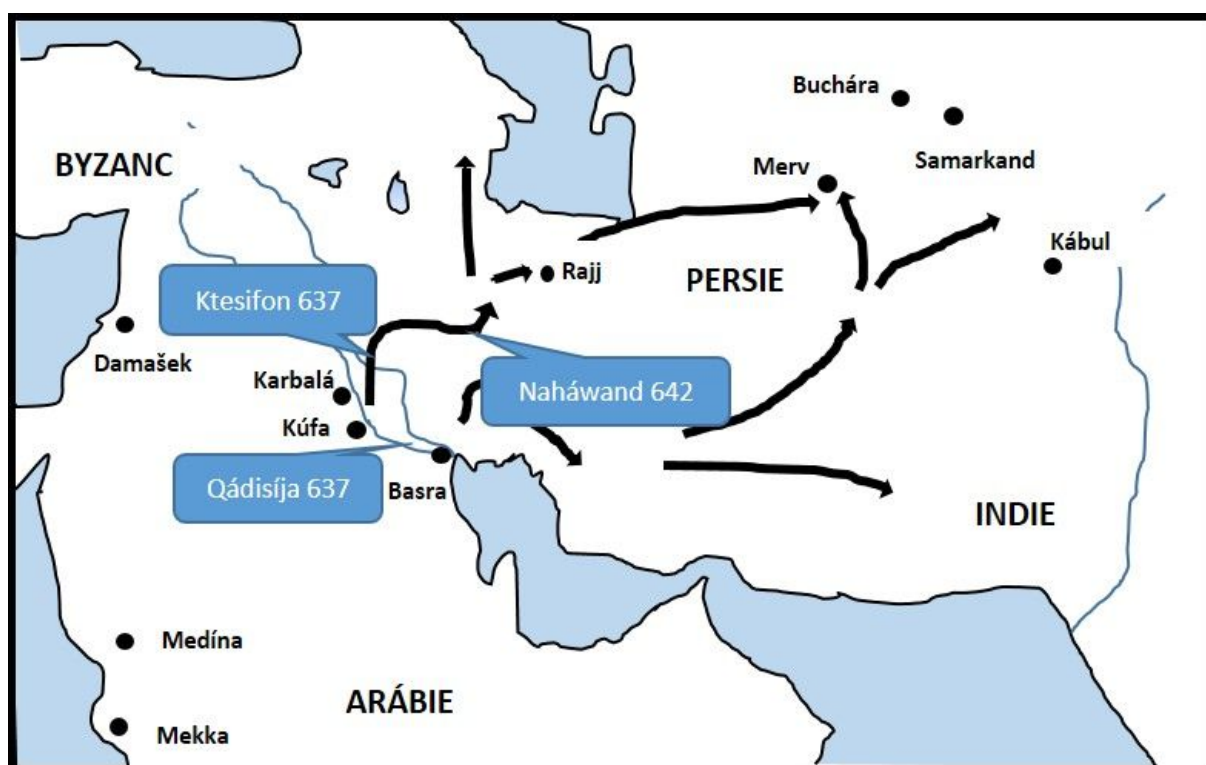
²⁵ DRECHSLER, A.: *Die Geschichte der Stadt Qom im Mittelalter (650-1350) : Politische und wirtschaftliche Aspekte*, s. 369.

²⁶ Qom's Parthian fire temple left at her own devices to be destroyed. *CAIS News*.

²⁷ Tamtéž.

s likvidací schopných jedinců.²⁸ To byla také příčina sásánovského pasivního postoje v době následující po této bitvě.²⁹ Arabové převzali vládu nad sásánovským hlavním městem Ktésifón (Madá'in). Ve stejném roce 637 došlo k další bitvě u Džalúlá', kde byli Peršané opět poraženi.³⁰ Arabové postupovali dále jihozápadním Íránem, oblast Sús obsadili v roce 638 (17 H).³¹

K dalšímu významnému střetu došlo u Nihávandu/Naháwandu v roce 642 v době vlády chalífy 'Umara. Tato bitva byla muslimy dále nazývána „vítězství všech vítězství“, Peršané již potřetí prohráli, důvodem byly opět spory o vedení bitvy mezi důležitými dynastiemi.³² Sásánovský král Jazdegerd III. uprchl do oblasti Mervu na východě říše, jeho moc však zcela skončila. Cesta islámu do Persie byla otevřena.

Místo Qom tvořilo po masakru u Naháwandu jádro odporu Peršanů.³³ Podle některých však není jasné, kdo byli skuteční obránci Qomu.³⁴ Jisté je, že Arabové získali Qom v roce 644 po velmi těžké a krvavé bitvě. Podle přijímanější verze vedl úspěšný útok Arabů Abú Músá al-Aš'arí, méně frekventovaný názor říká, že to byl 'Urwa ibn Zajd.³⁵ V prvních dekádách se v Qomu mnoho

²⁸ POURSHARIATI, P.: *Decline and Fall of the Sasanian Empire: The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran*, s. 233.

²⁹ Tamtéž, s. 234.

³⁰ Podle různých zdrojů došlo k bitvě v odlišných letech – buď 637, nebo 640 – viz: POURSHARIATI, P.: *Decline and Fall of the Sasanian Empire: The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran*, s. 235.

³¹ Tamtéž, s. 238.

³² Tamtéž, s. 241.

³³ Qom's Parthian fire temple left at her own devices to be destroyed. *CAIS News*.

³⁴ DRECHSLER, A.: *Die Geschichte der Stadt Qom im Mittelalter (650-1350) : Politische und wirtschaftliche Aspekte*, s. 369.

³⁵ Tamtéž, s. 369.

nezměnilo, město bylo prozatím administrováno z významnějšího Isfahánu.³⁶ Zoroastrovský kult zde přetrval i pod islámskou nadvládou, neboť zoroastrismus se počítá mezi jedno z takzvaných „náboženství knihy“, jde tedy o náboženství uznané a chráněné islámem. S prvními usazenými Araby a s nárůstem jejich počtu ve městě (zejména v letech 685 až 696, tedy již za umajjovského chalífátu) tlak proti zoroastrismu zesílil, až byl nakonec kult zcela marginalizován a nahrazen islámem. Původní kultovní místa (ohňové chrámy) byly mnohdy začleněny do nově vznikajících mešit, například *Masdžid-e Emám*.³⁷

Za vlády takzvaných pravověrných chalífů 'Umara a 'Uthmána byli ve vládní politice země protěžováni arabští muslimové. To vedlo k pocitům vyloučení u nearabských, zejména perských muslimů. Rozdíly mezi arabskými a nearabskými muslimy se vyrovnaly za vlády čtvrtého chalífy 'Alího ibn Abú Tálíb, což je považováno za důvod popularity doktríny *ší'at Alí* a *ahl al-bajt* mezi Peršany. Na počátku 8. století se Qom stal útočištěm lidí, kteří prchali před umajjovskou mocí.³⁸ Tito opoziční Arabové pomocí série úspěšných kroků eliminovali moc místních Peršanů a začali oblast kontrolovat. To dalo podnět pro další arabské přistěhovalectví do Qomu, jednalo se především o muslimy ší'itského směru, který představoval hlavní odpor proti vládnoucím Umajjovcům.³⁹ Ší'itský směr islámu v Qomu postupně získal dominanci⁴⁰ a Qom začal mít pověst ší'itského centra. Zejména elita města se přikláněla k podpoře imámismu.⁴¹ Tato proměna byla spjatá s významným klanem Aš'arí (z něhož pocházel první arabský pokořitel města), který se v období po bitvě u Siffínu⁴² začal přiklánět na stranu ší'itskou.⁴³

3. Formování ší'itského islámu

Kořeny ší'itského islámu nalezneme hluboko v islámské historii. Již za života proroka Muhammada se utvořily v řadách jeho přívrženců určité mocenské skupiny. Jednu skupinu představovali především Qurajšovci, tj. členové významného a bohatého kmene Qurajš z Mekky. Patřil mezi ně například Abú Bakr (budoucí první chalífa), 'Umar ibn al-Chatáb (budoucí druhý chalífa), 'Uthmán ibn 'Affán (budoucí třetí chalífa), 'Abd ar-Rahmán ibn Awf, Sa'ad Abú Músá, Abú Sufján a další. Proti nim stála skupina nazývaná '*Alawí* nebo *ší'at Alí* (tj. strana 'Alího), jejímiž členy byl 'Alí ibn Abú Tálíb (budoucí čtvrtý chalífa a první imám ší'itského islámu), Miqdád, Salmán, Abú

³⁶ DRECHSLER, A.: *Die Geschichte der Stadt Qom im Mittelalter (650-1350) : Politische und wirtschaftliche Aspekte*, s. 369.

³⁷ Qom's Parthian fire temple left at her own devices to be destroyed. *CAIS News*, srov. DRECHSLER, A.: *Qom. History to the Safavid Period*.

³⁸ DRECHSLER, A.: *Die Geschichte der Stadt Qom im Mittelalter (650-1350): Politische und wirtschaftliche Aspekte*, s. 370.

³⁹ Více o formování ší'itského islámu dvanácti imámů, tzv. imámíje/imámismu, viz: následující kapitola.

⁴⁰ DRECHSLER, A.: *Qom. History to the Safavid Period*.

⁴¹ NEWMAN, A. J.: *The Formative Period of Twelver Shi'ism: Hadith as Discourse Between Qum and Baghdad*, s. 38.

⁴² Bitva u Siffínu (657 n. l.), původně patrně bitva dvou řad (ar. *saffán*, skloňováno *saffajn*), bitva mezi čtvrtým pravověrným chalífou a prvním ší'itským imámem 'Alím ibn Abú Tálíb a damašským místodržícím Mu'awijou. Více o historickém pozadí raných střetů v kapitole č. 3.

⁴³ NEWMAN, A. J.: *The Formative Period of Twelver Shi'ism: Hadith as Discourse Between Qum and Baghdad*, s. 39.

Dharr, 'Ammár, Hudhajfa. V centru sporu stály samozřejmě mocenské ambice ještě během Prorokova života a následně pak zejména snaha o uchopení moci po jeho smrti.⁴⁴

Prorok Muhammad neměl žádné mužské potomky, proto, jak zdůrazňuje ší'itská tradice, určil svým nástupcem 'Alího ibn Abú Tálíb. 'Alí byl s Prorokem příbuzensky spjat, byl jeho vlastním bratrancem a současně zetěm (oženil se s Prorokovou dcerou Fátimou). 'Alí, Fátima a další jejich potomci jsou nazýváni *ahl al-bajt* (lidé domu), kteří jsou přímo jmenováni i v Koránu v súře al-Ahzáb (Spojenci):

„Bůh chce pouze odstranit od vás špínu, lidé domu, a chce vás očistit úplným očištěním“. (K. 33:33)

Moc byla 'Alímu dle tradice oficiálně předána při zastávce u vodního zdroje Ghadír Chumm (ar. غدير خم). Zde Prorok nejprve svým lidem kázal o společenské změně, kterou islámem přinesl, a posléze jasně ukázal na 'Alího, kterého označil jako svého nástupce, předal mu své vedení (*imámát*). 'Alí je proto označován jako první *imám*. Údajně 120 tisíc přítomných lidí ten den 'Alímu složilo hold (*baj'a*) na výraz uznání jeho vlády.⁴⁵ Tento den měly být dle tradice⁴⁶ zjeveny verše Koránu zaznamenané v súře al-Má'ida (Prostřený stůl):

„Dnešního dne jsem pro vás dovršil vaše náboženství a naplnil nad vámi Své dobrodiní a zlíbilo se mi dát vám islám jako náboženství.“ (K. 5:3)

Dle ší'itského výkladu se však po smrti Proroka skupina Qurajšovců postarala, aby se 'Alí nestal nástupcem, neboť byl dle nich příliš mladý, nezkušený a především nesdílel jejich zájmy. Pro diskusi o budoucím uspořádání se sešla velmi úzká skupina významných mužů, všichni byli z mekkánského kmene Qurajš, v přístřešku (ar. *saqífa*), odtud pochází název celé události „událost v *saqífa*“. Společně se dohodli, že Abú Bakr bude nejvhodnějším nástupcem posla Božího, (*chalífa*). Abú Bakr byl jedním z nejbližších a nejváženějších společníků Proroka. 'Alí se tohoto rokování nezúčastnil, neboť oplakával smrt Proroka a strážil jeho tělo. Když zjistil, že nástupcem byl zvolen Abú Bakr, odmítl jej uznat a potvrdit jeho vůdcovství. Nakonec se ale v rámci udržení klidu a míru v muslimské obci podvolil a Abú Bakra přijal jako vůdce muslimů. Stejně tak byl staršími společníky donucen uznat jako další chalífy 'Umara a 'Uthmána.⁴⁷ 'Alí ibn Abú Tálíb byl konečně zvolen do čela muslimské obce (*umma*) v roce 656. Problémy vnitřního rozkladu státu tímto ale neskončily a toto období je nazýváno *fitna*, což znamená rozkol. 'Alí musel nadále čelit mekkánské opozici, se kterou se vítězně utkal v bitvě u Basry roku 656. Dalším nebezpečnějším odpůrcem vlády 'Alího byl Mu'áwija, příslušník umajjovského rodu, syn jednoho z významných protagonistů skupiny mocenské skupiny Qurajšovců Abú Sufjána, který byl toho času místodržící v Damašku, a jeho manželky Hind. Spor mezi 'Alím a Mu'áwijou se měl rozhodnout v bitvě u Siffínu roku 657. Tam byl 'Alí přesvědčen, aby přistoupil na arbitrážní řešení sporu. To se části jeho tábora nelíbilo, neboť připuštěním jakékoliv diskuse o vládě se, dle tohoto názoru, 'Alí sám svého chalífátu vzdal. Tato skupina tábor 'Alího opustila a dala tím základ novému nábožensko-politickému proudu nazývaného *cháridža*.⁴⁸ Celá situace znamenala oslabení 'Alího moci a další upevnění postavení Mu'áwijova. Stát se nacházel v hlubokém rozvratu. Sám imám 'Alí byl smrtelně raněn příslušníkem skupiny *cháridža* 19. dne měsíce ramadánu roku 40 H (20. ledna 661

⁴⁴ ŠODŽAEIPOUR, Š.: *Early History of Islam & Shia*.

⁴⁵ Tamtéž. Tento den je v Íránu slaven jako jeden z hlavních svátků roku.

⁴⁶ NAHIM, H. A.: *The Division After Prophet Muhammad*, s. 12.

⁴⁷ ŠODŽAEIPOUR, Š.: *Early History of Islam & Shia*.

⁴⁸ Skupina sama se však označovala jako *al-muhákima* (arbitrové) na zdůraznění ne odklonu, ale jiného názoru na danou arbitráž. Z některých přeživších této skupiny se po bitvě u Nahrawán roku 659 zformoval další směr islámu nazvaný *'ibádíja*, dominantní v Ománu.

n. l.) při modlitbě v irácké Kúfě. Zemřel 21. den ramadánu⁴⁹ a pohřben byl v iráckém Nadžafu, jeho hrob je stále významným poutním místem. Jeho tradice je velmi živá, jeho 239 (příp. 241) kázání, 79 dopisů a 489 výroků bylo sestaveno v knize *Nahdž al-Balágha*, která představuje základ odkazu imáma 'Alího ibn Abú Tálíb pro všechny lidi v každém čase.⁵⁰

'Alí ibn Abú Tálíb zemřel, ale rod *ahl al-bajt* pokračoval nadále v úsilí převzít moc, která jim patřila. 'Alího starší syn Hasan ibn 'Alí (624–670) chtěl zabránit dalším bratrovražedným válkám a uzavřel smlouvu s Mu'áwijou. Svě vlády se vzdal pod podmínkami, že Mu'áwija bude vládnout v souladu s Koránem a zvyklostmi z doby Proroka, že nebude jmenovat svého následníka, ale ponechá tuto volbu všem muslimům a že bude zanecháno veškerého pronásledování přívrženců imáma 'Alího, celé jeho rodiny a obecně *ahl al-bajt*. Mu'áwija na tuto dohodu přistoupil a získal tak moc nad celou *ummou*. Svě sliby ale nesplnil, pronásledování *ahl al-bajt* pokračovalo. Imám Hasan zemřel na otravu a odporu proti z pohledu ší'ý nelegitimní vládě Umajjovců se ujal jeho mladší bratr Husajn ibn 'Alí (626–680). V této době porušil Mu'áwija další ze svých slibů, jmenoval vládcem svého syna Jazída a z Umajjovců vytvořil první patrimoniální muslimskou arabskou dynastii. Imám Husajn se vydal ze svého domova v Mekce do Iráku, aby se spojil s dalšími nespokojenými kmeny a konfrontoval Jazída. Husajnovův průvod byl zaskočen Jazídovým vojskem v jižním Iráku u města Karbalá. Vojáci odřízli celou skupinu, ve které bylo i mnoho dětí, od vody a nutili Husajna, aby vyslovil poslušnost Jazídovi. Husajn odmítl, celá situace vygradovala bitvou dne 10. měsíce *muharram* 61 H (10. října 680). Imám Husajn při ní zahynul, stejně jako 17 členů jeho rodiny⁵¹ a další následovníci. Zbytek byl zajat, včetně dvaadvacetiletého Husajnova syna Alího ibn Husajn Zajn al-'Ábidín. Imám Husajn byl pohřben v Karbalá, jeho hrob se stal opět významným poutním místem.

(foto VS) Připomínání bitvy u Karbalá při ší'itské náboženské slavnosti v Qomu. Kovová konstrukce symbolizuje imáma Husajna a další členy *ahl al-bajt* zemřelé v této bitvě.

⁴⁹ 19. – 21. den měsíce ramadánu se tato událost v ší'itském světě intenzivně připomíná.

⁵⁰ Tato kniha se dotýká problémů filozofických, sociálních, ekonomických, politických, administrativních i morálních – viz: KHOSROWSHAHI, S. H.: Introduction to Nahjul Balagha, s. ii.

⁵¹ Byli to všichni členi Banú Hášim, přesně 6 Husajnových bratrů, 2 jeho synové, 3 jeho synovci (synové Hasana) a 6 jeho bratranců – viz: SHAYKH AL-MUFÍD: *Kitáb al-Irshád*, s. 372-373.

Bitva u Karbalá tvoří významnou kapitolu ší'itské historie, je základem konceptu opěvované mučednické smrti pro Boží věc. Bitva u Karbalá a Husajnova mučednická smrt je každoročně připomínána v ší'itském světě průvodem a rituály připomínajícími události v rámci bitvy u Karbalá, 10. den měsíce muharramu je nazýván 'ášúrá.

(foto VS) Z vysušené hlíny jsou vyráběna malé rituální předměty nazývané persky *muhr/mohr*, (ar. *turba*), česky je můžeme označit jako „podčelník“. Ší'itští věřící používají podčelník při modlitbě: při prostraci (*sudžúd*) se čelo věřícího musí dotýkat země. V mešitách i jinde, kde jsou na zemi umístěny koberce, je proto třeba použít hliněný podčelník, který zemi nahrazuje. Obzvláště ceněný *mohr* je vyrobený z hlíny z pláně u Karbalá, věřící se tak při modlitbě symbolicky dotýkají uctívané země.

Další osud *ahl al-bajt* se odvíjel v neradostném područí Umajjovců. Přeživší Husajnův syn 'Alí ibn al-Husajn al-'Ábidín⁵² (657/9–713/14) byl převezen do Damašku, kde byl se zbytkem rodiny (například s Husajnovou sestrou Zajnab) vězněn zhruba rok. Nakonec byli všichni propuštěni a vrátili se do Medíny, kde se ostentativně stranili veřejného života i velkého medínského povstání proti Umajjovcům. Učení o *ahl al-bajt* bylo zakázáno. Učení a šíření nauky tajně probíhalo, veřejně se však imám soustředil hlavně na charitativní činnost. Přesto představoval pro Umajjovce nebezpečí, protože jej chalífa Walíd ibn 'Abd al-Malik (705-715) nechal otrávit.⁵³

Pátý imám v řadě, Muhammad ibn 'Alí al-Báqir (676/7–732), působil také v Medíně. Ne všichni ší'ité se shodli na jeho nástupnictví, někteří považovali za legitimního imáma Zajda ibn 'Alí, který byl velmi radikální ve svém postoji vůči Umajjovcům a dědictví *ahl al-bajt*. Tato skupina se odštěpila od hlavního proudu ší'y, nazývá se po svém představiteli *zajdíja*. Po otevření a neúspěšné rebelii a smrti Zajda v roce 740 se na chvíli stáhli do ústraní, později však vytvořili

⁵² Zajímavé je, že matka Alího Zajna al-'Ábidín byla dcerou Jazdegerda II., posledního perského krále před příchodem islámu. Po převzetí moci muslimy byla převezena do Medíny, přistoupila na islám a provdala se za imáma Husajna.

⁵³ SHAYKH AL-MUFÍD: *Kitáb al-Irshád*, s. 380 – 382.

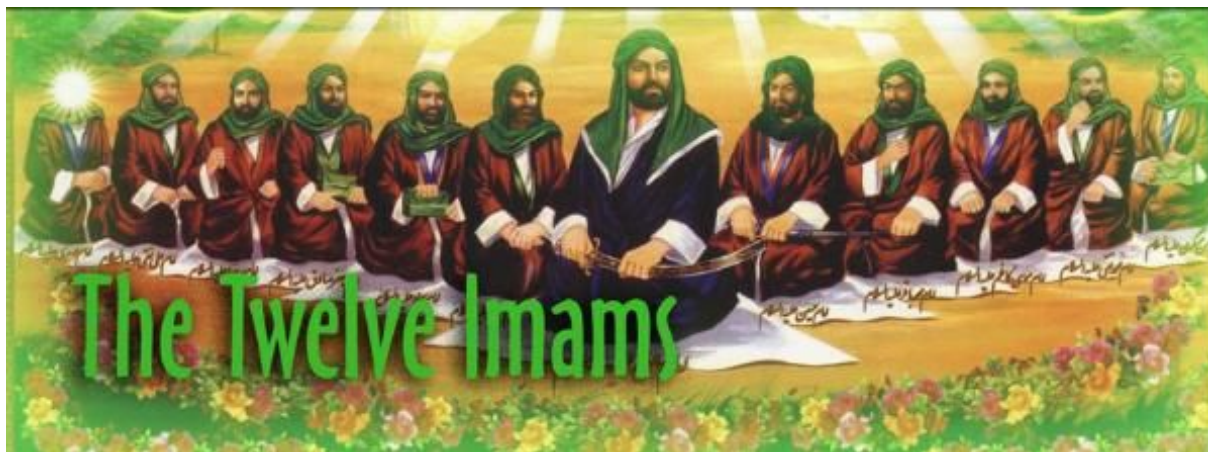
několik států, z nichž nejméně úspěšnější byl v severním Jemenu, který od roku 893 přežil až do roku 1962. Hlavní proud ší'ý ale uznává jako dalšího imáma Muhammada al-Báqira. V době jeho života byl umajjovský chalífát soustředěn na rozšiřování svého území a díky předchozímu vývoji neočekával žádné opoziční akce od medínských obyvatel a *ahl al-bajt*. Muhammad Báqir proto zesílil své úsilí o šíření imámské myšlenky. Za vlády umírněného chalífy 'Umara ibn 'Abd al-'Azíze byla dokonce *ahl al-bajt* vrácena půda, z jejichž výnosů Muhammad al-Báqir financoval školy v Medíně.

Šestý imám Dža'far ibn Muhammad as-Sádiq (702–765) patří mezi skutečně výjimečné osobnosti ší'itského islámu. Narodil se v Medíně a ve školách založených jeho otcem Muhammadem al-Báqirem se mu dostalo hlubokého vzdělání. Jako jednatřicetiletý převzal po smrti svého otce imámskou autoritu. Je označován jako zastávce kvietistického postoje vůči vládnoucím Umajjovcům, ale podle jiného názoru se mohlo jednat čistě o pragmatický přístup, neboť si byl vědom toho, že boj proti dobře organizované síle neměl větší šanci na úspěch. Z tohoto důvodu se také Dža'far as-Sádiq odmítl spojit svým strýcem Zajdem (zakladatelem skupiny zajdovců), který chystal ozbrojené povstání. Zajd byl poražen a zabit v bitvě u Kúfy. As-Sádiq se nedal vtáhnout ani do startující abbásovské revoluce, která na svém úplném počátku hlásala požadavky na předání vlády do rukou *ahl al-bajt*. Jeho obavy se potvrdily, protože po vítězství abbásovské revoluce se konkurenční mocenské kruhy obrátily proti *ahl al-bajt*, zejména proti potomkům imáma Hasana, kteří se revoluce účastnili. Dža'far as-Sádiq se ve své práci soustředil čistě na věci náboženské. Vypracoval systém ší'itského islámského práva, který je dodnes uznáván jako *dža'farovský madhab*. Imám Dža'far as-Sádiq byl pohřben vedle svého otce imáma Muhammada Báqira na medínském hřbitově Baqí'. Jejich hroby byly později zničeny wahhábovci.

(foto VS) Dny narození i dny mučednické smrti imámů jsou v Íránu připomínány různými slavnostmi, v soukromí i na veřejnosti (například na nádvoří mešity Fátimy Ma'súmy). Lidé svůj smutek nad připomínanými událostmi vyjadřují pláčem, štkáním, bitím se v prsa nebo pomazáním hlínou. Někteří používají *zandžír*, speciální řetězové dűtky, kterými se symbolicky švihají do zad (tento rituál se nazývá *zandžírzaní*). K žádnému fyzickému utrpení (krvácení a podobně) zde ale nedochází, akt je ryze symbolický. Na snímcích se připomíná mučednická smrt imáma Báqira.

Sedmý imám Músá ibn Dža'far al-Kázim⁵⁴ (745/6–799) převzal svůj imámát již v době abbásovského chalífátu, byl imámem po 35 let, což je nejdéle z celé linie. Na otázku jeho následovnictví opět nenahlíží všichni ší'ité shodně. Músá měl staršího bratra Ismá'íla a někteří věřili, že právě Ismá'íl se měl stát právoplatným imámem. Tato skupina se nazývá *ismá'ílité*, neboli sedmíci a má dlouhou a bohatou tradici až do současné doby. O následnictví se dále ucházel také další Músův starší bratr 'Abdulláh. Ší'a dvanácti imámů ale věří, že právoplatným následníkem linie je právě Músá a jeho potomci. Músá působil dále v Medíně, ale jeho velký vliv ohrožoval vládnoucího chalífu Hárúna ar-Rašída, který nechal Músu uvěznit.⁵⁵ I ší'itská tradice připouští, že ar-Rašíd tak nečinil čistě ze zloville. K celé situaci došlo při ar-Rašídově pouti *hadždž* do Mekky, tehdy navštívil ponejprve Medínu, kde zavítal k hrobu Proroka a řekl: „*Posle Boží, omlouvám se ti za něco, co chci udělat. Chci uvěznit Músu ibn Dža'far, protože má v úmyslu přinést rozdělení do tvé obce a způsobit tak prolítí její krve.*“⁵⁶ Músovi byl nakonec ve vězení v Bagdádu podán jed, který způsobil jeho smrt. Byl pohřben v Bagdádu, na hřbitově užívaném Qurajšovci. Místo se brzy stalo tradičním cílem poutí a okolo vyrostlo město, které je dnes známo jako bagdádská ší'itská čtvrť Kázimíja, další významné centrum učení.

Linie dvanácti imámů (ithná'ašaríja): Alí, Hasan, Husajn, 'Alí ibn Husajn Zajn al-'Ábidín, Muhammad ibn 'Alí al-Báqir, Dža'far ibn Muhammad as-Sádiq, Músá ibn Dža'far al-Kázim, 'Alí ibn Músá ar-Ridá, Muhammad at-Taqí, 'Alí al-Naqí al-Hádí, al-Hasan ibn 'Alí al-Askarí, Abú Muhammad al-Hasan al-'Askarí al-Mahdí.

Osmý imám 'Alí ibn Músá⁵⁷ (765–818), známý jako ar-Ridá (obecně Réza) přežíval po smrti svého otce v Medíně, v neustálém ohrožení života ze strany stále žijícího chalífy ar-Rašída. Nemohl ani svobodně vyučovat. Po smrti ar-Rašída nastal boj o moc mezi jeho dvěma syny Amínem a Ma'múnem. Za Ma'múnem stála perská aristokracie, měl totiž matku Peršanku. Současně byl svojí nobilitou přesvědčen o učení a poslání *ahl al-bajt*. Chtěl se proto s žijícím imámem setkat a poslal pro něj do Medíny. Ar-Ridá ponechal celou svoji rodinu v Medíně a roku 816/817 se vydal na cestu až do východní části Íránu, do Mervu. Cestoval do Karbalá, do Basry a dále do Qomu, kde zůstal asi měsíc. Pak se vydal směrem do ar-Rajj, přes Tús až do Mervu (dnešní Turkmenistán). Tam byl Ma'múnem přijat s veškerou úctou. Ma'mún si dokonce přál, aby se ar-Ridá stal jeho nástupcem,

⁵⁴ Abú al-Hasan Músá ibn Dža'far, známý také pod přídomky al-'Abd al-Sálíh (zbožný ctitel Boží) a al-Kázim (zdrženlivý, pro jeho trpělivost) – viz: SHAYKH AL-MUFÍD: *Kitáb al-Irshád*, s. 436.

⁵⁵ Músá al-Kázim byl zavražděn roku 799, pak se Hárún ar-Rašíd roku 803 zbavil dalšího perského konkurenta, vysoké perské aristokracie rodu Barmakovců, kteří působili v Bagdádu.

⁵⁶ SHAYKH AL-MUFÍD: *Kitáb al-Irshád*, s. 453.

⁵⁷ Abú al-Hasan 'Alí b. Músá ar-Ridá.

což ar-Ridá odmítal.⁵⁸ Ma'mún zvítězil nakonec nad svým bratrem a stal se právoplatným chalífou. Arabské kruhy, zejména bagdádské, se obávaly vlivu imáma 'Alího ar-Ridá, který v Mervu získával čím dál větší popularitu, a osnovaly komplot proti chalífovi i proti imámovi. Chalífa Ma'mún se rozhodl odjet z Mervu do Bagdádu, aby vyřešil problém s opozicí. Po cestě došlo k vražednému útoku na jeho vysokého úředníka. Chalífa se stal paranoidním a podezíral všechny okolo sebe ze spiknutí. Během několika dní se imám ar-Ridá přestal cítit zdrav a během dvou dnů zemřel, v důsledku podání jedu. Imám ar-Ridá byl pohřben daleko od svého domova, v místě Sanábád nedaleko města Tús. Jeho hrobka sousedí s hrobkou Hárúna ar-Rašída.

Devátý imám Muhammad at-Taquí⁵⁹ (811–835) byl pouze devítiletý chlapec, když jeho otec zemřel. Přesto prokázal, že je hoden vést *ahl al-bajt*. Chalífa Ma'mún mezitím zkonsolidoval svoji vládu v Bagdádu. Aby si znovu naklonil perské kruhy a získal popularitu, chalífa provdal svoji vlastní dceru Umm al-Fadl za imáma Muhammada at-Taquí. Ten měl výjimečné postavení u dvora chalífy Ma'múna, byl považován za jednoho z nejmoudřejších učenců doby. Zemřel v Bagdádu za vlády chalífy al-Mu'tasima. Panují spory o tom, zda i on byl otráven.⁶⁰ Byl pohřben vedle svého otce v Kázimíji.

Desátý imám 'Alí al-Naqí al-Hádí⁶¹ (828–868) vyrůstal v době, kdy abbásovský chalífát začal upadat. Počátek svého života strávil učením v Medíně, za vlády chalífy al-Mutawakkila byl povolán do Bagdádu. Al-Mutawakkil byl velkým odpůrcem *ahl al-bajt*, imám jej ale přesvědčil o svém poslání pomocí zázraků, díky nimž též nemocného chalífu uzdravil.⁶² Byl propuštěn zpět do Medíny, kde zůstal v domácím vězení. 'Alí al-Naqí al-Hádí byl znovu povolán chalífou do al-'Askar (Sámarrá) z důvodu konzultace ve vládních věcech. Al-Hádí zůstal v Sámarrá deset let a několik měsíců, těšil se všeobecné úctě, ale i pokračujícímu podezírání ze strany chalífy. Zemřel ve svém domě v Sámarrá.

Jedenáctý imám al-Hasan ibn 'Alí al-'Askarí⁶³ (846–873) získal svůj přídomek al-'Askarí dle města al-'Askar (Sámarrá), v němž žil, působil a zemřel, stejně jako jeho otec. Chalífa se obával jeho moci, držel jej proto pod kontrolou ve své blízkosti. Zemřel mladý ve věku 28 let, jeho imámát trval pouze 6 let. Byl pohřben stejně jako otec v jeho domě v Sámarrá.

Tradice se dovršuje s dvanáctým imámem Abú Muhammadem ibn al-Hasan al-'Askarí, nazývaným al-Mahdí (nar. 869). Když jeho otec zemřel v roce 260 AH/873 n. l., bylo mu teprve necelých pět let. Mladičkový imám vedl modlitby v rámci pohřbu svého otce. V tu chvíli vydal chalífa rozkaz jej zajmout, ale jeho pohůnci nebyli schopni jej nalézt. Imám vešel do domu a nenávratně zmizel. Dle ší'itské tradice se odebral do tzv. „skrytosti/okultace“ (*ghajba*); nejprve do „malé skrytosti“, kdy měl ještě kontakty s několika vybranými jedinci (*wakíl*), a po smrti posledního z *wakílů* ('Alí ibn Muhammad as-Samarrí) v roce 940 do „velké skrytosti“ (*ghajba al-kubrā*). Al-Mahdí se podle tradice vrátí na konci věků (*qijám*), povstane s mečem (*jaqúm bi-as-sajf*), neboť je to ten, který byl očekáván (*al-muntazar*) a který přináší konečnou pravdu (*al-qá'im bi-al-haqq*).⁶⁴ Posel Boží sám předpověděl tuto událost, říká:

⁵⁸ SHAYKH AL-MUFÍD: *Kitáb al-Irshád*, s. 469-471.

⁵⁹ Muhammad ibn 'Alí Abú Džafar (al-Džawád) at-Taquí.

⁶⁰ SHAYKH AL-MUFÍD: *Kitáb al-Irshád*, s. 495.

⁶¹ Abú al-Hasan 'Alí ibn Muhammad.

⁶² SHAYKH AL-MUFÍD: *Kitáb al-Irshád*, s. 499-501.

⁶³ Abú Muhammad al-Hasan ibn 'Alí al-'Askarí.

⁶⁴ SHAYKH AL-MUFÍD: *Kitáb al-Irshád*, s. 524-525.

„Dny a noci nikdy neskončí, dokud Bůh nesešle muže z mého domu, jehož jméno bude stejné jako mé. Ten naplní (svět) spravedlností a čestností, tak jak byl do té doby naplněn útlakem a tyraníí.“⁶⁵

Všichni ší'itští imámové se těší nesmírné úctě, jsou popisováni jako vysoce zbožní, vzdělaní učenci s nejvyššími morálními kvalitami, kteří tvořili vzor pro své okolí. Mnozí jsou také spojováni s různými zázraky. Nejen samotní imámové byli takto uctíváni. Každý pocházel z velmi široké rodiny, měli mnoho bratrů a sester, ti všichni pak tvoří *ahl al-bajt*, rodinu z Prorokovy krve.

Ší'itský islám má stejný základ víry jako ostatní větve islámu: víru v Boží jedinnost (*tawhíd*), v seslané Proroky, seslané knihy a v den vzkříšení. Hlavní odlišností ší'itského islámu je víra v kontinuitu islámského vedení na základě přijetí vůdčí role imáma 'Alího a jeho potomků. Další odlišností je zdůraznění víry v Boží spravedlnost a nesouhlasu s ignorancí a útlakem. Tento postoj souvisí s vírou ve svobodnou vůli člověka a vírou ve vlastní osud.⁶⁶

4. Qom za abbásovského chalífátu

Přeměna umajjovského chalífátu na abbásovský měla na postavení ší'itského islámu jen malý vliv. Nadále se jednalo o minoritní směr, opoziční vůči vládnoucí sunnitské dynastii. Nicméně, během abbásovského období se ší'a doktrinálně ukotvila a vymezila se jasněji vůči sunnitskému islámu. Více než sto let žili ještě imámové z linie od 'Alího pod vládou Abbásovců, až do roku 873, kdy poslední (dvanáctý) imám odešel do „skrytosti“. Qom se v období abbásovského chalífátu dále profiloval díky dominantní rodině al-Aš'arí jako jasné centrum opozičního ší'itského islámu a celé imámské tradice ší'ity dvanácti imámů (někdy je pro svůj věhlas a výjimečnost dokonce označován jako Qomský ší'itský městský stát).⁶⁷ Za zakladatele centra učení v Qomu je považován významný právník 'Abdulláh ibn Sa'ad Aš'arí, za nejvýznamnější učence tohoto období jsou považováni Ibráhím ibn Hášim Qomí (tzv. Ibn Bábivajh), Zakaríja ibn Ádam a Ahmad ibn Isháq Qomí a další současníci a společníci imámů. Tak se Qom stal důležitým místem, kde byla uchovávána tradice proroka Muhammada,⁶⁸ což vyústilo v budování specializovaných center náboženského učení od 8. století.⁶⁹ Pod patronátem rodiny al-Aš'arí pracoval například Ahmad ibn Muhammad al-Barqí, který je známý díky svému dílu al-Mahásin, což je sbírka tradic o ší'itských imámech. Al-Barqí tak položil základy teoretické islámské ší'itské věrouky.

Postavení ší'itů nadále nebylo úplně snadné. Jak bylo uvedeno výše, například chalífa Hárún ar-Rašíd (786–809) i jeho někteří jeho následovníci byli pověstní svým pronásledováním imámů.⁷⁰ Jejich obavy však vyplývaly spíše z osobní obavy o udržení moci v konkurenci s imámy, ší'ity obecně neutlačovali. Ti byli například běžně jmenováni do důležitých pozic správy města Qomu (například jako soudci), neboť beztak tvořili nobilitu města.⁷¹ Qom se rozrůstal a lze jej označit

⁶⁵ SHAYKH AL-MUFÍD: *Kitáb al-Irshád*, s. 525.

⁶⁶ JAFERY, S. M. A.: *Introductory Note to Nahjul Balagha*, s. vii – viii.

⁶⁷ NEWMAN, A. J.: *The Formative Period of Twelver Shi'ism: Hadith as Discourse Between Qum and Baghdad*, s. 60.

⁶⁸ A Brief Introduction of Qum's Islamic Seminary. *Imam Reza (A.S.) Network*. Míněna je tradice, tj. *sunna* Prorokova, tj. soubor vyprávění o výročí a činech Proroka Muhammada. V Qomu se navíc připojuje tradice o činech a výročí imámů.

⁶⁹ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 19.

⁷⁰ NEWMAN, A. J.: *The Formative Period of Twelver Shi'ism: Hadith as Discourse Between Qum and Baghdad*, s. 42.

⁷¹ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 32-33.

za skutečné „město“ na počátku 9. století, tedy na vrcholu abbásovského chalífátu. V tomto období začalo být také administrováno samostatně a získalo důležitou nezávislost na Isfahánu, pod který do té doby spadalo.⁷² Toto oddělení bylo významným mezníkem pro samostatné dějiny města. Qom se stal důležitou zastávkou osmého imáma 'Alího ar-Ridá na jeho cestě do Mervu. Také jeho sestra Fátima cestou za ním na východ země si udělala nucenou zastávku v Qomu, kde nakonec zemřela a stala se důležitým náboženským symbolem města.⁷³ Z období 9. století je doložen nárůst počtu náboženských učenců v městě, což svědčí o stoupajícím významu centra. Brzy se vyprofilovaly celé rodiny sledující tradici islámského učení, například rodina Bábivajh.⁷⁴ Hlavní náplní qomské *hawzy*⁷⁵ v 9. a 10. století bylo zkoumání tradic spojených s životem proroka Muhammada, které byly sdružovány do sbírek.⁷⁶ Ty tvořily základ dalšího učení a pomáhaly formovat právní systém. Do Qomu přicházeli také samotní potomci 'Alího rodiny (*ahl al-bajt*), díky nim stoupala prestiž ve školách a po jejich smrti se jejich hrobky staly důležitým místem pro náboženské poutě a návštěvy (*zijára*).⁷⁷ Tvrdí se, že Qom hostil stovky dětí vznešených imámů.⁷⁸ Qom se stal důležitým lídrem neúspěšného boje proti daňovým úpravám za vlády chalífy al-Ma'múna v letech 825 – 826, část města bylo při střetech zničeno, vůdce revolty Jahjá ibn 'Imrán byl zabit a daně byly zvýšeny z 2 miliónů na 7 miliónů dirhamů.⁷⁹ Odmítnutí placení daní jako symbol rebelie proti neprávoplatnému vládci uplatnilo město Qom znovu za vlády chalífy al-Musta'ína (vládl 862 – 866, kdy probíhaly významné ší'itské rebelie v Kúfě a v Rajji) i za vlády Mu'tamida (870–892, opět období ší'itských rebelií v Kúfě a Horním Egyptě).⁸⁰ Za vlády chalífy al-Mu'tadída (892–902) a jeho nástupců se vztahy obyvatel Qomu a chalífátu do jisté míry stabilizovaly.⁸¹

Po celé deváté i následující desáté století probíhal rozklad teritoriálně významného abbásovského chalífátu. Odtrhávaly se postupně oblasti severní Afriky, které začaly ovládat místní dynastie (Rustamovci, Idrísovcí, Aghlabovci). Mnohdy došlo k jejich osamostatnění také díky využití opoziční ideologie na ší'itských základech. Nejvýznamnější územní celek pod hlavičkou ší'y (přesně ismá'ílijské větve ší'itského islámu) byl fátimovský chalífát s centrem v Egyptě, který ovládal celý sever Afriky a část Syropalestiny v letech 969–1171. Také východ říše prodělal podobný dezintegrační vývoj, v 9. a 10. století vznikly na území Íránu táhirovský, saffárovský a sámánovský stát, nezávislé na centrální vládě z Bagdádu. Vrcholem bylo rozšíření vlivu ší'itského (zajdovského) rodu Bújovců, kteří nakonec ovládli Bagdád a drželi skutečnou moc na úkor sunnitského chalífy odsouzeného do spíše ceremoniální role. Desáté století se tedy zdálo být obdobím velmi příznivým pro rozšíření myšlenek ší'itského islámu.

⁷² DRECHSLER, A.: Qom. History to the Safavid Period. *Encyclopaedia Iranica*.

⁷³ Více o Fátimě Ma'súmě, její historii, odkazu a svatyni viz: kapitola 12.

⁷⁴ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 20-22.

⁷⁵ *Hawza*, správně *al-hawza al-'ilmíja* je označení pro ší'itské náboženské vzdělávací centrum. Obvykle zahrnuje několik vlastních škol (*madrás*), knihovny apod., tedy *hawza* Qom označuje všechny školy v Qomu. Může být ale použita samostatně pro jednu vzdělávací instituci – viz: *Introducing the Hawza. Study in Hawza*.

⁷⁶ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 28.

⁷⁷ Tamtéž, s. 23.

⁷⁸ AS-SAYYID, K.: *Qom and the Virgin of the City*, s. 149.

⁷⁹ DRECHSLER, A.: Qom. History to the Safavid Period. NEWMAN, A. J.: *The Formative Period of Twelver Shi'ism: Hadith as Discourse Between Qum and Baghdad*, s. 43 a DRECHSLER, A.: *Die Geschichte der Stadt Qom im Mittelalter (650-1350): Politische und wirtschaftliche Aspekte*, s. 371.

⁸⁰ NEWMAN, A. J.: *The Formative Period of Twelver Shi'ism: Hadith as Discourse Between Qum and Baghdad*, s. 43-44.

⁸¹ Tamtéž, s. 44.

Ač byli vládnoucí Bújovci ší'ité, navenek uznávali svrchovanost sunnitského chalífy. V celé říši proto i nadále platila povinnost vyřknout chalífovo jméno v rámci kázání (*chutba*) při páteční modlitbě. Qomští ší'ité proto páteční mešitu⁸² nenavštěvovali a stěžovali si, že přesto musí platit za její opravy.⁸³ Qom na konci 10. století trpěl vnitřním rozkladem země, nadměrnými daněmi, město velmi chátralo, počet obyvatelstva se odhaduje na 50 tisíc.⁸⁴ Qom sestával v této době z šesti vesnic na obou březích řeky překlenuté čtyřmi mosty. Svatyně Fátima Masúma byla tehdy ještě malá. Město mělo hradby a brány. Unikátním zdrojem poučení o historii Qomu až po 10. století je práce historika Hasana ibn Mohammad Qomího, nazvaná *Tárik-e Qom*. Díky této práci máme informace o vývoji města, danění i o jeho urbánním uspořádání.⁸⁵

Konec abbásovského chalífátu byl poznamenán příchodem turkických kmenů do východních oblastí říše. Turci (Seldžuci) postupovali dále na západ a obsadili Bagdád roku 1055 a ukončili období Bújovské nadvlády nad chalífou. V této době již Seldžuci přijali islám sunnitského směru, a proto jejich převzetí vlády znamenalo i obnovu dominance sunnitského islámu v regionu. Na ší'ity pohlíželi Seldžuci podezřívavě, neboť se domnívali, že by mohli na základě společné náboženské ideologie spolupracovat s káhirskými Fátimovci, hlavními nepřáteli Seldžuků.⁸⁶ V době seldžucké nadvlády se nejvýrazněji uplatňovala ší'itská opozice v podobě radikálního hnutí větve ismá'ílijského směru, nazývaného v západní literatuře assasíni (z ar. *haššášíjín / haššášín*). Jejich centrum bylo na hoře Alamút nedaleko Kaspického moře. Zakladatel assasínského hnutí, Hasan Sabbáh se narodil právě v Qomu. Vyrůstal a byl dále kvalitně vzděláván v ší'itském prostředí směru dvanácti imámů. Nakonec se však přiklonil k větvi ismá'ílijské.⁸⁷ Hnutí assasínů ohrožovalo seldžuckou vládu po celou dobu jejich panování, jejich akce ukončili až rázným způsobem Mongolové. Není známo nic o tom, že by Qom tuto skupinu při jejich akcích podporoval.

Přímo o Qomu v tomto období máme málo informací. V letech 1030–1040 spadl Qom pod nadvládu Ghaznovců. Seldžuci nejprve Qom neobsadili, nechali jej v rukou Kákújovců, od roku 1050/1051 již byl Qom pod přímou seldžuckou správou.⁸⁸ Vztahy se Seldžuky byly dobré a město zažívalo období určité prosperity.⁸⁹ Nicméně pověst tohoto náboženského centra poněkud upadala a mnohem důležitější byly v 11. století *hawzy* v Rajji a později v Bagdádu. V roce 1055 byla také založena *hawza* v Nadžafu, když prominentní *'álim*, šajch Abú Dža'far at-Túsí utekl z Bagdádu a aktivně se postaral o rozkvět nadžafského centra ší'itského náboženského učení.⁹⁰ Ve 12. století se situace opět zlepšila a Qom nabyl své původní reputace, ve městě bylo v tomto období deset prestižních *hawza*.⁹¹

⁸² První páteční mešita byla zbudována v Qomu v letech 878 – 879 na troskách původního zoroastrovského ohňového chrámu – viz: DRECHSLER, A.: Qom. History to the Safavid Period.

⁸³ BUSSE, H.: Iran under the Búyids, s. 288.

⁸⁴ DRECHSLER, A.: *Die Geschichte der Stadt Qom im Mittelalter (650-1350): Politische und wirtschaftliche Aspekte*, s. 371.

⁸⁵ Více např. viz: DRECHSLER, Andreas: *Tárik-e Qom. Encyclopaedia Iranica*.

⁸⁶ RAJPUT, A. M.: *Hasan-i-Sabbah: His Life and Thought*, s. 35.

⁸⁷ HOVEYDA, F.: *The Broken Crescent: The „threat“ of Militant Islamic Fundamentalism*, s. 39.

⁸⁸ DRECHSLER, A.: *Die Geschichte der Stadt Qom im Mittelalter (650-1350): Politische und wirtschaftliche Aspekte*, s. 373.

⁸⁹ DRECHSLER, A.: Qom. History to the Safavid Period.

⁹⁰ STEWART, D. J.: The Portrayal of an Academic Rivalry: Najaf and Qum in the Writings and Speeches of Khomeini, 1964-78, s. 217.

⁹¹ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 34-35.

5. Mongolský vpád

Významným mezníkem dějin regionu Blízkého východu je vpád Mongolů. Roku 1220 pronikly mongolské hordy do východního Íránu, cestou zničily města Buchára, Samarkand a Merv. Dále postupovaly severním Íránem směrem do Ruska. Při této cestě vydrancovaly město Rajj (blízko současného Teheránu) a samo město Qom bylo zdevastováno roku 1224. Jsou doloženy masové popravy z měst Qom i mnohých dalších, počet obyvatel v důsledku teroru významně poklesl.⁹² Pochopitelně upadala i celá qomská *hawza*.⁹³ Za vlády Ílchánů (1256-1335) byl Qom považován za zcela zničený.⁹⁴

Roku 1255 Mongolové znovu upřeli svoji pozornost na trosky chalífátu. Přišli podél Kaspického moře a zaútočili rovnou na sídelní město chalífátu Bagdád. Ten padl 10. února 1258, město bylo zdevastováno, lidé vyvražděni, poslední abbásovský chalífa udupán koňmi. Abbásovský chalífát skončil. Zajímavé je, že Hulagu Chán údajně ještě před vpádem do Bagdádu přijal vyslance ší'itského centra v al-Hille (jižní Irák), kteří jej bohatě obdarovali a děkovali za možné ukončení nadvlády sunnitského chalífátu. Hulagu proto prý ochránil al-Hillu i svatyně v Nadžafu a Karbalá před zničením.⁹⁵ Počet *hawza* v al-Hille tak i v tomto období narůstal, zatímco v Qomu prudce klesal.⁹⁶ V Persii byla nicméně změna režimu chápána jako příležitost a po celé zemi se lidé znovu začali otevřeně hlásit k *ahl al-bajt*. V mnohých městech začaly být budovány *imámzáde* (tj. hrobky/svatyně potomků imámské linie), například v Qomu, Kazwínu, Isfahánu, Tabrízu, Kášánu a dalších.⁹⁷ Mongoly zaujaly myšlenky ší'ý dvanácti imámů, například chán Gházán (1295–1304) navštívil ší'itská poutní města v jižním Iráku.⁹⁸ I když Mongolové nakonec přijali islám sunnitské větve, irácká ší'a pod jejich nadvládou netrpěla. Naproti tomu iránská ší'a zaznamenala úpadek, který přetrvával až do 16. století.⁹⁹

Město Qom, zdevastované a vylištěné nájedzy mongolských kmenů, bylo od 14. století znovu postupně obnovováno.¹⁰⁰ Po pádu Ílchánů (1335) bylo město takřka 170 let ovládáno místními i cizími dynastiemi. V tomto období plném změn vyniká dosud neznámá rodina Ál Safí, která držela svoji vůdčí úlohu v Qomu i za panování Chobanidů, Džalajrovců, Mozaffarovců a Timurovců, kteří jako další v řadě Qom napadli a opět vydrancovali.¹⁰¹ Situace za dalších dynastií se zlepšila a poskytla prostor pro další obnovu centra.

⁹² SHAH NAJEEBADI, A.: *The History of Islam*, s. 299, NEWMAN, A. J.: *Twelver Shiism: Unity and Diversity in the Life of Islam, 632 to 1722*, s. 7.

⁹³ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 35.

⁹⁴ DRECHSLER, A.: *Die Geschichte der Stadt Qom im Mittelalter (650-1350): Politische und wirtschaftliche Aspekte*, s. 373.

⁹⁵ NEWMAN, A. J.: *Twelver Shiism: Unity and Diversity in the Life of Islam, 632 to 1722*, s. 5.

⁹⁶ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 35-36.

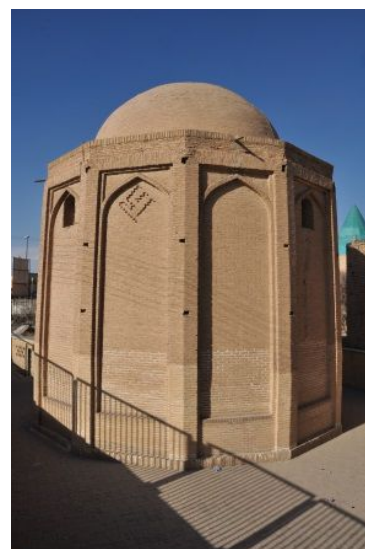
⁹⁷ NEWMAN, A. J.: *Twelver Shiism: Unity and Diversity in the Life of Islam, 632 to 1722*, s. 6.

⁹⁸ Tamtéž, s. 6.

⁹⁹ Tamtéž, s. 7.

¹⁰⁰ DRECHSLER, A.: Qom. History to the Safavid Period.

¹⁰¹ Tamtéž.

(foto MR) Dobu vlády dynastie Ál Safí připomínají hrobky v místě *Báq-e Gonbad-e Sabz* (tj. Zahrada zelených kupolí), ve čtvrti Darváze Kášán.¹⁰² Nápisy ve dvou z těchto hrobek dokládají, že náleží členům této rodiny (vládnoucí v Qomu v 15. století). Nejjižněji je umístěna hrobka Chodžy (Chuvádž) Asíl ad-Dína, kde je pochován i jeho potomek Chodža 'Alí Asíl. Ve druhé hrobce jsou další členové rodiny Ál Safí. Nápis na nejsevernější hrobce byl poničen, proto není známo, kdo v ní spočívá.¹⁰³

6. Safíjovci

Období vlády dynastie Safíjovců (1501–1722) je extrémně důležité pro vývoj ší'itského islámu obecně. Safíjovci oficiálně prohlásili ší'u dvanácti imámů (*imámíja* či *ithná'ašaríja*) hlavním náboženstvím země. Následovala postupná konverze většiny obyvatel k ší'e a ze země se stal dominantní líder a propagátor ší'itského islámu na světě. Šáh Ismá'íl, zakladatel safíjovského státu (1501–1524), se prohlásil za reprezentanta al-Mahdího, skrytého imáma, zdůrazňoval svoji příslušnost k *ahl al-bajt* přes imáma Músu al-Kázima.¹⁰⁴ Spolu se státem propagovanou ší'ou, samozřejmě rostl význam a moc ší'itských náboženských center, zejména Qomu. Svatyně Fátimy (Hazrat-e Ma'súme) byla přebudována za vlády šáha Abbáse I. (1588 – 1629).¹⁰⁵ Město začalo vítat množství poutníků.

V mladém safíjovském státě nebyl dostatečný počet náboženských učenců, museli být přizváni z ostatních zemí. Tak do Íránu přišli arabští učenci jako šajch 'Alí al-Karakí al-'Amilí (zemřel 1534), který též vystupoval pod označením al-Muhaqqiq ath-Thání (doslovně „druhá autorita“), nebo významná rodina as-Sadr.¹⁰⁶ Nyní se začala vytvářet nová třída '*ulamá'* a také se vytvářely imámské rituály a praktiky jako návštěvy poutních míst spojených s hrobkami imámů a jejich příbuzných (*zijára*).¹⁰⁷ Safíjovské období bylo také obdobím rozvoje ší'itské teologie, filozofie a celé mystické tradice, která je spojena se jménem Muhammada Báqira Astarábádího neboli Mír Dámáda (zemřel 1630). Nejvýznamnější školou té doby byla škola isfahánská, které dominoval

¹⁰² Více o architektuře tohoto místa je pojednáno v druhé části knihy.

¹⁰³ ABBÁSZÁDEH, M. A.: *Símá-je farhanq-o tabiáte ostáne Qum*, s. 169.

¹⁰⁴ CORNELL, V. J.: *Voices of Islam : Voices of Tradition*, s. 225.

¹⁰⁵ RAJAEI, F.: *Islamism and Modernism: The Changing Discourse in Iran*, s. 53.

¹⁰⁶ COELI, F. – WALKER, A. H.: *Muhammad in History, Thought, and Culture*, s. 646.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 646.

právě jmenovaný Mír Dámád a zejména jeho žák Sadruddín Mohammad Šírází (z. 1640), který je znám jako Mullá Sadrá (zemřel 1640).¹⁰⁸ Rozvíjely se teorie o skrytém imámovi, rozvíjelo se postavení instituce *mudžtahid az-zamán* (učenec věku), jejíž autorita byla absolutní.

(foto VS) Vstup do domu Mullá Sadrá ve vesnici Kahák blízko Qomu. Mullá Sadrá patří mezi největší učence ší'itského islámu a zvláště safíjovského období. Kritizoval 'ulamá' pro jejich ignoranci a uzavřenost, žádal více racionálního přístupu. Z původního domu se dochovala jen malá část, zbytek postupně chátral a byl zničen.

V tomto období samozřejmě stoupala prestiž náboženského učení v Qomu, který hostil mnoho významných učenců, jako byli šajch Bahá'í (Bahá' ad-Dín 'Ámilí), Sajjid Husajn Jazdí, Mullá Sadrá, Mullá 'Abd ar-Razzáq al-Láhídží a mnozí další.¹⁰⁹ Mezi nimi vynikal Mullá Muhsin Fajz Kášání, který po studiích v mnohých městech nakonec, spolu s Mullá Sadrá, pobýval ve vesnici Kahak nedaleko Qomu.¹¹⁰ Mullá Sadrá a jeho žák Fajz Kášání byli největšími mystickými filozofy této doby.

(foto MN) Škola Fejzije/Fajzija byla vybudována za safíjovské vlády. Je považována za jedno z nejvýznamnějších center islámské vědy. Během Íránské islámské revoluce byla jedním z hlavních aktivátorů odporu vůči šáhovi.¹¹¹

¹⁰⁸ CORNELL, V. J.: *Voices of Islam: Voices of Tradition*, 226. Více o Mullá Sadrá např. ABDUL-HÁDÍ HÁ'IRÍ: *Shí'ism and Constitutionalism in Iran: A Study of the Role Played by the Persian Residents of Iraq in Iranian Politics*, s. 68-70.

¹⁰⁹ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 37.

¹¹⁰ MEISAMI, S.: *Mulla Sadra*, 114.

¹¹¹ AS-SAYYID, K.: *Qom and the Virgin of the City*.

Role *'ulamá'* ve státě rychle stoupala. Učenci působili jako poradci či blízcí spolupracovníci saffíjovských vládců. Je například doložen vliv iráckého Mully Ahmada Muqaddase Ardabílího na saffíjovský dvůr a mladého šáha Abbáse.¹¹²

Velký vliv na další vývoj na ší'itské učení měl spor dvou významných škol ší'itského učení – *achbáří* a *usúlí*, ke kterému došlo na konci saffíjovského období. Škola *achbáří* vychází ve své práci pouze a výhradně z tzv. *achbár*, tedy zpráv o životě a činech imámů uchovaných v tzv. Čtyřech knihách tradic,¹¹³ představuje proto rigidně tradicionalistický postoj. Naproti tomu škola *usúlí* hledá zdroje rozhodování sporných věcí u renomovaných právníků, tj. *mudžtahidů*,¹¹⁴ kteří zahrnuli do svých rozhodnutí více zdrojů a zejména racionální přístup. Přístup školy *usúlí* získával postupně navrch. Tak stoupala nejen náboženská, ale i politická úloha *'ulamá'*, která se stala ve státě stejně významnou institucí jako vláda a šáh. S klesající mocí státu na konci saffíjovského státu role *'ulamá'* dále posilovala. A tak Muhammad Báqir al-Madžlisí (hlavní představitel školy *usúlí* na konci 17. století) a jeho pokračovatelé doslovně ovládali celou zemi.¹¹⁵ K definitivnímu vítězství právní školy *usúlí* nad školou *achbáří* došlo v 18. století, pod vedením Muhammada Báqira Behbahaního (1706–1791). V jeho práci můžeme nalézt dokonale zpracovanou koncepci *imámíje* a vůdčí role *'ulamá'* ve společnosti. Tato koncepce je odvozena od teorie, že během období velkého skrytí imáma al-Mahdího komunita potřebuje odpovědné vedení, které mohou poskytnout jen náboženští učenci. Ti tímto vystupují jako prostředníci mezi komunitou a imámy, jako legitimní zástupci skrytého imáma (*ná'ib*, pl. *nuwwáb*), a každá osoba by měla následovat jejich úsudek. Vítězstvím *usúlí* se potvrdila svrchovaná moc *'ulamá'*, právních učenců, kteří měli nadále rozhodovat o správném vedení lidí i celého státu (doktrína *nijába 'amma*). Tato idea je dosud maximálně platná, utváří základní charakter současné teokratické republiky Írán. Škola *achbáří* nezanikla úplně, v průběhu 18. století ještě působila. Její definitivní konec je spojen s příchodem Qádžárovců v roce 1794. Přestavitel *achbáří* jménem Mírzá Muhammad Achbáří uprchl před svými oponenty nejprve do Teheránu, nakonec byl poslán do exilu do Bagdádu, kde byl později zavražděn.¹¹⁶

Konec období saffíjovské říše provází vpády kmenů z východu a úspěchy jejího hlavního nepřítele Osmanské říše na západní hranici. Další ránu dostala Persie s invazí Afghánců roku 1722 a následnými změnami na trůně, který nakrátko usurpovala perská dynastie Afšárovců (1736-1796). Její zakladatel Nádír Šáh (1736-1747) se ukázal jako schopný panovník a významný bojovník. Jeho úsilí v oblasti náboženské bylo přiblížit ší'itský islám k sunnitskému hlavnímu proudu, zřejmě s cílem sjednocení islámského světa. Usiloval také o uznání prvních tří chalífů ší'ity a uznání džá'farovské právní školy (*madhabu*) naopak ze strany sunnitů, reprezentovanými zejména Osmanskou říší. S takovým postojem či přístupem se neztotožňovali ani sunnitští osmanští ani ší'itští učenci.¹¹⁷

¹¹² ABDUL-HÁDÍ HÁ'IRÍ: *Shi'ism and Constitutionalism in Iran: A Study of the Role Played by the Persian Residents of Iraq in Iranian Politics*, s. 61. Na druhou stranu Muqaddas Ardabílí odmítl opustit Nadžaf a přesunout se do Íránu.

¹¹³ Tzv. „Čtyři knihy“ (*al-kutub al-arba'a*) jsou knihy tradic ší'itského islámu, všechny obsahují pouze *furú ad-dín*. Jsou to: *Kitáb al-káfi* od šajcha Kulajního, *Tahdhíb al-ahkám* a *Al-Istibsár* od šajcha Túsího a *Man lá jahduruhu al-faqíh* od šajcha as-Sadúqa. Čtyři knihy ší'y jako základ ortodoxie potvrdil znovu v moderní době al-Músawí (1872 – 1957), dle něj se jedná o nejvýznamnější *hadíthy*, plně potvrzené (*mutawátir*).

¹¹⁴ *Mudžtahid* – náboženský učenec a právník, který má právo *idžtihádu*, tedy svobodného nezávislého úsudku na základě interpretace práva v rámci základních islámských principů.

¹¹⁵ VOLL, J. O.: *Islam : Continuity and Change in the Modern World*, s. 80.

¹¹⁶ HALM, H.: *Shi'ism*, s. 97.

¹¹⁷ VOLL, J. O.: *Islam : Continuity and Change in the Modern World*, s. 80-81.

7. Qádžárovci

Qádžárovci, turkicky hovořící tribální seskupení, se začali zmocňovat Persie v posledních dvou dekádách 18. století, v době zmatků a slabé vlády. Vláda dynastie byla ustavena roku 1796 a vydržela u moci až do roku 1925. Období Qádžárovců bývá někdy charakterizováno odklonem od státní doktríny ší'ismu ve srovnání s předchozí saffijovskou dynastií. Je pravda, že situace pro qádžárovské panovníky nebyla v mnohých ohledech snadná. Qádžárovci nemohli získat postavení, jaké měli Saffijovci, neboť jejich původ byl příliš zřejmý a vydávání se za příbuzné, dědice či rod jinak spřízněný s imámskou linií nebylo prostě možné.¹¹⁸ Určitou snahu o náboženskou legitimizaci postavení Qádžárovců můžeme vidět u panovníka Fatha 'Alího Šáha, který byl nazýván „stínem Boha na zemi“.¹¹⁹ Qádžárovci přesto zůstali z pohledu ší'itské věrouky nepravoplatnými vládci Íránu. Jak již bylo uvedeno, s pádem saffijovské říše se íránští 'ulamá' odstříhli ze sepětí se státní mocí a během 18. století se vyprofilovali jako zcela nezávislá instituce ve státě.¹²⁰ Stavěli se proti vládě do opozice a kritizovali Qádžárovce za přílišnou závislost na zahraničních západních mocnostech.

Qádžárovská podpora ší'itského islámu však byla zjevná. Například druhý qádžárovský král Fath 'Alí Šáh (1797 – 1834) projevil zájem o svaté město Qom i o svatyni Fátimy Ma'súmy a vykonával tam každoročně pouť, kdy na znamení pokory přicházel do *haramu* pěšky.¹²¹ Také svatyni štědře dotoval a obdarovával, v říjnu 1799 poskytl bohatý finanční obnos, díky kterému byla zhotovena nová zlatá mříž okolo hrobky a zlatá brána.

(foto DK) Hlavní qomská svatyně Fátimy Ma'súmy se dočkala významné přestavby a zkrášení za qádžárovského období.

V roce 1833 byly vykonány na svatyni další úpravy, její *iwán* (vstupní klenutý portál) byl pokryt mramorem a dále vyzdoben.¹²² Finanční podpory se dostalo i škole Fejzije,¹²³ byla pro ni postavena budova blízko hlavní svatyně.¹²⁴ Byla také obnovena mešita imáma Hasana al-

¹¹⁸ HALM, H.: *Shi'ism*, s. 98.

¹¹⁹ HEERN, Z.: *The Emergence of Modern Shi'ism : Islamic Reform in Iraq and Iran*.

¹²⁰ VOLL, J. O.: *Islam: Continuity and Change in the Modern World*, s. 80.

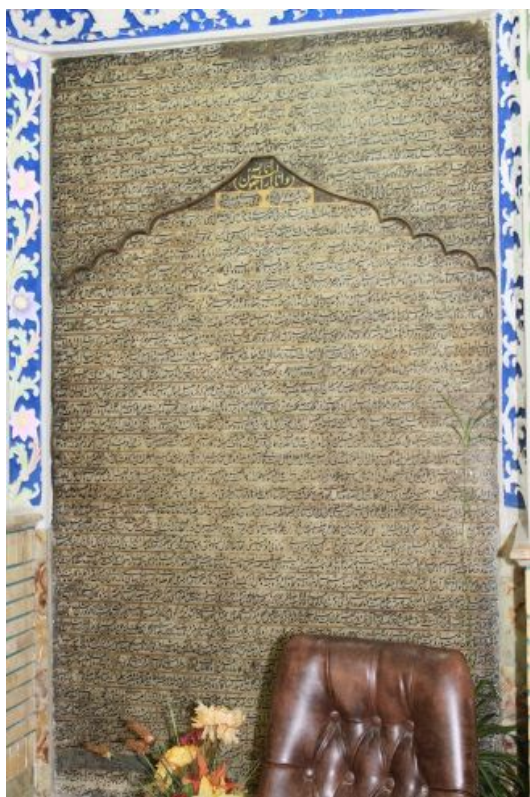
¹²¹ ALGAR, H.: *Religion and State in Iran, 1785 – 1906*, s. 47.

¹²² Tamtéž, s. 47.

¹²³ HALM, H.: *Shi'ism*, s. 98.

¹²⁴ ALGAR, H.: *Religion and State in Iran, 1785 – 1906*, s. 47.

'Askariho, ošetřovna *dár aš-šifá*, karavanní stanice a lázně.¹²⁵ Fath 'Alí Šáh si evidentně Qom silně oblíbil, neboť v něm zbudoval svoji hrobku.¹²⁶ Ta je součástí struktury hlavní svatyně Fátimy Ma'súmy.

(foto VS) Hrobka Fatha 'Alího Šáha je umístěna v prostorách přilehlých k severní straně Starého nádvoří svatyně Fátimy, vedle vchodu do madrasy Fejzije. Původní zrcadlová výzdoba byla vyměněna za štukovou za vlády Násiruddín Šáha (1848-1896). Místnost se nijak neliší od ostatních ve svatyni. V prostorách je dnes jedna z běžných kanceláří instituce svatyně, hrob je přikryt kobercem a upomíná jej pouze kamenné obložení jedné ze stěn.

V době 19. století by bylo možné vztahy qádžárovské dynastie a '*ulamá'* charakterizovat spíše jako chladné a vyhýbavé. Politika Qádžárovců vůči duchovním nebyla příliš smířlivá, šáhové se pilně snažili o reformování země, zejména ve smyslu modernizačním a sekularizačním. To samozřejmě budilo negativní odezvu u tradicionalistických kruhů a stálé napětí mezi šáhem a duchovními. Duchovní byli těsně spojeni s běžným lidem, pro které stát znamenal pouze nepříjemné povinnosti.¹²⁷ '*Ulamá'*

se stali mluvčími nejrozličnějších etnických i sociálních skupin, které měli společnou základnu pouze v religiozitě ší'itského islámu.¹²⁸ Postoj '*ulamá'* ke světské vládě ilustruje následující citát významného duchovního qádžárovského období velkého ájatolláha Sajjida Muhammada Hasana Šírázího, známého jako Mírzá Šírází (1814–1896):

*„Když vidíte '*ulamá'* ve dveřích králů, řekněte, že to jsou špatní '*ulamá'* a špatní králové. Když vidíte krále ve dveřích '*ulamá'*, řekněte, že to jsou dobří '*ulamá'* a dobří králové.“¹²⁹*

V určitých ohledech nicméně duchovní vztahy s Qádžárovcem využívali, zejména při podpoře jejich boje proti súfijským řádům, mizející škole achbáří a různým náboženským hnutím, která se v Persii v 19. století objevila (šajchismus, bábismus, bahá'ismus).¹³⁰

Velký ájatolláh Mírzá Šírází, respektovaný jako *mardža' at-taqlíd* (per. *mardža'-e taqlíd*) po smrti Murtadá Ansáriho v roce 1846,¹³¹ vedl ší'itskou muslimskou obec takřka po celou druhou polovinu 19. století. Mírzá Šírází byl známý protagonistou tzv. tabákového protestu v roce 1890.

¹²⁵ ALGAR, H.: *Religion and State in Iran, 1785 – 1906*, s. 47.

¹²⁶ Tamtéž, s. 47.

¹²⁷ Tamtéž, s. 24.

¹²⁸ Také skupiny sunnitů se k této protivládní koalici přidávaly – viz: VOLL, J. O.: *Islam : Continuity and Change in the Modern World*, s. 104.

¹²⁹ ALGAR, H.: *Religion and State in Iran, 1785 – 1906*, s. 22. S použitím primárního ÁDAMÍYAT, Muhammad Husayn: *Dánishmandán va Sukhansaráyán-i Fárs*, s. 324.

¹³⁰ HEERN, Z.: *The Emergence of Modern Shi'ism: Islamic Reform in Iraq and Iran*.

¹³¹ BAHRULULOON, S. F.: *The Development of Shi'i Scholarship Before and After Mirza Shirazi and his Intellectual Legacy in Samara*, s. 115. Srov. nepřesnosti v HALM, H.: *Shi'ism*, s. 100.

Násiruddín Šáh chtěl poskytnout Velké Británii koncesi, která by Británii garantovala monopolní postavení v íránském tabákovém průmyslu. Mírzá Šírání vydal v prosinci 1891 *fatwu* proti tabáku. Tato *fatwa*, která zakazovala užívat tabák v zemi, byla okamžitě následována. Obchody byly uzavřeny, vodní dýmky jakoby zmizely ze světa. Šáh byl donucen tuto koncesi zrušit. Dne 26. ledna 1892 Šírází vydal novou *fatwu*, která znovu umožnila užívat tabák.¹³² Tato událost jasně ilustruje, jak obrovskou moc v íránské společnosti duchovní měli. Není proto divu, že Násiruddín s nimi byl ve velkém konfliktu v podstatě po celou dobu své vlády a spor ohledně tabákové *fatwy* byl jen pověstnou třesničkou na dortu. Přes represivní styl vlády Násiruddín Šáha moc *'ulamá'* neustále vzrůstala.¹³³

Další příležitost pro zviditelnění postojů *'ulamá'* přišla s tzv. konstitučním hnutím 1905–1906, které bylo v podstatě pouze vyústěním dlouholetých sporů s šáhem a jeho absolutistickou vládou. Lidé žádali na šáhovi Mozaffaru ad-Dínovi změny ve vedení země, především větší zapojení šarí'ý, spravedlivou justici, propuštění některých lidí ve vládě. Koalici různých složek íránské společnosti při vyjednávání s šáhem zastupovali právě *'ulamá'*, v té době prominentní *mudžtahidové* Sajjid 'Abdalláh Bihbihání/Behbahání a Sajjid Muhammad Tabátábá'í.¹³⁴ Po krvavém střetu s vládními silami byli *'ulamá'* obklíčeni v teheránské mešitě.¹³⁵ Bihbihání a Tabátábá'í požádali o smír a možnost odejít na odpočinek do Qomu. Této žádosti šáh vyhověl, velké ájatolláhy na jejich cestě doprovázelo dva až tři tisíce lidí.¹³⁶ Šáh nakonec veřejnému tlaku ustoupil a část požadavků splnil, zejména přijal ústavu a země získala své první shromáždění zástupců (*madžlis*).

O samotné qomské *hawze* v 19. století se dozvídáme poměrně málo. Působilo v ní několik významných učenců doby, například na přelomu 18. a 19. století šajch Abú al-Qásim Qomí, známý jako Mírzá Qomí.¹³⁷ Pod jeho vedením byla *hawza* aktivní a žádaná.¹³⁸ Po jeho smrti v roce 1817 se ale opět zdá, že byla po celé 19. století (a na začátku 20. století) v silném úpadku. Většina prominentních duchovních vycházela z jiných škol. Rozhodně významnější byla v této době *hawza* nadžafská¹³⁹ i *hawza* isfahánská. V již tradičním soupeření konkurenčních měst Nadžafu a Qomu získává v tomto období navrch irácké centrum.

8. Dynastie Pahlaví

Konec vlády dynastie Qádžárovců byl poznamenán silným vlivem Velké Británie a Ruska v zemi. Slabou perskou vládu sesadil na začátku roku 1921 schopný důstojník Rezá (Ridá) Chán Mír-Pandž. Rezá nejprve vystupoval jako ministr války, postupně přebíral moc v zemi. V roce 1925 se stal Rezá Šáhem. Rezá Šáh Pahlaví pokračoval v modernizačních snahách, se kterými začali pozdní Qádžárovcí. Soustředil se kromě jiného na sekularizační procesy (ve školství a justici) a na omezování moci duchovních.

Ve stejné době, tedy na počátku 20. let 20. století, se díky dvěma důležitým událostem proměnil Qom do své dnešní podoby, zejména získal finální reputaci nejvýznamnějšího centra soudobého

¹³² HALM, H.: *Shi'ism*, s. 98.

¹³³ ALGAR, H.: *Religion and State in Iran, 1785 – 1906*, s. 122-123.

¹³⁴ HALM, H.: *Shi'ism*, s. 108.

¹³⁵ Tamtéž, s. 108.

¹³⁶ POULSON, S. C.: *Social Movements in Twentieth-century Iran*, s. 112.

¹³⁷ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 38-39.

¹³⁸ HEERN, Z.: *The Emergence of Modern Shi'ism : Islamic Reform in Iraq and Iran*.

¹³⁹ *Hawza* Nadžaf byla založena v roce 1055.

ší'itského učení a současně i hlavního centra nábožensko-politického aktivismu. První událostí byl příchod ájatolláha šajcha jménem Abd al-Qarím Há'erí Jazdí do Qomu v březnu 1921. Ájatolláh Há'erí Jazdí proměnil Qom na nejmocnější sídlo ší'itského učení v zemi, učenci z Teheránu a Mašhadu se začali přesouvat do Qomu. Za patnáct let působení v Qomu dokázal Há'erí zbudovat moderní a dobře dotovanou *hawzu*. Obnovil školu Fejzíje a školu Dár aš-Šifá'.¹⁴⁰ Počet studujících ve městě dosáhl sedmi až devíti set.¹⁴¹ Současně se město stalo centrem náboženské opozice vůči režimu Pahlaví.¹⁴²

(foto VS) Takzvaný „politický mullá“, ájatolláh šajch Abd al-Qarím Há'erí Jazdí stojí za obnovou qomského náboženského učení ve 20. letech 20. století. Byl to významný učenec, žák nadžafského ájatolláha Muhammada Taqího Šírázího, zastávce politického aktivismu spojeného s náboženským učení. Řídil qomskou *hawzu* až do své smrti v únoru 1937. Jeho hrob je umístěn ve svatyni Fátimy Ma'súmy.

Šajch Há'erí nebyl v tomto období náročné obnovy sám, například Mírzá Muhammad Fajd Qomí také přispěl do Qomu ze svého původního sídla v Sámarrá v roce 1914 a pomáhal s rozvojem *hawzy* Dár aš-Šifá' a Fejzíje.¹⁴³ V této práci významně přispěli duchovní Mirza Muhammad Husajn Ná'iní a Hádždž Ágá Husajn Tabátábá'í Qomí.¹⁴⁴ S tímto revitalizačním programem se Qom stal opět oblíbeným centrem a přicházeli a byli do něj zváni další učenci. Ti vytvořili celou novou generaci duchovních, spojenou s politizací islámu a budoucí revolucí. Mezi nimi byli mladý Sajjid

¹⁴⁰ A Brief Introduction of Qum's Islamic Seminary. *Imam Reza (A.S.) Network*.

¹⁴¹ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 42.

¹⁴² RAJAEI, F.: *Islamism and Modernism: The Changing Discourse in Iran*, s. 27, 55.

¹⁴³ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 40.

¹⁴⁴ DABASHI, H.: *Shi'ism*, s. 265.

Rúholláh Músawí Chomejní, Sajjid Muhammad Rezá Golpájegání, Sajjid Ahmad Chónsáří/Chwánsáří, Sajjid Šahábuddín Muhammad Husajn Mar'aší Nadžafí, Sajjid Muhammad Kázim Šarí'at-Madárí a ájatolláh Sajjid Sadr ad-Dín Sadr.¹⁴⁵

Druhou událostí formující moderní aktivistickou podobu qomské *hawza* byl příchod mnoha iráckých učenců z Nadžafu po roce 1920, kdy proběhlo neúspěšné irácké ší'itské povstání proti králi Fajsalovi a nadvládě Velké Británie. Tato událost, známá v Iráku jako „revoluce 1920“, byla vedená duchovními z jižních svatyněových měst, Karbalá a Nadžafu. Ti se snažili o vytvoření teokratického státu pod vedením náboženských učenců. Úspěch povstání trval pouze několik dní, než zasáhla Velká Británie, která měla v oblasti mocenský vliv od 1. světové války. Mnoho duchovních muselo v důsledku potlačení povstání z nově vzniklého iráckého království odejít. V důsledku této události byla *hawza* Nadžaf oslabena a nastal další, tentokrát již trvalý vzestup Qomu.

Šajch Há'erí se brzy dostal s dynastií Pahlaví do konfliktu, zejména kvůli pokračujícímu programu sekularizace země. Há'erí se například snažil zasáhnout proti povinnému sněžení ženami a novému stylu západního oblečení u mužů, které byly vyhlášeny Rezou Chánem.¹⁴⁶ Další střet mezi modernistickým přístupem šáha a tradicí je známý jako „incident z qomské svatyně“. Proti nepatřičnému odění (tj. absenci *čádoru* nebo *abáje*) žen Pahlavího dvora při návštěvě svatyně Fátimy Ma'súmy protestovali místní duchovní a zamezili jim ve vstupu. Mezi dotyčnými dámami byla přítomna samotná královna a její dcery, na vykázaní ze svatyně reagovaly dotčeně a informovaly o incidentu šáha. Ten dorazil osobně do svatyně a inzultoval všechny přítomné duchovní a některé uvěznil.¹⁴⁷ Tato událost měla velmi negativní dopad na vztahy s qomskými '*ulamá'*. Dověšením sporu bylo, když šáh vyhlásil zákaz veřejných projevů smutku během ší'itských svátků. Ájatolláh Há'erí proti těmto opatřením protestoval, ale byl donucen uchýlit se do ústraní a dokonce hrozilo, že *hawza* bude uzavřena.¹⁴⁸ Ojedinělí duchovní se režimu postavili na odpor, například Sajjid Hasan Mudarrisí byl pak zabit ve vězení v roce 1938.¹⁴⁹

Po smrti Há'erího se do popředí *hawzy* dostaly tři osobnosti, ájatolláh Hudždžat Kuh Kamarí, ájatolláh Sadr ad-Dín as-Sadr (otec Músy Sadra) a ájatolláh Chawnsarí.¹⁵⁰ Žádný ale nebyl natolik dominantní osobností jako Há'erí. Nové období qomské *hawzy* nastává s příchodem ájatolláha Hádždže Áqá Husajna Burúdzerdího. Byl v té době považován za nejfundovanějšího učence Íránu a po smrti ájatolláha Sajjida Abú al-Hasana al-Músawího al-Isfaháního v Nadžafu (v roce 1946) byl zvolen za nejvyšší náboženskou autoritu (*mardža' at-taqlíd*) ší'itského světa. Proto jej qomští '*ulamá'* přesvědčili, aby se přestěhoval z Burúdzerdu do Qomu. Působil tam od roku 1944 do své smrti roku 1961. Dosáhl mnoha úspěchů na poli vzdělání, qomská *hawza* získala nejvyšší světovou prestiž. Nechal vybudovat vzdělávací centrum, knihovny, nemocnice, nechal opravit mešity. Vycházel také dobře s šáhem, a proto měl pro svoji činnost podporu vlády.¹⁵¹ Lze také říci, že po nástupu Muhammada Rezá Šáha roku 1941 se situace poněkud uvolnila a '*ulamá'* mohli pracovat nerušeně. V některých případech se dokonce vyjadřovali otevřeně (většinou kriticky) ke státním rozhodnutím, například ke znárodňování v roce 1952, k emancipaci žen v šedesátých letech. Velký

¹⁴⁵ FISCHER, M. J.: *Iran: From Religious Dispute to revolution*, s. 112.

¹⁴⁶ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 44. V roce 1929 to byl zákon o evropském oblékání pro muže a v roce 1936 zákaz nošení závoje (*čádor*) pro ženy.

¹⁴⁷ PAIDAR, P.: *Women and the Political Process in Twentieth-Century Iran*, s. 108.

¹⁴⁸ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 44.

¹⁴⁹ HALM, H.: *Shi'ism*, s. 112.

¹⁵⁰ STEWART, D. J.: *The Portrayal of an Academic Rivalry*, s. 218.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 219.

ájatolláh Burúdzerdí, hlava *hawzy* Qom, zastával ale vždy striktně apolitický postoj a nabádal k takovému přístupu i ostatní.¹⁵²

(foto MN) Učebna ve škole Fejzije, kde vyučoval imám Chomejní.

Po smrti ájatolláha Burúdzerdího¹⁵³ vedli qomskou *hawzu* Golpájegání, Šarí'at-Madárí a Mar'aší Nadžafí.¹⁵⁴¹⁵⁵ V této chvíli nastala příležitost pro imáma Chomejního, významného studenta Qomu a žáka velkého ájatolláha Há'erího a velkého ájatolláha Burúdzerdího. Ájatoláh Burúdzerdí Chomejního zrazoval od otevřeného nepřátelství vůči šáhovi, dokonce jej musel jednu dobu, pod nátlakem vlády, uvolnit z pozice vyučujícího ve škole Fejzije.¹⁵⁶ Imám Chomejní se však pustil do otevřené kritiky. Ne všichni učenci Qomu a ostatních center s takovým postojem souhlasili. V době konfrontací s Pahlavího režimem můžeme proto *'ulamá'* rozdělit do tří skupin. První skupina jsou kvietističtí a apolitičtí (ájatolláh Sajjid Ahmad Chánsárí), druhá skupina *'ulamá'* zastávala opoziční, ale stále smířlivý postoj vůči režimu (Šarí'at-Madárí, Mar'aší Nadžafí). Třetí skupina se nejvíce angažovala i na politickém poli, sem patřil zejména imám Chomejní.¹⁵⁷ Byl velkým odpůrcem kvietismu duchovních, v 60. letech to bylo jedno z důležitých témat jeho promluv, jak ukazuje například řeč z dubna 1963:

¹⁵² FISCHER, M. J.: Iran: *From Religious Dispute to revolutio*, s. 109.

¹⁵³ Podle jiných až po exilu imáma Chomejního – viz: BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 52.

¹⁵⁴ Více o postavě Mar'aší Nadžafího a jeho proslulé knihovně v kapitole č. 15.

¹⁵⁵ STEWART, D. J.: *The Portrayal of an Academic Rivalry*, s. 219.

¹⁵⁶ TAMtéž, s. 219.

¹⁵⁷ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 49.

„Běda této zemi! Běda této vládě! Běda tomuto světu! Běda nám! Běda těmto tichým ‘ulamá’! Běda mlčícímu Nadžafu, mlčícímu Qomu, mlčícímu Teheránu, mlčícímu Mašhadu... ‘ulamá’, nezůstávejte mlčí! Mlčení dnes znamená spolupráci s tyranským systémem! Přestaňte mlčet!“¹⁵⁸

Velký spor mezi duchovními a šáhem Muhammadem Rezou se odehrál na přelomu let 1962 a 1963, kdy byl navržen zákon, který posiloval sekularizační tendence ve státní správě a administrativě. Autority Qomu tento odmítly, neboť byl dle nich proti ústavě.¹⁵⁹ Šáh přijel do Qomu 24. ledna 1963, aby situaci prodiskutoval, ‘ulamá’ ale následovali imáma Chomejního a celá *hawza* ten den zůstala doma. Šáha proto nikdo nepřivítal, ani s ním nebyl ochoten diskutovat.¹⁶⁰ Šáh následně ve velmi rozhněvané řeči pronesl:

„Duchovní si myslí, že život znamená nabývání něčeho nebo nespravedlivé získávání peněz, ačkoliv jsou neaktivní a leniví ... ale doba parazitismu je u konce.“¹⁶¹

Imám Chomejní následně vydal ostrou nótu vůči režimu. Tím začal ostře vyhraněný střet mezi Qomem a mocí šáha.

(foto PK, VS) Dům imáma Chomejního v Qomu na ulici Jachčál Qází. Jednoduchý jednopodlažní dům se suterénem, v jehož atriu je zahrada s centrálně umístěným bazénkem. Dům sloužil jako učebna i místo ke kázání a setkávání. Ve východní části domu jsou okna, odkud imám Chomejní promlouval k lidem tisícím se v zahradě. V době jeho domácího vězení jej skrze okna chodily zdravít davy věřících. Poslední lekci v tomto domě měl imám 26. října 1964, pak byl vypovězen ze země.¹⁶² Dům byl zapsán na seznam národního kulturního dědictví v roce 1375 H. Dnes je zde muzeum a současně kancelář duchovních, kteří vydávají právní dobrozdání (*fatáwá*).

¹⁵⁸ HOVSEPIAN-BEARCE, Y.: *The Political Ideology of Ayatollah Khamanei*. (citováno dle: Sochanrání-je Emám be Monásebat-e Agház-e Dorús-e Hovze-je Pas az Čehelom-e Šohadá-je Madrasede-je Fejzije. سخنرانی امام به مناسبت آغاز دروس حوزه پس از چهلم شهدای مدرسه فیضیه. *Portál-e Pazhuheší ve Etála’ Resání-je Mo’aseseh-je Tanzím wa Našr-e Ásár-e Imám Chomeiní*.)

¹⁵⁹ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, ‘A. A. – RADAWÍ, S. ‘A.: Qum, s. 51.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 51.

¹⁶¹ Historic Speech of Imam Khomeini (RA) in 1963. *IBN TV*.

¹⁶² The holy city of Qom. *Imam Khomeini, Ruhollah Mousavi Khomeini*.

Kritický moment nastal, když vypukly nepokoje v souvislosti se schválením plánu tzv. Bílé revoluce v lednu 1963. V Qomu vyvrcholily nepokoje 22. března 1963, u příležitosti připomenutí smrti imáma Sádiqa v *madrase* Fejzije. Na studenty zaútočily šáhovy ozbrojené síly, mnoho jich bylo zabito.¹⁶³ Tento brutální útok proti nezbrojeným studentům vzbudil všeobecné odsouzení. Duchovní v dalších městech Íránu vyjádřili podporu Qomu a odsoudili režim. Na výraz podpory byl zavřen bazár v Teheránu i dalších městech.¹⁶⁴ A následovaly další události. Za počátek otevřené konfrontace režimu Pahlaví a opozice, reprezentované v tuto chvíli zatím především 'ulamá' a obyvateli Qomu, je považován červen 1963. Imám Chomejní měl řeč během příležitosti 'ášúrá (tj. odpoledne 3. června 1963) v *madrase* Fejzije v Qomu. Volal po odporu proti šáhovi i veškerým protináboženským postojům, užíval paralel mezi šáhem a umajjovským chalífou Jazídem. V odpovědi na šáhův projev z ledna 1963 poukazyval na to, že náboženští učenci, pracující ve vysoce skromných podmínkách školy a s měsíčním příjmem mezi 40 a 100 tomany nejsou žádní společenští parazité.¹⁶⁵ Po tomto projevu byl ájatolláh Chomejní zatčen tajnou policií SAVAK a byl držen v domácím vězení 8 měsíců.¹⁶⁶ Bezprostředně po něm byli zatčeni i další klerici z Qomu, Mašhadu a Šírázu.¹⁶⁷ Po krátkém propuštění byl imám Chomejní opět zatčen a v listopadu 1964 poslán do exilu do Turecka.

(foto VS) Šáhova tajná policie věznila v šedesátých a sedmdesátých letech mnoho prominentních duchovních, například dnešního *rahbara* Íránské islámské republiky Sajjida 'Alího Chámene'ího, předního klerika a bývalého prezidenta Íránské republiky Sajjida Rafsandžáního nebo dalšího vůdčího 'álíma ájatolláha Muhammada Gházího Tabátáb'ího. Připomínce tohoto období je věnována expozice v muzeu SAVAK v Teheránu.

¹⁶³ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 51. The attack on Faydhiah School. *Imam Khomeini, Ruhollah Mousavi Khomeini*.

¹⁶⁴ Sochanrání-je Emám be Monásebat-e Agház-e Dorús-e Hovze-je Pas az Čehelom-e Šohadá-je Madrase-je Fejzije . سخنرانی امام به مناسبت آغاز دروس حوزه پس از چهلم شهدای مدرسه فیضیه *Portál-e Pazhuheši ve Etála' Resání-je Mo'aseseh-je Tanzím va Našr-e Ásár-e Imám Chomeiní*.

¹⁶⁵ Historic Speech of Imam Khomeini (RA) in 1963. *IBN TV*.

¹⁶⁶ Imam Khomeini's Biography. *Imam Khomeini, website of Islamic Republic of Iran's Frounder*.

¹⁶⁷ HALM, H.: *Shi'ism*, s. 116.

Imám Chomejní v době svého exilu působil od října 1965 do roku 1978 v iráckém Nadžafu. Po smrti *mardža' at-taqlíd* Muhsina al-Hakíma byl zvolen jako nový nejvyšší zástupce duchovních v Iráku Abú al-Qásim al-Chú'í, další z duchovních s kvietistickým, apolitickým přístupem. Imám Chomejní začal kritizovat *hawzu* v Nadžafu za její opatrný přístup a ze zahraničí dále podporoval opoziční postoj Qomu vůči světské vládě.¹⁶⁸ Působivě o poselství Qomu a úpadku Nadžafu vypovídá část jeho proslovu:

„Qom je věčný v myslích lidí. Já jsem Qomní,¹⁶⁹ ale zoufám si kvůli Nadžafu. My všichni milujeme centra učení. Milujeme tato centra učení, která jsou takřka tisíc let stará. Nenechme toto centrum učení zhynout a nenechme jej zapomenout.“¹⁷⁰

V přicházejících revolučních událostech mělo město Qom, jeho duchovní a zejména studenti náboženských univerzit nezastupitelnou úlohu. Dva momenty tohoto období jsou klíčové: protesty studentů v červnu 1975 a v lednu 1978, které již byly spouštěcím momentem revolučních událostí.

Události z června 1975 začaly jako připomínková akce výše zmíněných protestů z roku 1963, v důsledku kterých byl ájatlóh Chomejní vykázán ze země. Studenti školy Fejzíje (ze které Imám Chomejní vzešel) naplánovali na večer 5. června vzpomínkovou demonstraci, byli však překvapeni bezpečnostními silami, což vyústilo ve vzájemný souboj za pomoci slzného plynu a vodních děl na jedné straně a cihel a kamení na straně druhé. Když 7. června dorazily bezpečnostní posily, studenti byli zabarikádováni uvnitř semináře Fejzíje, na které visel velký transparent podporující ájatlóha Chomejního a protesty roku 1963. Proti ozbrojencům neměli studenti nejmenší šanci, boj netrval více než půl hodiny. Tvrdí se, že 8 studentů bylo na místě zabito, mnozí byli zbiti a zraněni, více než 200 studentů¹⁷¹ bylo zatčeno. Škola Fejzíje byla šáhem uzavřena.¹⁷²

9. Revoluční hnutí 1977 - 1979

Dlouhodobé protesty proti autokratické vládě šáha Pahlaví nabyly na další intenzitě v červnu 1977. Vypukly mohutné demonstrace studentů v Teheránu, Mašhadu a Tabrízu. Studenti rétoricky podporovali myšlenky imáma Chomejního. Hnutí kritizující šáha a jeho vládu a podporující myšlenky islámu se šířilo a získávalo nečekanou podporu.¹⁷³ Imám Chomejní podporoval protesty ze zahraničí, obzvláště důležité byly jeho proslovy z října, listopadu a prosince 1977.¹⁷⁴ Kudálostem podzimu 1977 se přidala ještě smrt syna imáma Chomejního Hádždže Sajjida Mustafy Chomejního 23. října 1977, z níž byla obviňována šáhova tajná policie SAVAK. Vláda zakázala jakékoliv vzpomínkové akce v rámci období čtyřiceti dnů smutku.¹⁷⁵ Lidé výzvy neuposlechli a v Qomu, Teheránu, Jazdu, Mašhadu, Šírázu a Tabrízu se konaly demonstrace

¹⁶⁸ STEWART, D. J.: The Portrayal of an Academic Rivalry, s. 223.

¹⁶⁹ Tj. náležející ke Qomu, z Qomu pocházející.

¹⁷⁰ STEWART, D. J.: The Portrayal of an Academic Rivalry, s. 227, citováno podle CHOMEINI: *Durus fi al-jihad*, s. 309-310.

¹⁷¹ Podle jiných zdrojů bylo zatčeno 400 studentů – viz: FISCHER, M. J.: *Iran: From Religious Dispute to revolution*, s. 195.

¹⁷² KURZMAN, CH.: The Qum Protests and the Coming of the Iranian Revolution, 1975 and 1978, s. 287-289.

¹⁷³ DEPARTMENT OF ISLAMIC REVOLUTION STUDIES: *Islamic Revolution of Iran: A Sociological study*, s. 95-98.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 99.

¹⁷⁵ FISCHER, M. J.: *Iran: From Religious Dispute to revolution*, s. 194.

oslavujícího jej jako mučedníka. Došlo na další střety s policií plodící další mučedníky.¹⁷⁶ Do protestů se postupně přidávaly další složky občanské společnosti země.

Obrovský zlom nastal v lednu 1978. Dne 7. ledna 1978¹⁷⁷ vyšel v polooficiálním deníku *Ittilá'át/Ettelá'át* článek, ve kterém byly události z roku 1963 a imám Chomejní samotný označeni jako komplot „rudých a černých reakčních sil“, které stály proti Bílé revoluci. Článek vyšel pod pseudonymem, přesto bylo jasné, čí názory hlásá. Tento článek zapříčinil naprostý zlom v postoji Qomu. Studenti vyšli do ulic v protestech a duchovní velmi rozhořčeně reagovali na obsah článku. Seniorní '*ulamá'* (velký ájatolláh Šarí'at-Madárí) a reprezentanti škol se ale obávali otevřeného střetu, například Šajch Murtazá Há'erí prohlásil: „*Samozřejmě, jsem velmi rozhněván kvůli osočení váženého ájatolláha Chomejního a všechno toto odsuzuji, se vším respektem ... dle mého vše musí být pokojné, ne tak, jak to chtějí dělat v mešitě 'Azám a také v semináři Fejzije.*“¹⁷⁸

Na druhou stranu, byli i vysocí duchovní jako velký ájatolláh Mar'aší Nadžafí, který vyjádřil svoji podporu studentům jasně a vysoce emotivně.¹⁷⁹ Dne 9. ledna 1978 celé město, tedy náboženské školy, bazár i obchody, zůstalo zavřené. Qomští duchovní v tuto chvíli jasně stanovili a v rámci protestů zveřejnili požadavky protestujících. Šlo o dvanáct bodů: „zavedení ústavy, oddělení výkonné, legislativní a soudní moci, zrušení cenzury, svoboda slova, osvobození politických vězňů, svoboda spolčování i v náboženských spolcích, zrušení strany Rastáchíz,¹⁸⁰ znovuotevření Teheránské univerzity, zastavení politického násilí proti studentům, státní pomoc zemědělcům, znovuotevření školy Fejzije, návrat ájatolláha Chomejního.“¹⁸¹ Stejného dne odpoledne již byly qomské ulice plné příslušníků policie a ozbrojených sil. Proti nim stáli protestující. Policie nejprve střílela do vzduchu, pak ale zbraně obrátila proti lidem. Tento zásah, který je někdy označován jako „Qomský masakr“, měl za výsledek deset mrtvých a stovky zraněných lidí¹⁸² a je označován jako první ze série střetů islámské revoluce.¹⁸³ Jisté je, že události v Qomu vyburcovaly do protestní aktivity další náboženské školy po celé zemi. Velký ájatolláh *mardža' at-taqlíd* Šarí'at-Madárí, vůdčí duchovní v Qomu, se v důsledku masakru veřejně postavil na stranu šáhovy opozice. Tento moment byl velmi významný, neboť velký ájatolláh Šarí'at-Madárí zastával až do této chvíle pozici nanejvýš smířlivou až kvietistickou, například při qomských protestech 1975 vůbec nereagoval, ani konání vládních sil nijak neodsoudil. Brzy se k němu přidali i další vysocí duchovní, nakonec již bylo 120.¹⁸⁴

Na konci období čtyřicetidenní piety za oběti Qomského masakru byl duchovními vyhlášen 18. únor dnem smutku a modliteb, ve skutečnosti však znamenal jen další střet s policií, který přinesl další mrtvé a další období smutku. Protesty se rozběhly po celé zemi a mrtvých přibývalo. Výsledkem tří kol událostí a následných tří čtyřicetidenních období smutku (18. února, 30. března a 8. až 9. května) bylo údajně 250 mrtvých, 600 zraněných a 3 tisíce zatčených lidí.¹⁸⁵

¹⁷⁶ ALGAR, H.: A short biography, s. 41-42.

¹⁷⁷ Srov. info a datum viz: BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A.: Qum, s. 53.

¹⁷⁸ KURZMAN, CH.: The Qum Protests and the Coming of the Iranian Revolution, 1975 and 1978, s. 290.

¹⁷⁹ KURZMAN, CH.: The Qum Protests and the Coming of the Iranian Revolution, 1975 and 1978, s. 291.

¹⁸⁰ *Hezb-e Rastáchíz*, šáhem založená politická strana.

¹⁸¹ FISCHER, M. J.: *Iran: From Religious Dispute to revolution*, s. 194.

¹⁸² DEPARTMENT OF ISLAMIC REVOLUTION STUDIES: *Islamic Revolution of Iran: A Sociological study*, s. 103. Počty mrtvých se ale opět výrazně liší, od 9 do 300 mrtvých – viz: KURZMAN, CH.: The Qum Protests and the Coming of the Iranian Revolution, 1975 and 1978, s. 292.

¹⁸³ ALGAR, H.: A short biography, s. 42.

¹⁸⁴ FISCHER, M. J.: *Iran: From Religious Dispute to revolution*, s. 194-195.

¹⁸⁵ FISCHER, M. J.: *Iran: From Religious Dispute to revolution*, s. 195-196.

V polovině léta již byla íránská opozice zformována. Podobně jako při konstitučním hnutí 1905-06 v ní byly zastoupeny mnohé ekonomické, sociální i etnické složky společnosti. Střety pokračovaly i v létě 1978, zejména ve městech. Nejvýznamnějším byl beze sporu tzv. Černý pátek,

kdy 8. září 1978 začala íránská armáda střílet do demonstrantů na náměstí Žále v Teheránu.

Na prosinec roku 1978 vycházel islámský měsíc *muharram* a s ním spojený důležitý náboženský svátek *'ášúrá*,¹⁸⁶ připomínající Husajnovu mučednickou smrt u Karbalá. Svátek byl vládou oficiálně zakázán a lidé se obávali, že by se mohl zvrhnout v krveprolití. Duchovní, zejména imám Chomejní, je ale k účasti na *'ášúrá* vyzývali a velký ájatolláh Šarí'at-Madárí prohlásil, že slavení náboženských festivalů nemůže být vládou zakazováno ani povolováno. Nápisy v Teheránu volaly: „*Každý den je*

'ášúrá a všude je Karbalá.“¹⁸⁷ Revoluční étos se tak spojil s náboženským symbolem boje *ahl al-bajt* proti bezpráví a světské vládě a kultem mučednictví. Prosinec 1978 se nakonec dle očekávání stal chvílí nejdramatičtějších střetů, které probíhaly po celé zemi s maximální lidovou podporou. Šáh opustil zemi 16. ledna 1979. Na 19. ledna 1979 vycházel svátek *arba'ín*, tedy konec čtyřicetidenního smutku za smrt imáma Husajna u Karbalá. Na tento den byl vyhlášen velký protest v celém Íránu. Jen v Teheránu se jej zúčastnilo více než milion lidí, jeden a půl milionu protestujících bylo v Mašhadu a dvě stě tisíc v Qomu.¹⁸⁸ Dne 1. února 1979 vítalo imáma Chomejního při jeho návratu do vlasti po čtrnáctiletém exilu několik milionů lidí. Režim oficiálně zkolaboval 11. února, vláda dynastie Pahlaví skončila.

¹⁸⁶ Přesně na 11. prosince 1978.

¹⁸⁷ FISCHER, M. J.: *Iran: From Religious Dispute to revolution*, s. 204.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 211.

(foto VS, MR) Vítězství islámské revoluce je v Qomu každoročně připomínáno 11. února průvodem v centru města a návštěvou svatyně Fátimy Ma'súmy.

Referendem ze dne 30. a 31. března 1979 byla schválena nová podoba země jako islámská republika. V nové ústavě bylo zakotveno výjimečné postavení ší'itského islámu a ší'itských duchovních/právníků v nejvyšších institucích země. Nové uspořádání islámské republiky a nové státní instituce byly formovány na základě této ústavy a Chomejního práce *Velájat-e faqih*, která představuje ideál ší'itské vlády pro dobu nepřítomnosti Mahdího. V této prozatímní vládě se mají vedení ujmout 'ulamá', přesněji právníci (*fuqahá*), kteří jediní jsou oprávněni a schopni vést *ummu* správným směrem. Skutečnou hlavou Íránu se tedy stal vůdce revoluce (*rahbar*), který je zodpovědný za hlavní politickou linii celé země a má rozsáhlé jmenovací pravomoci. *Rahbarem* je volen vysoký 'álim, ideálně *mardža' at-taqlíd* (zatím tuto pozici zastávali pouze velký ájatolláh Chomejní a po jeho smrti velký ájatolláh 'Alí Chámene'í). Další institucí, které dominují 'ulamá', je Rada ústavních dohlížitelů (*Šúr-je negáhbán-e qámín-e asásí*), která má kontrolní a částečně legislativní moc. Rada dohlížitelů zejména sleduje, zda je plněn 4. článek ústavy, který požaduje soulad všech zákonů a rozhodnutí s vůlí islámu.¹⁸⁹ Třetí instituce složená z duchovních je Rada odborníků vůdcovství (*Madžlis-e chobregán-e rahbarí*), která je zodpovědná zejména za volbu a kontrolu *rahbara*. Díky tomuto uspořádání, jehož Írán dosáhl během několika let po revoluci, se 'ulamá' a především politicky dominantní *hawza* Qom rázem stali držiteli všech rozhodovacích procesů v zemi. Lze hovořit o bleskové závěrečné fázi procesu politizace ší'itského islámu v Íránu.

¹⁸⁹ ALAMDARI, K.: Elections as a Tool to Sustain the Theological Power Structure, s. 110.

10. Vývoj od roku 1980 do současnosti

Nově vzniklá islámská republika trpěla vnitřní nestabilitou a diverzitou ve vedení a současně silnou mezinárodní izolací ze strany západního i islámského světa.¹⁹⁰ Té chtěl využít irácký prezident Saddám Husajn a v roce 1980 zaútočil na Írán. Tato válka probíhala zejména v jihozápadní oblasti Íránu, ale v rámci tzv. války měst (tedy raketového ostřelování měst) bylo několik raket namířeno kromě Teheránu i na Qom, kde v té době sídlil imám Chomejní. Saddám Husajn současně zahájil represi proti ší'itům v Iráku, tedy zejména proti *hawze* Nadžaf, která byla v dlouhodobé opozici vůči všem iráckým režimům. Mnoho nadžafských '*ulamá*' uteklo a našlo útočiště opět v Qomu.¹⁹¹ Jednalo se o další těžkou ránu nadžafské *hawze*, Qom již neměl žádného konkurenta, stal se jednoznačně nejdůležitějším centrem ší'ismu současného světa.

(foto VS) Hřbitov Bághí v Qomu i další místa jako například průchod do Páteční mešity jsou místa, kde je připomínáno utrpení během dlouhé irácko-iránské války (1980–1988). Prakticky každá rodina měla ve svých řadách nějakého padlého, kteří jsou stále oslavováni jako mučedníci a jejich oběť je neustále připomínána.

(foto MR) Hroby na iránských hřbitvech spočívají těsně jeden vedle druhého a běžně se po nich chodí.

¹⁹⁰ Jediná Sýrie blahopřála k vítězství revoluce a započala tak éru dlouhodobé spolupráce mezi těmito dvěma státy.

¹⁹¹ A Brief Introduction of Qom's Islamic Seminary. *Imam Reza (A.S.) Network*.

(foto MV) Po celé zemi lidé přicházejí k hrobům padlých a připomínají si jejich mučednický akt.

Jak už bylo uvedeno výše, z duchovních qomské *hawzy* se po revoluci stala významná politická síla Íránu. V Qomu se již v roce 1963 vytvořila důležitá instituce, Společnost qomských náboženských učitelů – JMHEQ,¹⁹² která od revoluce představuje jednu z nejdůležitějších skupin v zemi. Zahrnuje nejvýznamnější náboženské představitele, zejména *mardža' at-taqlíd*, dnes je jejím členem například velký ájatolláh Násir Makárem Šírází, velký ájatolláh Husajn Mazáherí. Její

členové jsou často současně členové či poradci nejvýznamnějších státních institucí jako je Rada dohlížitelů a Rada odborníků.¹⁹³ V současné době je v Radě dohlížitelů ájatolláh Muhammad Mo'men, který také reprezentuje Qom v Radě odborníků vůdcovství.

Na přelomu 80. a 90. let přišlo období několika velkých rozhodnutí íránských a především qomských *'ulamá'*, při nichž se vyjevily jasněji jednotlivé frakce a názorové skupiny. První krizí byla smrt imáma Chomejního v červnu roku 1989. Shromáždění odborníků mělo zvolit jeho nástupce. Prvním nominovaným byl prominentní velký ájatolláh Muhammad Rezá Golpáigání, nezískal ale potřebnou dvoutřetinovou většinu hlasů shromáždění. Další možností byl 'Alí Chámene'í, který měl podporu tehdejšího prezidenta 'Alího Rafsandžáního, ale čelil nedůvěře *'ulamá'* z Qomu i Mašhadu, kteří zpochybňovali do té doby dosaženou úroveň jeho vzdělání, která dle nich nedosahovala ani úrovně *mudžtahida*.

Původně bylo zamýšleno, aby teokratickou republiku vedl *rahbar* ve smyslu výjimečného islámského učence a právníka, tedy v nejvyšší úrovni *mardža' at-taqlíd*. Toto ustanovení změnila nová ústava z roku 1989, k jejímuž vypracování dal pokyn ještě imám Chomejní. Nová ústava z července 1989 učinila několik významných změn pro postavení duchovních v Íránu. Ústava lépe definovala a rozšířila autorita *valí-je faqíh* (články 107–110), z kterého se nyní stal *velájat-e motlaqe-je faqíh*, tj. absolutní autorita nejvyššího právníka.¹⁹⁴ A zejména se oddělila pozice *mardža'* od pozice *faqíh*.¹⁹⁵ Přesněji, být *mardža'* již nebylo základním požadavkem pro pozici *valí-je faqíh*. Tato úprava umožnila volit do vysokých pozic ve státních institucích i nižší duchovní a 'Alí Chámene'í mohl být schválen do pozice *rahbara*. Někteří toto opatření interpretují jako „oddělení náboženství od politiky“,¹⁹⁶ případně jako „latentní sekularizaci“.¹⁹⁷ V každém případě oddělení těchto pojmů vytváří dvě paralelní prominentní nábožensko-právní pozice v íránské společnosti.

¹⁹² V angl. The Society of Qom Seminary Teachers, per. *Džáme'-e modarresín-e hovze-je elmíje Qom/ar. Džámí'a mudarrisín hawza 'ilmíja Qomm*, zkratka JMHEQ.

¹⁹³ MOSLEM, M.: *Factional Politics in Post-Khomeini Iran*, s. 54-55.

¹⁹⁴ ELTON, L. D. – 'ALÍ, A. M.: *Culture and Customs of Iran*, s. 52.

¹⁹⁵ MAHDAVI, M.: *Ayatollah Khomeini*, s. 189-190.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 190.

¹⁹⁷ RAHIMI, B.: *The Sacred in Fragments: Shi'i Iran since the 1979*, s. 60.

Mezi *'ulamá'* tato volba v každém případě způsobila velký rozkol. Přední ší'itští *mardža' at-taqlíd*, jako íránský velký ájatolláh Muhammad Rezá Golpajegání, írácký velký ájatolláh Abú al- Qásim Chú'í nebo íránský prominentní ájatolláh Husajn 'Alí Montazerí (původní kandidát na *rahbara*, ztratil však nominaci ještě za Chomejního života), jej nechtěli přijmout jako nejvyšší autoritu země z důvodu nedostatečné náboženské erudice. Brzká smrt dvou hlavních *mardža'* Chú'ího a Golpájegáního v letech 1992 a 1993 a následně smrt druhého nejuznávanějšího íránského *mardža'* Muhammada 'Alího Arákího v roce 1994 nabízela možnost uklidnění sporů. 'Alí Chámene'í byl oficiálně uznán *mardža' at-taqlíd* JMHEQ v roce 1994.¹⁹⁸ Rozkol ale pokračoval. Mezi *'ulamá'* (nejen v Qomu) se vytvořily skupiny, které podporovaly vládu a Chámene'ího, a skupiny, které byly proti. Proti Chámene'ímu stáli zejména velký ájatolláh Montazerí, velký ájatolláh Muhammad Rúhání, ájatolláh Tabátábá'í Qomí, velký ájatolláh Ahmad Ázarí Qomí. Za Chámene'ím zase stáli duchovní jako ájatolláh Muhammad Taqí Mesbáh Jazdí, ájatolláh 'Alí Meškíní, ájatolláh Ahmad Džannatí, ájatolláh 'Alí Tašhírí, ájatolláh Abú al-Qásim Chaz'alí nebo ájatolláh Muhammad Jazdí, kteří zdůrazňují nutnost politické zkušenosti u vůdčích duchovních a sami jsou velmi aktivní v klíčových státních institucích, jako je Rada dohlížitelů nebo Rada odborníků.¹⁹⁹

K dalšímu střetu těchto názorových skupin přítomných v celém Íránu a potažmo křídel vytvořených v qomské JMHEQ došlo v roce 2009. Příčinou krize byly nesrovnalosti v prezidentských volbách, ze kterých vzešel vítězně pro své druhé volební období Mahmúd Ahmadínežád, podporovaný ájatolláhem Chámene'ím a ájatolláhem Mesbáhem Jazdí. Tehdy velký ájatolláh Júsf Sán'eí prohlásil, že prezidentské volby nebyly správně provedeny, volba prezidenta a potažmo vlády je neplatná a spolupracovat s nimi je zakázáno. Asociace qomských *'ulamá'* pod vedením provládního ájatolláha Mesbáhiho Jazdího vydala v lednu 2010 rezoluci, která zpochybnila Sáne'ího pozici jako *mardža' at-taqlíd*, kterýžto názor ovšem nesdílejí všichni klerici a mnozí nejvyšší, jako například velký ájatolláh 'Alí as-Sistání, jej za *mardža'* stále považují. Velký ájatolláh Montazerí a další klerici byli za podobnou kritiku vlády odsouzeni do domácího vězení a seniorní člen JMHEQ ájatolláh Ahmad Ázarí Qomí byl za svoji podporu Montazerího vyloučen z Asociace.²⁰⁰ Ale ani v tzakzvaném tvrdším křídle qomských duchovních nepanuje naprostá shoda. Ájatolláh Jazdí například uvedl, že JMHEQ vydala oficiální varování bývalému prezidentu Mahmúdu Ahmadínežádovi, jakož i duchovním, kteří jej podporovali (míněn, ale nejmenován byl ájatolláh Mesbáh Jazdí), kvůli určitým přestupkům.²⁰¹

Ještě více se rozpor mezi ájatolláhem Jazdí a ájatolláhem Mesbáhem Jazdí projevil při prezidentských volbách roku 2013, kdy Mesbáh Jazdí podporoval bývalého ministra zdravotnictví Kamrána Báqerího Lankaráního (který se nakonec ani nedostal do finálního výběru prezidentských kandidátů, takže Mesbáh Jazdí podporoval dále Sa'ída Džalílího), zatímco většina členů JMHEQ stála za kandidátem 'Alím Akbarem Velájatím.²⁰² Konečný vítěz prezidentských voleb Hasan Rúhání nebyl podporován žádným z významných qomských *'ulamá'* a vůči jeho politice už se duchovní několikrát kriticky vyjádřili, tentokrát ve shodě ájatolláhové Mesháh Jazdí a Muhammad Jazdí. Hasan Rúhání již také obdržel od Asociace qomských *'ulamá'* neoficiální a

¹⁹⁸ RAHIMI, B.: *The Sacred in Fragments: Shi'í Iran since the 1979*, s. 60.

¹⁹⁹ EHTESHAMI, A.: *After Khomeini: The Iranian Second Republic*, s. 54, GHEISSARI, Ali – NASR, Vali: *Democracy in Iran: History and the Quest for Liberty*.

²⁰⁰ GHEISSARI, Ali – NASR, Vali: *Democracy in Iran: History and the Quest for Liberty*.

²⁰¹ KARAMI, A.: Qom's Society of Seminary Teachers issues warning to Rouhani.

²⁰² Iran: Qom divided over presidential candidates. *Asharq Al-Awsat*. 3. 7. 2013. Podle jiných zdrojů byly preference qomské hawza velmi roztržité – viz: MAMOURI, A.: Iran's Seminarians React to Rouhani's Election.

zcela nespécifické varování jako původní prezident Ahmadínežád.²⁰³ Prezident byl také kritizován za to, že svůj doktorát získal na občanské univerzitě v Glasgow a ne v Qomu či jiném tradičním náboženském centru.²⁰⁴ Na druhou stranu, jiné zprávy hovoří nyní o poměrně smířlivém a souhlasném postoji qomských duchovních jako jsou Vahíd Chorásání, Násér Makárem Šírází nebo Dža'far Sobhání vůči současnému prezidentu a jeho politice.²⁰⁵

Takzvané tvrdé křídlo JMHEQ oslavilo velký politický úspěch, když se ájatolláh Mohammad Jazdí stal předsedou Rady odborníků. Díky dobrým vztahům s Ahmadem Džannatím, lídrem Rady dohlížitelů, získali radikálnější duchovní kontrolu nad klíčovými státními institucemi.

(foto MR) Prezident Hasan Róhání (ve funkci od roku 2013) řeší s hawzou Qom určité názorové rozdíly. Jeho druhá oficiální cesta do Qomu proběhla 25. února 2015. Prezident byl vítán davem lidí.

Hasan Róhání (nar. 1948), 7. prezident Íránu (v úřadu od 3. srpna 2013) se nesetkává s jednoznačným přijetím ze strany qomských učenců.²⁰⁶

²⁰³ KARAMI, A.: Qom's Society of Seminary Teachers issues warning to Rouhani.

²⁰⁴ FAGHIHI, R.: Rouhani wins over Qom, for now.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ Hasan Róhání. *Wikipedia* [foto].

'*Ulamá'* v Qomu a zejména JMHEQ prezentují důležitou nábožensko-politickou sílu v současném Íránu a mají významný vliv na všechny klíčové rozhodovací procesy v zemi. Netvoří ale rozhodně jednotnou konzervativní či tradicionalistickou sílu, jak bývá někdy prezentováno. Jsou mezi nimi velké názorové rozdíly v rámci chápání uspořádání moderního islámského státu, tedy ohledně přijímání doktríny *velájat-e faqíh*, zejména ve smyslu oddělení moci náboženské a politické, a dále ohledně úrovně zapojování duchovních do státní politiky (aktivní či jen poradenská) i vůči jednotlivým vládním rozhodnutím. Souběžně prezentují celou názorovou škálu postojů při využívání *idžtihádu* ve vydávání *fatáwá* k nespočetným životním situacím, od tvrdě rigidně tradicionalistických až po velmi liberální. A ani oni sami rozdíly v názorech nepopírají a jak uvedl ájatolláh Ahmad Chátamí, člen JMHEQ, jsou tyto rozdíly často pouze mediálně zveličovány, neboť hlavní je „shoda v cíli“.²⁰⁷

(foto MR) Od vítězství revoluce a zejména po konci válečného konfliktu s Irákem se Qomu začalo dostávat oficiální pozornosti vlády v podobě investic na renovaci a zbudování moderní infrastruktury. Město se značně rozšířilo. Dnešní Qom je ve stavu neustálé rekonstrukce a budování. Minarety společně s jeřáby tak tvoří dominanty města. Na obrázku vpravo stavební práce v původním korytu řeky Qom.

11. Dnešní qomská *hawza* (*hawza 'ilmíja Qom*)

V ší'itském islámu se někdy v období Bújovců začala vytvářet určitá hierarchie '*ulamá'* dle dosaženého vzdělání a všeobecného respektu.²⁰⁸ Jen málo učenců dosahovalo nejvyšších stupňů, takoví byli považováni za vůdce náboženské komunity, nejvyšší právní autoritu a za takzvaný vzor k následování – *mardža' at-taqlíd*. První vůdci ší'itské komunity byli tedy duchovní pracující v Bagdádu, například šajch al-Mufíd (948–1022), jeho žáci aš-Šaríf al-Murtadá (966–1044), Šajch Abú Dža'far at-Túsí (995–1067). Nadžafská *hawza* zase měla ve svých řadách významné duchovní, jako byl Muqaddas (Muhaqqiq) al-Ardabílí (zemř. 1585). Se safíjovskou érou se vážou již výše jmenovaní významní íránští '*ulamá'* jako Mullá Fajz Kášání (1598–1680), Muhammad Báqir Madžlesí (1616–1698). V 19. století vynikl například Murtadá al-Ansáří (1781–1864) pracující v Nadžafu a opět již výše zmíněný významný íránský klerik Mírzá Šírází (1814–1896). Ve 20. století rychle narůstá počet duchovník uznávaných jako *mardža' at-taqlíd*, jsou jak z írácké (zejména nadžafské), tak z íránské (zejména qomské) školy. Původně byli tito výjimeční klerici označováni

²⁰⁷ Iran: Qom divided over presidential candidates. *Asharq Al-Awsat*. 3. 7. 2013.

²⁰⁸ STEWART, D. J.: The Portrayal of an Academic Rivalry: Najaf and Qum in the Writings and Speeches of Khomeini, 1964-78, s. 216.

jako „šajch“ nebo jako „mullá“, na přelomu 19. a 20. století se začínají objevovat tituly jako „ájatolláh“ a „velký ájatolláh“ (*ájatolláh al-'uzmá*). S historií Qomu je spojeno mnoho již mnohokrát uváděný *mardža'*, velký ájatolláh Sajjid Husajn Burúžerdí Tabátabá'í (1875–1961), dále velký ájatolláh Hádždž Sajjid Muhammad Ridá Gulpajgání (1898–1993), který vedl *hawzu* Qom po smrti ájatolláha Burúžerdího. V Qomu žil a působil velký ájatolláh Hádždž šajch 'Alí Arákí (1890–1994), který působil ve škole Fejzije.

Až do revoluce v Íránu fungovaly vyhraněně náboženské školy běžně, ale neměly vytvořený jasný systém získávání jednotlivých úrovní vzdělání ani certifikace. Takový systém byl vytvořen až po roce 1979. Byly stanoveny jednotlivé úrovně vzdělání, které mají přesně daný obsah a požadavky na studenty. Byly také sjednoceny tituly odpovídající jednotlivým stupňům. Systém je sladěn se sekulárním (nenáboženským) vzděláváním pro případ přechodu na běžnou univerzitu.

Do náboženského semináře může vstoupit pouze ší'itský muslim, kterému je minimálně 12 let, je zdravý a vykoná zdárně přijímací zkoušku a pohovor. První úroveň trvá 6 let a obsahem studia jsou zejména náboženské vědy (znalost Koránu, jeho exegeze a znalost hadíthů), historie, etika, arabská literatura a právní vědy. Po absolvování student projde ceremonií nazvanou *'ammáme gozárí*, kdy je mu poprvé nasazen turban, symbol náboženského vzdělání.

Druhá úroveň vzdělání trvá tři roky a odpovídá zhruba evropskému bakalářskému stupni. Obsah výuky je přibližně stejný jako v předchozí úrovni, jen se prohlubuje. Třetí úroveň je dlouhá jeden rok s dodatečným časem potřebným pro sepsání závěrečných tezí, odpovídá přibližně evropskému magisterskému stupni. Zde se výuka koncentruje na právo a jeho zdroje (*usúl al-fiqh*), exegezi Qur'ánu, vědu o hadíthech (*ad-dirája*) a pokročilou filosofii. Takto vzdělaný *'álim* může nadále vést náboženské aktivity, stát se kazatelem, učit na univerzitě nebo v náboženském semináři.

(foto MR) Od dosažení třetí úrovně vzdělání náboženské univerzity je doporučeno (a zvykem), že absolvent nosí tradiční náboženské oblečení. Hlavním symbolem je samozřejmě turban (bílý nebo černý turban, který ukazuje na potomka z rodiny proroka Muhammada), tloušťka turbanu taktéž odpovídá úrovni dosaženého vzdělání (vyšší vzdělání zpravidla znamená silnější turban, ale záleží na osobní volbě). Duchovní oblékají

tradiční oděv nazývaný *qabá* nebo kvalitnější (a dražší model) nazývaný *labáde*, který je většinou světlých barev (bílá, šedá, béžová). *Qabá* je ještě přehozena pláštěm *'abá*, který je obvykle černý, hnědý nebo béžový. Samozřejmostí jsou běžné kalhoty a spodní *dišdáše* (košile), která je bílá, nebo černá pro dny smutku.

Čtvrtá úroveň vzdělání již nemá daný počet let studia a odpovídá stupni Ph.D. Tato úroveň je soustředěna na právo a *usúl al-fiqh* s hlavním důrazem na metodologii praktikování *idžtihádu*, tedy nezávislého právního úsudku odborníka. Adept ukončuje úroveň osmi obtížnými zkouškami, čtyři jsou z práva a čtyři ze zdrojů práva, sepisuje také svoje vlastní teze na vybrané téma. Úspěšný

student získává neformální titul *mudžtahid* (ten, kdo má právo *idžtihádu*), formálně se používá *hodždžat al-islám wa al-muslimín* (per. běžně pouze *hodžatolislám*). Pokud zůstane dále v *hawze* a učí další studenty, může se stát ájatolláhem a velkým ájatolláhem (*ájatolláh al-'uzmá*).

Nejvyšší úrovní znalostí a společenského respektu je *mardža' at-taqlíd* (tj. vzor hodný následování). Jsou to jen ti nevjzdělanější a obecně uznání nejmávanější členové komunity *hawza*. *Mardža'* nejen rozumí všem náboženským a právním textům, ale je oprávněn lidem říkat, co je a co není správné – určuje tedy obecné normy chování lidí, kteří následují jeho názor (odtud termín „vzor k následování“). Není mnoho duchovních, kteří dosáhli této úrovně, v současnosti jich žije jen několik desítek.²⁰⁹

Každý ší'itský muslim má zvoleného svého *mardža'* a pokud má nějaký náboženský, právní či etický problém, podívá se, jaké řešení „jeho“ *mardž'a* doporučuje a podle toho se zachová. Sledovat je možné pouze živého *mardža'*, v případě jeho úmrtí žáci mohou (ale nemusí) zvolit jeho následovníka. Případně může někdo natolik vyniknout, že je prohlášen novým *mardža'*.²¹⁰ V Qomu v současné době žije a pracuje několik významných *mardža' at-taqlíd* například: velký ájatolláh Hádždž Šajch Násir Makárem Širází (nar. 1924), ájatolláh Dža'far Sobhání (nar. 1929), velký ájatolláh Sajjid Músá Šibajrí Zandžání (nar. 1928), velký ájatolláh Lutfulláh Safí Golpajgání (nar. 1919) nebo velký ájatolláh Husejn Vahíd Chorásání (nar. 1921).

Hawza Qom je dnes bezpochyby největším centrem islámských studií, a to jak v ší'itském, tak i v sunnitském světě. Dnes zde žije a pracuje více než 45 tisíc duchovních.²¹¹ Kromě nich v Qomu studuje okolo 70 tisíc studentů, údaje se samozřejmě velmi liší jak podle zdroje, tak podle roku. Ministerstvo vnitra a vláda provincie Qom uvádí, že v současné době v qomské *hawze* studuje celkem 72 tisíc studentů, z toho: 48 tisíc íránských studentů v řádné denní formě studia, 7 tisíc íránských studentů v různých jiných formách studia, kromě toho 13 tisíc zahraničních studentů v řádné formě studia a 4 tisíce zahraničních studentů v mimořádných formách studia.²¹²

Ve městě se nachází přes 50 škol a okolo 250 knihoven i dalších vzdělávacích institucí.²¹³ Představíme proto jen několik nejvýznamnějších:

Madrasa Fajzija/Fezjije byla založená v safíjovském období, ale již ve 14. století, možná již v polovině 13. století na tomto místě stála původní náboženská škola. Sídlí vedle svatyně Fátimy Ma'súmy. Je to rozhodně jedna z nejznámějších ší'itských náboženských škol v Qomu i na světě. Učili v ní významné osobnosti jako velký ájatolláh Chomejní. Jeho lekce byly velmi navštěvované již ve 30. letech, ale kvůli zpochybňování autority vlády dynastie Pahlaví byly zakázány. Imám se přesunul do menší školy Mullá Sádiqa. Po výměně na trůnu roku 1941 se situace trochu uvolnila a madrasa Fezjije opět otevřela přednášky vedené Chomejním.²¹⁴ Škola a její studenti měli velký podíl na začátku otevřené kritiky a pozdějšího odporu vůči Muhammaru Rezovi Pahlaví, zejména v roce 1963 a při krvavém střetu 1975, po kterém byla šáhem uzavřena. Škola má tři nadzemní podlaží, dohromady 80 místností, čtyři verandy. Místnosti obývají svobodní studenti. Ve dvou

²⁰⁹ Celý systém vzdělání v qomské *hawza* – přednáška NAZARÍ, M.: *Scholastic System of Seminary School of Hawza*. Al-Mustafa University, Qom.

²¹⁰ Názorová shoda o tom, kdo již dosáhl úrovně *mardža'*, nemusí být vždy dosažena. Například při prohlášení Muhammada Širázího za *mardža'* se proti tomuto postavili '*ulamá'* z Nadžafu, zdál se jim příliš mladý.

²¹¹ The holy city of Qom. *Imam Khomeini, Ruhollah Mousavi Khomeini*. Podle jiných zdrojů je to 60 tisíc '*ulamá'* – viz: A Brief Introduction of Qum's Islamic Seminary. *Imam Reza (A.S.) Network*.

²¹² Religious Science Schools. *Interior Ministry, Qom Province Government*.

²¹³ The holy city of Qom. *Imam Khomeini, Ruhollah Mousavi Khomeini*.

²¹⁴ ALGAR, H.: *Imam Khomeini: The pre-revolutionary Years*, s. 272.

atriích jsou zahrady poskytující stín a klid pro odpočinek. Nejstarší částí školy je jižní veranda, která je datována do roku 1532 n. l. (939 H), s ukázkami saffijovské výzdoby. Lze tudy projít na staré nádvoří svatyně Fátimy Ma'súmy.

foto MN

Madrasa Fejzije v qádžárovském období.

Škola Dár aš-Šifá' / Dár aš-Šafá' je známa ještě z doby Saffjovců, pak byla přebudována Fathem 'Alím Šáhem z qádžárovské dynastie a nazývána „škola Fatha 'Alího Šáha“. Qádžárovský princ Kamrán Mírzáj pak nechal místo změnit v nemocnici primárně určenou k ošetřování poutníků přišedších do svatyně Fátimy Ma'súmy. Po jeho smrti tato humanitární myšlenka vyprchala a budovy začaly sloužit jako nejrůznější obchody. Na počátku 20. století, zejména pod vlivem ájatolláha Há'erího se místo začalo postupně měnit zpět ve školu. Další budovy odkoupil pak pro hawzu ájatolláh Burúdzerdí. V madrase Dár aš-Šifá' studoval ájatolláh Chomejní. Tato škola byla v 70. letech zrušena a obnovena až po revoluci.²¹⁵

²¹⁵ Religious Science Schools. Interior Ministry, Qom Province Government.

Z dalších škol můžeme jmenovat například madrasu Násiríja, školu Mahdí Qulí Chán nebo školu Hádždž Sadjid Sádiq.

Již od revoluce 1979 do Qomu přichází za znalostmi stále více studentů z celého světa. Pro účely vzdělávání cizinců byl vytvořen Výbor pro zahraniční studenty, který se v roce 1980 přejmenoval na Globální centrum pro islámské vědy²¹⁶ a později změnil své jméno na Al-Mustafá International University. Dnes má tato univerzita více než 2500 akademických zaměstnanců a více než 150 studijních programů.²¹⁷

(foto MR) Univerzita Al-Mustafá International zastřešuje několik dílčích škol a seminářů. Studuje na ní několik tisíc zahraničních studentů.

V Qomu dnes studují i ženy. Dnes je jich více než 15 tisíc.²¹⁸ Byly jim proto založeny speciální studijní centra. V roce 1982 byla založena škola pro neiránské studentky, nazvaná Bint al-Hudá.²¹⁹ Navštěvují ji ženy zejména z Iráku a zemí Zálivu. Dnes je škola pod správou Mezinárodního centra pro islámská studia (the International Centre for Islamic Studies, Al-Mustafá International).²²⁰

²¹⁶ The World Centre for Islamic Sciences/The Global Centre for Islamic Sciences.

²¹⁷ History of Al-Mustafa International University. *Al-Mustafa International University*.

²¹⁸ A Brief Introduction of Qum's Islamic Seminary. *Imam Reza (A.S.) Network*.

²¹⁹ Dle sestry ájatolláha Muhammada Báqira as-Sadra, který byl reprezentantem ší'itů v Iráku pod režimem Saddáma Husajna. Oba byli zatčeni a popraveni v roce 1980.

²²⁰ Více viz: SAKURAI, K.: Women's empowerment and Iranian-style seminaries in Iran and Pakistan.

Islámská architektura a umění v Íránu

foto DK

Vzhledem k bohaté kulturní historii Íránu měla islámská civilizace v tomto prostoru rozhodně na co navazovat. Podobně jako v jiných regionech zasažených islámskou expanzí zde muslimští stavitelé a umělci dosáhli v raném období zdařilé syntézy místních tradic a praktických i estetických požadavků souvisejících s novým náboženstvím, aby s postupem času vytvořili svébytný a i v rámci islámské architektonické tradice snadno rozpoznatelný styl. Při kategorizaci období vývoje íránské architektury se často používá následující rozdělení podle ve své době dominantních regionů: chorásánský styl (od 7. st. do konce 10. st.); styl rází (od začátku 11. st. do poloviny 13. st.); styl ázerí (od konce 13. st. do začátku 16. st.) a styl isfahání (od začátku 16. st. do začátku 20. st.).

Stavební vývoj během období prvních dynastií spravujících různé části Íránu v raném islámském období, jako byli Táhirovcí (821-73), Sámánovci (819-1005), Saffárovci (867-963) či Bújovci (932-1062), není snadné rekonstruovat. Na vině je především relativně malé množství dochovaných staveb z této doby. Pouze několik měst nabylo v tomto období většího významu v západním Íránu, mezi nimi především Isfahán a právě Qom. Jinak soudobá centra ležela spíše východněji v provincii Chorásán (Níšápúr, Merv, Herát, Balch) a ve Střední Asii (Buchára, Samarkand).

Velká města vždy disponovala kongregační mešitou. U některých z nich, což je případ i Qomu, to víme pouze díky literárním pramenům. Obecně však šlo o „klasické“ hypostylové mešity, které odpovídaly vzorům vytvořeným na západ od Íránu. Později, v 9. a 10. století bývaly doplněny o arkády na nádvořích. Některé menší, jako v Damghánu či Nájínu, byly hypostylové s klenbami. Prostor mihrábu mohl být doplněn až třemi kupolemi. Charakteristickým znakem byly cihlové pilíře různých tvarů se zdobnými štukovými obklady. Pravděpodobně se již v tomto období v některých projektech mešit objevuje později neodmyslitelný prvek íránské a středoasijské architektury, íwán, což je klenutá halová stavba s otevřenou přední stranou a s valenou klenbou. Tento stavební prvek se používal v Íránu již za Sásánovců.

Írán se stal v desátém století předním regionem v kontextu architektury mausoleí. Šlo tehdy především o dva typy. Prvním bylo věžovité mausoleum, jehož prvotřídní příklad nabízí Gombade Qábús (1006) v Gurgánu. Běžnější druhý typ, který je používán dodnes, je v podstatě symetrická krychlová stavba s centrální kopulí, otevřená na všech stranách.

Další fáze architektonického vývoje spadá do období vlády Seldžuků (1037-1194), kdy mezi významná stavební centra patří zejména Isfahán, Ardistán, Pársján, Gulpajgán, Burúdzherd, Qazwín, Jazd, Kermán, Šíráz a Rajj.²²¹ Těžiště stavební činnosti Velkých Seldžuků tedy leželo především v západním centrálním Íránu, zdejší mešity se staly zásadním vzorem pro budoucí projekty. Jako nejznámější příklad lze uvést Velkou páteční mešitu v Isfahánu. Jádrem je obdélníkové nádvoří původně hypostylové mešity, ke kterému byly přidány ve dvou na sebe kolmých osách čtyři íwány a majestátní kupole nad mihrábem. Rozvíjela se rovněž architektura mausoleí. Stále se stavěly věžovité hrobky (např. v Damghánu, Rajji, Abarkúhu) s rafinovanou exteriérovou dekorací pomocí cihel doplněnou kaligrafickými nápisy. Druhým typem byly čtvercové, obdélníkové nebo polygonální hrobky s kupolí (např. Charraqán, Sandžarova hrobka v Mervu, Uzgend). Hlavní inovací tohoto období bylo zavedení *pištáku* (pištak). Jde o vysoký (převyšný), často monumentální portál s lomeným obloukem využívající kontrastu mezi velkou nikou a poměrně malým vstupem. Vedle samostatně stojících věží či minaretů někdy ne zcela jasných funkcí (Damghán, Buchára, Ghazní, Džam) pak zaznamenala určitý rozvoj rovněž sekulární architektura, z níž se však zachovalo málo. Schéma čtyř íwánů bylo používáno jak u

²²¹ ETTINGHAUSEN, R. – GRABAR, O. – JENKINS-MADINA, M.: *Islamic Art and Architecture 650-1250*, s. 139.

paláců (např. guvernérův palác v Mervu, Termezu, Ghazní), tak u projektů karavanserájů (např. Ribát-e Malik, Dájá chátún, Ribát-e Šaraf). Velká pozornost byla v těchto projektech věnována dekoracím. Základním stavebním materiálem se v tomto období stala pálená cihla, která byla používána prakticky všude a na všechny stavební prvky (zdi, podpory, klenby) i dekorace na povrchu fasád formou různých geometrických kompozic. Na rozdíl od západnějších islámských oblastí se zde prakticky neuplatnily sloupy. Běžné jsou naopak pilíře, kruhové nebo polygonální, často tak masivní, že jsou vlastně součástí zdí. Navazující oblouky jsou často vlastně daleko spíše malými klenbami. Íwány, jakož i jiné obdélníkové prostory byly zastřešeny nejčastěji valenou (zašpičatělou) klenbou. Přejít mezi základnou a kupolí byl řešen pomocí trompů různých forem, často doplněných muqarnasy. Konstruktivní novinkou pak byla dvojité kupole s odlišnými profily obou vrstev zdiva. Výzdoba v tomto období byla velice bohatá. Pokud jde o techniku, ta primárně vycházela z použitého materiálu, tedy pálené cihly. Kombinace vodorovného a svislého kladení cihel podle předem dané, nejčastěji geometrické kompozice (geometrie obecně již v tomto období převažovala nad ostatními ornamentálními motivy), stála za velice působivými fasádami staveb. Běžná byla také malba, používání vyřezávaných dřevěných panelů, a především štukové panely zdobící například prostory mihrábu. Zatím zřídka jsou pro výzdobu používány glazované keramické obklady nebo glazované cihly, bez kterých je pozdější íránská architektura nepředstavitelná.

Mongolská dynastie Ílchánů (1256-1335) zdělila v Íránu komplexní soubor stavebních typů, konstrukčních technik a materiálů. Mezi standardní formy patřily íwány, kupole, trompy a minarety. Přejít mezi základnou modlitebny či jiného prostoru a kupolí byl řešen tradičně pomocí trompů vytvářejících oktagon a navazující kruhové základny pro samotnou kupoli. Čelní fasáda byla zvýrazněna píštákem, který byl často vlastně mělkým íwánem. Povrchy zdí z velmi kvalitních pálených cihel byly dále zdobeny terakotou či glazovanou keramikou. Jednotlivé budovy byly pojednány častěji jako součást větších komplexů, nezřídka koncentrovaných okolo hrobky významné postavy. Poněkud se změnily proporce staveb směrem k větší vertikalitě, místnosti se tedy staly vyššími. Větší důraz začal být kladen na barvu. Fasády začaly být zdobeny glazovanými cihlami, interiéry keramickými obklady a vyřezávanými barvenými štukovými obklady. Oproti předchozímu období muqarnasy přestaly mít konstrukční funkci a staly se pouze dekorativní štukovou součástí kleneb či zdí.

Z raného ílchánského období se zachovalo málo. První významné dochované stavby pocházejí z raného 14. století. Patří sem zejména monumentální hrobka sultána Uldžájútua (per. Chodábande) v Sultáníji prozrazující zmíněný posun ve zdobnosti, dále zděná hrobka s cihlovými přírubami v Bastamu, a zejména komplex s hrobkou mystika 'Abd as-Samada v Natanzu s vynikající ukázkou muqarnasové kupole v samotné hrobce. Projekty mešit jsou často dokladem návaznosti na předchozí vývoj (např. Varámín), od těch seldžuckých se liší spíše jen prací s proporcemi a rozsáhlým využitím dlaždicových mozaik. Odlišný typ kongregační mešity byl vyvinut v Jazdu, kde byl kromě jiného použit monumentální portál.

Po přechodném období reprezentovaném zejména dynastiemi Muzaffarovců a Džalájrovců se do architektonického vývoje Íránu zapsala především éra timurovské dynastie (1370-1507). Ponecháme-li stranou konstrukční principy, ve výzdobě byly vytvořeny vzory a postupy, které si později osvojili a rozvinuli Saffjovci, z hlediska íránských dějin islámské architektury nejvýznamnější dynastie. Nový architektonický výraz byl určen stavbami mimo vlastní Írán, v Šahr-e Sabz (palác Aksaráj), v Jasi (mausoleum Ahmeda Jasawího) či v Samarkandu (mešita Bíbí Chánom, nekropole Šáh-e Zende). Vedle nového konstrukčního řešení přechodu čtvercového či obdélníkového základu na kupoli pomocí dvou na sebe kolmých párů oblouků či dvojitých

žebrovaných kupolí přinesly timurovské stavby bohatě zdobené exteriéry, a to buď pomocí keramických obkladů nebo glazovaných cihel tvořících specifickým seskupováním geometrické vzory nebo kaligrafické nápisy. V interiérech se bohatě využíval muqarnas. Na území samotného Íránu dokládají timurovské postupy a estetiku stavby například v Jazdu (zejm. komplex Mír Čaqmáq), v Tabrízu (Modrá mešita) či v Isfahánu (např. svatyně Darb-e imám).

Z hlediska porozumění nejen novověké, ale i současné íránské architektuře je zásadní seznámení se s architekturou z období dynastie Safíjovců (1501-1736). Zděděné stavební formy i principy zdobnosti této éry napevno zakotvily v místní tradici, zejména samozřejmě v sakrální a reprezentativní architektuře. Lesklé až třpytivé plochy pokryté glazovanými dlaždicemi, komplexní florální a geometrické kompozice pokrývající téměř veškeré plochy interiéru i exteriéru, majestátní cibulovité kupole, štíhlé a přesto dominantní minarety, výrazné portály s muqarnasy, mohutné íwány, tato kombinace vytvořila do jisté míry nadčasovou architektonickou koncepci. Z hlediska konstrukčních či strukturálních řešení nepřineslo safíjovské období žádné inovace.²²² Síla safíjovských projektů spočívala kromě opravdu precizní a promyšlené barevně harmonické výzdoby v jednoduchém a předvídatelném plánu s podstatnou rolí pro symetrii a dodatečné struktury. Zejména Isfahán, od roku 1598 nové hlavní město safíjovského státu, nabízí řadu vrcholných ukázek daného stylu a zároveň prozrazuje schopnosti safíjovských architektů pojednat komplexně městský prostor. Řada výstavních budov je koncentrována okolo náměstí Naqš-e džahán (Obraz světa, dnes Imámovo náměstí). Pro ilustraci výrazného safíjovského stylu lze popsat zejména dvě zdejší budovy, Lutfulláhovu mešitu a Šáhovu mešitu.

Mešita šajcha Lutfulláha (1619) je typickou i výjimečnou stavbou zároveň. Jde vlastně o jedinou větší modlitební halu zastřešenou kupolí, nezvyklá je absence dvora, postranních galerií, íwánů i minaretů, z hlediska celkového plánu připomíná spíše mauzoleum. Kupole, lehce zašpičatělá, je pokryta arabeskami s neobvyklým laděním do okrové barvy. Do mešity se vstupuje z náměstí íwánovým portálem s výraznými muqarnasy a zářivým keramickým obložení s typicky dominantní modrou barvou, do samotné modlitebny vedou poněkud stísněné koridory opět zcela pokryté obklady. Interiér modlitebny patří jistě k tomu nejlepšímu z celé perské architektury. Kupole je pokryta precizní komplexní kompozicí se stlačenými medailony vyplněnými florálními motivy. Na bubnu kupole se střídají lomené oblouky s okny stejného tvaru vyplněnými keramickým mřížovím. Systém přechodu ze čtvercové základny přes přechodovou osmibokou nástavbu k tamburu a samotné kupoli je v podstatě velmi tradiční. Komplexní harmonická výzdoba včetně bílých kaligrafických nápisů na tmavě modrém pozadí, ozdobných panelů s florálními motivy či spirálovitých rámování oblouků a kleneb pozvedá tradici na novou úroveň.

²²² Někdy se hovoří o „zakrývání strukturální banality“ opulentními barevnými keramickými obklady. BLAIR, S. – BLOOM, J. M.: *The Art and Architecture of Islam 1250-1800*, s. 183.

(foto MR) Klenot islámské architektury, mešita šajcha Lutfulláha na náměstí Naqš-e džahán v Isfahánu.

Na jižní straně náměstí se nachází Šáhova mešita (1638). Celkový, velmi symetrický plán odpovídá ve své době již klasickému schématu čtyř íwánů, které se nacházejí ve dvou na sebe kolmých osách uprostřed čtyř stran s dvoupatrovými arkádami okolo rozlehlého centrálního nádvoří. Převýšený íwán na straně qibly vede k modlitební hale zastřešené kupolí typického saffijovského tvaru. Pro tuto stavbu jsou však kromě dalšího charakteristické rovněž kupolemi zastřešené menší haly navazující na postranní íwány. Dva páry minaretů vyrůstají ze vstupního íwánu a qibla íwánu (íwán vedoucí do hlavní modlitební síně orientované směrem k Mekce). Pro svolávání k modlitbě (*adhán*) nicméně sloužil pavilón na západním íwánu.

(foto MR) Šáhova mešita s výstavním vstupním portálem na náměstí Naqš-e džahán.

Veškeré povrchy v interiéru i exteriéru jsou pokryty polychromními glazovanými obklady laděnými do modra s kontrastní žlutou a zelenou, s výjimkou spodní části stěn, kterou chrání mramorový obklad. Řešení monumentální a zároveň elegantní kupole (25 metrů v průměru, 52 metrů na výšku) navazuje na starší timurovské vzory. Má dvojitý plášť, je posazena na poměrně vysoký tambur, který je sám vztyčen na šestnáctiboké přechodové struktuře. Velice působivý je již vstupní portál. Íwán je rámován pruhem s bílými kaligrafickými nápisy v písmu *thulth* (příp. *thuluth*) náboženské povahy na tmavě modrém pozadí, pomyslný tympanon je vyplněn precizní muqarnasovou klenbou. Keramické panely portálu jsou velmi vysoké kvality v porovnání se zbytkem mešity, kde byly zhusta použity vícebarevné dlaždice s podglazurní malbou (persky *haft rangí*, tj. sedmibarevné).

(foto MR) Interiér kupole hlavní síně Šáhovy mešity v Isfahánu s charakteristickou výzdobou.

Saffijovskou palácovou architekturu zde na západní straně náměstí reprezentuje palác Álí Qápu (Vysoká brána), který začal být budován za šáha Abbáse I. (1588-1629) nebo palác Čehel sutún (Čtyřicet sloupů) v jiné části Isfahánu, vybudovaný za šáha Abbáse II. (1642-1666). Oba tyto paláce dokladují kromě jiného zálibu soudobých investorů ve freskách, mezi jejich autory zde nalezneme i slavného miniaturistu Rezá Abbásího (1565-1635). Jeho práce dokladuje také někdy velmi těsnou souvislost mezi architekturou a dalšími uměleckými obory či řemesly, od miniatury, přes kaligrafii jako samostatnou disciplínu, po keramickou či textilní produkci. Stejně vzory, používané v rámci různých technik v nejrůznějších užitých umění, nacházíme ve výzdobě staveb. Ať už jde o více či méně stylizované florální motivy, čisté geometrické kompozice či nejrůznější typy kaligrafického písma.

(foto MR) Palác Álí Qápu na západní straně náměstí Naqš-e džahán.

Qádžárovské období (1789-1925) těžilo z předchozích období a alespoň v architektuře již nezaznamenalo žádný významný posun v rámci stylu, byť dokázalo zvláště v případě některých reprezentativních staveb vtisknout těmto projektům specifický charakter. V tomto období jde tedy spíše o udržování kontinuity ve starších postupech, k čemuž se ještě v pozdní fázi qádžárovské dynastie přidalo jisté okouzlení evropskou architekturou a uměním obecně.

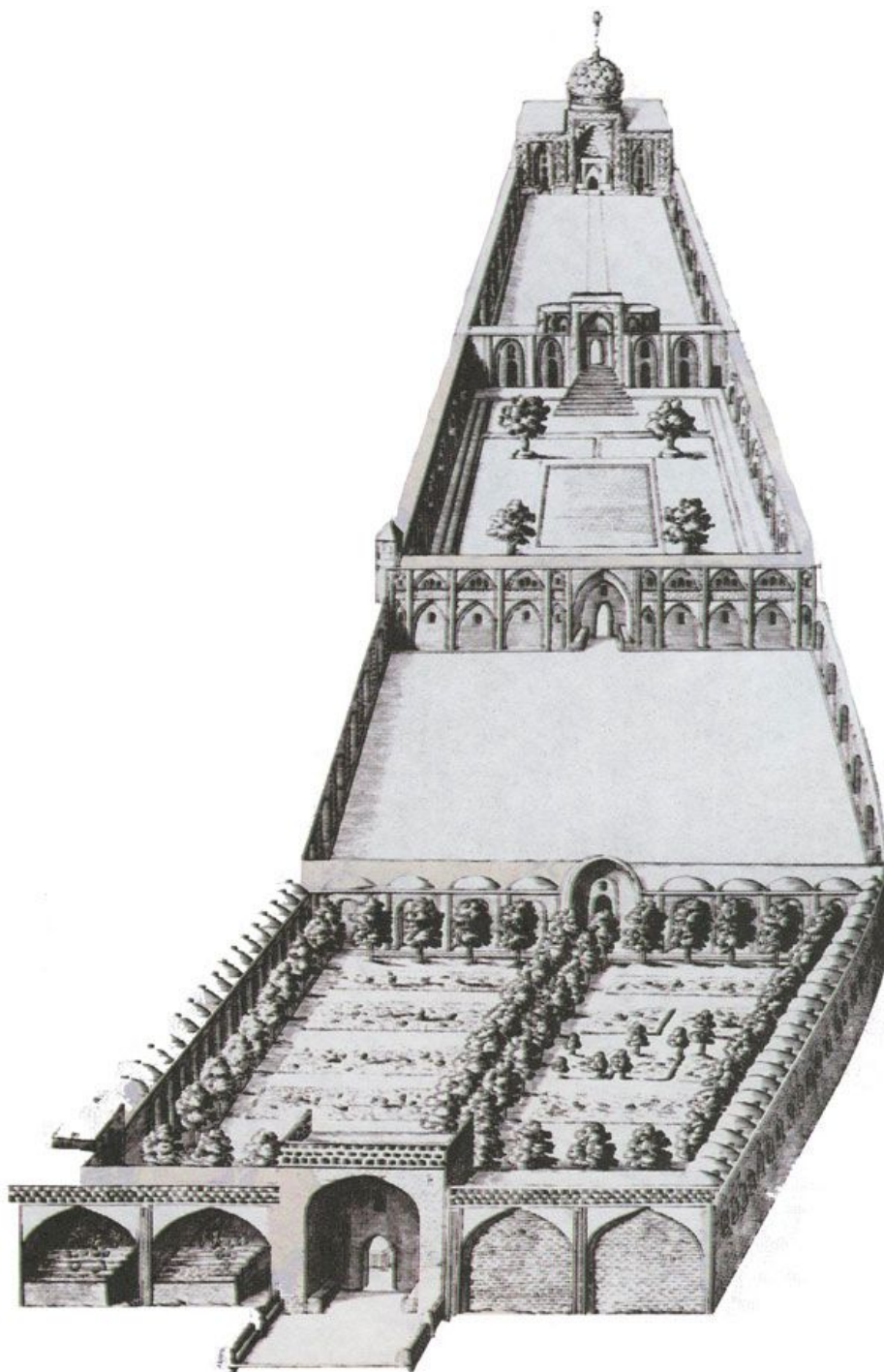

(foto MR) Mešita Ágá Bozorg v Kášánu. Byla vybudována na konci 18. století, tedy na začátku vlády qádžárovské dynastie.

Architektura a kultura Qomu

12. Fátima Ma'súma - hlavní posvátný okrsek a symbol Qomu

Údajná raná podoba komplexu Fátimy Ma'súmy²²³

²²³ AL-SAYYID, M.: *Qom & Virgin of the City*.

Život Fátimy Ma'súmy

Fátima bint Músá al-Kázim (zvaná al-Ma'súma/Ma'súme, tj. osoba bez hříchu, ctnostná, čistá, vnímáno jako svatá) se narodila v roce 789 (173 H) jako dcera sedmého imáma jménem Músá al-Kázim a sestra budoucího osmého imáma 'Alího ibn Músá ar-Ridá.²²⁴ Músá al-Kázim měl celkem 37 dětí, z toho čtyři dcery jménem Fátima.²²⁵ Fátima Ma'súma byla nejstarší z nich. Ohledně její matky nepanuje shoda, jisté je, že byla otrokyní jako všechny matky dětí Músy al-Kázima. Není ani jisté, zda s osmým imámem 'Alím ar-Ridá měli stejnou matku.²²⁶ Titul „ma'súma“ jí byl přiřčen bratrem, imámem 'Alím ar-Ridá, až po její smrti.²²⁷

Když byl její bratr 'Alí ar-Ridá pozván chalífou Ma'múnem do Mervu, Fátima zůstala se zbytkem rodiny v Medíně. Po nějakém čase dostala od bratra pozvání, aby se k němu v Mervu připojila.²²⁸ Spolu se svými dalšími bratry se rozhodli odcestovat za ním. Rozdělili se do dvou karavan, jedna velká měla putovat přes Basru do Šírázu a pak do Mervu, tvořilo ji asi 12 tisíc lidí. Druhá karavana, v níž cestovala Fátima, zvolila cestu přes Hamadán do Mervu, zahrnovala pouze 23 lidí. Není mnoho informací o tom, jak obě cesty probíhaly, ale ani jedna ze skupin do cíle své cesty nikdy nedorazila. Obě byly cestou napadeny nepřátelskými silami a všichni členové výpravy do Mervu byli postupně pozabíjeni. Fátimina karavana byla přepadena v městě Sáwa, Fátima samotná byla otrávena pomocí jedu podaného v jídle. Cítila příznaky otravy a věděla, že dále cestovat nemůže. Protože blízko leželo město Qom, o němž jí vyprávěl její otec a bratr jako o ší'itském centru, požádala, aby tam byla dopravena.²²⁹ Po příjezdu do Qomu bojovala ještě sedm dní, než jedu podlehla. Přesný den její smrti není jistý, rozhodně však k tomu došlo v roce 818 (201 H). Z důvodu této nejistoty se její smrt připomíná během třídního svátku, 10. – 12. měsíce *rabí' ath-thání*, který se nazývá „Ajjám al-Ma'súma“ (Dny Ma'súmy).²³⁰ Nepanuje ani shoda, kolik let bylo Fátimě v době její smrti, její věk se podle odhadů pohyboval mezi osmnácti a osmadvaceti lety.

Po dobu jejího krátkého pobytu v Qomu byla hostem v domě Músy ibn Chazradž ibn Sa'ad Aš'arího. Na místě tohoto domu později vznikla škola nazvaná *Madrasa Sittíje* („Škola Paní“). Proti této škole se dodnes nachází posvátné místo (*mihráb 'ibáda*) zvané *Bajt an-núr* (Dům světla). Toto místo připomíná poslední dny a hodiny vznešené paní a její modlitby k Bohu.²³¹ Celé místo se dnes nazývá *Majdán Mir*.²³²

Fátimin qomský hostitel Músá ibn Chazradž jí dal pohřbít na svém pozemku nazývaném Bágh-e Bábelán.²³³ Z obyčejného pozemku mimo město se tak postupně stalo jedno z nejvýznamnějších svatých měst ší'itského islámu.

²²⁴ Některé zdroje udávají přesný datum jejího narození, tedy 1. *dhú al-qa'da* 173 AH, ale nepanuje úplná shoda ani ohledně roku - viz: JAFFER, M.: *Lady Fatima Masuma (a) of Qum*. Dle gregoriánského kalendáře by takto stanovené datum jejího narození spadalo na 22. března 790 n. l.

²²⁵ JAFFER, M.: *Lady Fatima Masuma (a) of Qum*. Srov. SHAYKH AL-MUFÍD: *Kitáb al-Irshád*, s. 457- 459, kde jsou uvedeny jen dvě dcery jménem Fátima.

²²⁶ Některé zdroje však rády zdůrazňují, že měli - viz: JAFFER, M.: *Lady Fatima Masuma (a) of Qum*.

²²⁷ Tamtéž.

²²⁸ Pozvání platilo buď pouze pro ni, nebo i pro větší část jejich sourozenců - viz: JAFFER, M.: *Lady Fatima Masuma (a) of Qum*.

²²⁹ Short Biography of Hadrat Fatima Masoumah (A.S.). *Imam Reza (A.S.) Network*.

²³⁰ Možná data její smrti: 10. *rabí' ath-thání*, 12. *rabí' ath-thání*, 8. *ša'bán* - viz: JAFFER, M.: *Lady Fatima Masuma (a) of Qum*.

²³¹ Tamtéž.

²³² Short Biography of Hadrat Fatima Masoumah (A.S.). *Imam Reza (A.S.) Network*.

²³³ AL-SAYYID, M.: *Qom & Virgin of the City*, s. 15.

Historie svatyně

Za dvanáct století své existence byla Fátimina svatyně mnohokrát přebudována. Na počátku byla Fátima Ma'súma pohřbena v prostém hrobě. Músá ibn Chazradž Aš'arí nechal nad hrobem vztyčit jen proutěné zastřešení. V takové podobě zůstal hrob až do chvíle, kdy Qom navštívila Zajnab, dcera imáma Muhammada at-Taqího, okolo poloviny 3. století hidžry (polovina devátého století). Ta údajně nechala postavit základní kupoli z cihel a malty.²³⁴ Brzy přibýly další dvě kupole, neboť se dvě urozené dámy příbuzné s *ahl al-bajt* nechaly na tomto místě taktéž pohřbít.²³⁵ Jednou z nich byla podle některých zdrojů sama Zajnab.²³⁶ V roce 1064 (457 H), tedy již v době vlády Seldžuků, intervenoval tehdejší významný qomský učenec šajch Túsí u vezíra Tughrila, který tři původní menší a nízké kupole vyměnil za jednu vysokou.²³⁷ Kupole byla postavena z cihel a dozdobena keramickými obklady.²³⁸ Podle jiných zdrojů měla být vůbec první centrální kupole postavena v roce 1055.²³⁹

(foto VS) *Mihráb 'ibáda bajt an-núr* je malý prostor s výklenkem, který zůstal z původního domu. K tomuto svatému místu byla přistavěna husajníše a mešita.

Na počátku 13. století byla emírem Ahmadem ibn Ismá'íl započata práce na zkrášlení hrobu pomocí mozaikové výzdoby. Až do období vlády dynastie Saffijovců však nenastaly na místě Fátimina hrobu žádné významné změny. V roce 1519 (925 H) dal šáh Ismá'íl (1501-1524) přistavět v rámci větší rekonstrukce zlatou verandu na severní straně, což vytvořilo základ současného Starého nádvoří.²⁴⁰ Na přání jeho dcery Bejgam byla přepracována výzdoba na kupoli a zbudovány dva minarety v prostorech Starého nádvoří.²⁴¹ Šáh Tahmásp I. (1524-1576) zbudoval skutečnou pohřební komoru z cihel, vyzdobenou glazovanou polychromní (až sedm barev používající) keramikou. Hrobka měla okno, jímž mohli poutníci pohlédnout na

vlastní hrob a vřazovat své dary. Šáh 'Abbás (1588-1629) nechal pak v přední části této hrobky zabudovat kovovou mříž, která sloužila stejnému účelu jako okno – poutníci mohli nahlížet

²³⁴ JAFFER, M.: *Lady Fatima Masuma (a) of Qum*.

²³⁵ AL-SAYYID, M.: *Qom & Virgin of the City*, s. 16.

²³⁶ JAFFER, Masuma: *Lady Fatima Masuma (a) of Qum*.

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ AL-SAYYID, M.: *Qom & Virgin of the City*, s. 16.

²³⁹ Mashhad-i Fatima. *Archnet*.

²⁴⁰ JAFFER, Masuma: *Lady Fatima Masuma (a) of Qum*.

²⁴¹ AL-SAYYID, M.: *Qom & Virgin of the City*, s. 16.

dovnitř, ale nemohli se k hrobu opravdu přiblížit. Na přelomu vlády šáha 'Abbáse II. (1642–1666) a Sulajmána I. (1666–1694) bylo v roce 1077 hidžry zbudováno nádvoří pro ženy na jižní straně hrobky. Svaté místo se stalo v době Saffjovců velmi oblíbeným, již zmíněný 'Abbás II. i Sulajmán I. a rovněž šáh Sultán Husajn (vládl 1694–1722) si jej zvolili jako místo svého hrobu.²⁴²

Velké stavební úpravy proběhly za prvních panovníků qádžárovské dynastie. Byla zbudována monumentální kupole krytá zlatem, Nové nádvoří a minarety na Novém i Starém nádvoří. Byla zdokonalena vnitřní výzdoba pomocí zlata a stříbra, například byla postříbřena ochranná mříž na hrobce. Ještě v první polovině 19. století byly do komplexu zakomponovány další íwány. V roce 1863 (1280 H) byl *zaríh* kolem hrobky kvůli poškození stržen a byl vybudován kompletně nový. K původnímu stříbru bylo dodáno ještě nové.²⁴³

(foto VS) Komplex Fátimy Ma'súmy v qádžárovském období. Na první fotografii je vidět nově zbudovaná kupole, ale ještě nejsou vystavěny minarety. Další archivní fotografie ukazuje pohled na Nové nádvoří v době budování minaretů, minarety Starého nádvoří jsou již vystavěny. Třetí fotografie je pořízena patrně z minaretu Nového nádvoří. S popularitou svatyně přibývalo lidí, kteří si přáli být pohřbeni v její těsné blízkosti. Tak vznikl vedle svatyně rozsáhlý hřbitov. Ten byl zrušen za Qádžárovců a na jeho místě bylo vytvořeno dnešní Nové/Velké nádvoří. Na snímku jsou dobře vidět zbytky hřbitova obklopujícího svatý okrsek.

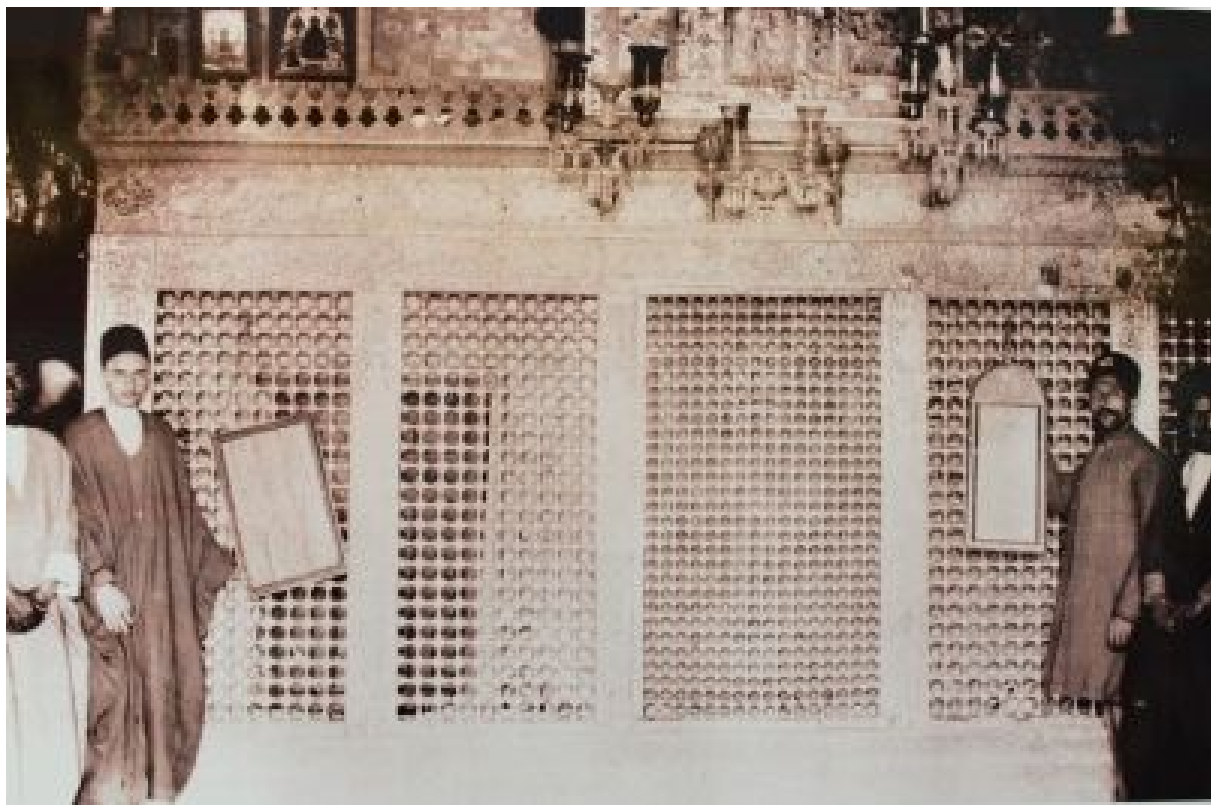
Ve 40. letech 20. století (přesně 1948/1368 H) musela být hrobka znovu opravena. *Zaríh* dostal nový tvar, místo zůstalo stejné. Tento *zaríh* sloužil pouze něco málo přes 40 let, než se objevila nová závažná poškození. Dřevěná konstrukce trpěla z důvodu neustálého očištění omývání růžovou vodou a mříže korozi v důsledku neustálého dotyku poutníků, jejichž počet narůstal.²⁴⁴

²⁴² JAFFER, Masuma: *Lady Fatima Masuma (a) of Qum*.

²⁴³ Tamtéž.

²⁴⁴ Tamtéž.

V roce 1994 (1415 AH) padlo rozhodnutí o zbudování zbrusu nové pohřební komory. Práci na ní započal Ágá Husajn Parvareš Isfahání a dokončil ji Ágá Muhammad Husajn 'Abbáspúr Isfahání. Přípravné práce trvaly pět let, ale instalována byla za pouhý měsíc, aby nebyly dlouho přerušeny poutě. Výsledkem je dnešní podoba pohřební komory. Nová hrobka (pohřební komora) se neliší příliš od původní ze 40. let, ale je mnohem odolnější a z trvanlivějších materiálů. Některé původní stříbrné ozdoby jsou nyní ze zlata.²⁴⁵

Zaríh kolem Fátimina hrobu v qádžárovském období

V roce 2000 (1421 H) bylo zjištěno, že kupole po takřka dvou stech letech vykazuje různá poškození, pozlacení z roku 1803 (z období vlády Fatha 'Alího Šáha z dynastie Qádžárovců, tj. 1797-1834) bylo opadané a měla také konstrukční problémy. Experti doporučovali sejmut zlato, vyhotovit novou měděnou střechu a tu znovu pozlatit. Problém takto vedené rekonstrukce tkvěl v tom, že z původní kupole by mohlo být získáno asi 20 kg zlata, ale na nové pozlacení jej bylo třeba okolo 200 kg a navíc ještě 10 tun mědi. Cena opravy se tak podle odhadů vyšplhala na 3 miliony liber. Přes tyto vysoké náklady byla rekonstrukce kupole provedena; dokončena byla v roce 2005 (1426 H).²⁴⁶

Současná podoba komplexu svatyně Fátimy Ma'súmy

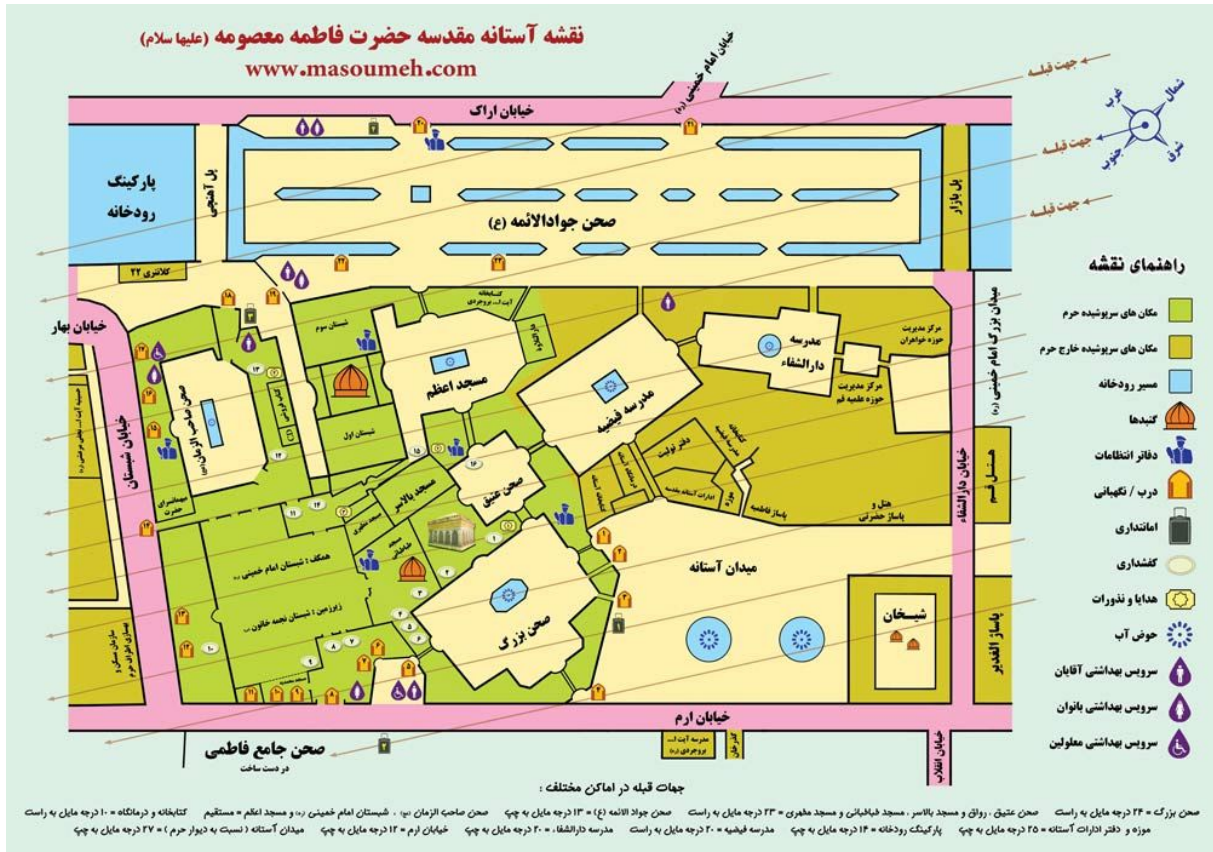
Svatyně Fátimy Ma'súmy, nazývaná podobně jako výklenek původního domu *Bajt an-núr* (tj. Dům světla), je hlavním cílem poutníků přicházejících do Qomu. Dnešní prostor celé svatyně (*harám*) má rozlohu více než 13 tisíc metrů čtverečních.²⁴⁷ Zahrnuje nejen samotnou Fátiminu svatyni

²⁴⁵ JAFFER, Masuma: *Lady Fatima Masuma (a) of Qum*.

²⁴⁶ Tamtéž.

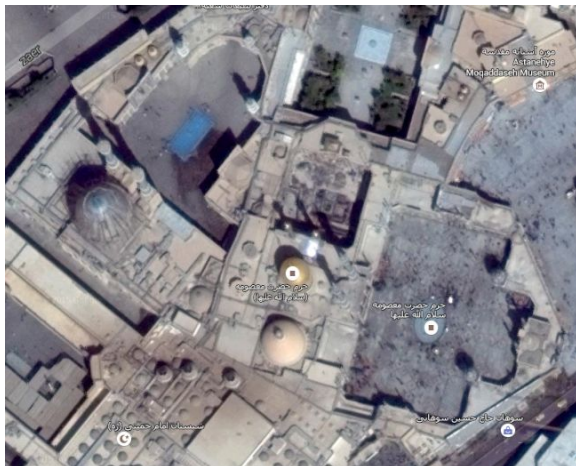
²⁴⁷ Podle některých zdrojů 14 tisíc – viz: AL-SAYYID, M.: *Qom & Virgin of the City*, s. 17.

s pohřební komorou (*zaríh*), ale také verandy, chodby, tři nádvoří a dvě mešity. Dnes se do areálu započítává taktéž (jako třetí mešita) Velká mešita Azám, dokončená v roce 1928 již za dynastie Pahlaví, jejíž samotný prostor čítá okolo 25 tisíc metrů čtverečních. Celý areál má díky přestavbám a připojování okolních prostranství poměrně komplikovanou strukturu. Uvnitř k orientaci slouží nápisy a směrové šipky.

Plán celého areálu.²⁴⁸

Kapacita svatýchových prostor je značná, ale množství poutníků (obzvláště v době dovolených či v době svátků) je ohromující, takže se neustále přistavují další prostory. Do svatyně dnes vede 21 vlastních vchodů z různých stran a skrze různá nádvoří či přilehlé mešity a struktury. Ženy mají vlastní označené vstupy jak do okrsku, tak do hlavní svatyně. Také jednotlivé prostory *haramu* jsou rozděleny na mužské a ženské. Společná jsou pak nádvoří, průchody a šabestán imáma Chomejního. Dále jsou prostory členěny na mešity a šabestány (prostory, do nichž mohou muslimové vstoupit i ve stavu rituální nečistoty).

(Google maps) Satelitní snímek areálu svatyně Fátimy Ma'súmy.

²⁴⁸ Naqše. *The Holy Shrine of Fatima-al-Masumeh*.

Staré nádvoří

Základní podoba Starého nádvoří (*sahn-e atabíki*) pochází se safíjovského období. K přestavbě tohoto prostoru došlo pak za vlády druhého qádžárovského panovníka Fatha 'Alího Šáha. Dnes má nádvoří 35,7 metru na šířku a 34,8 metru na délku. Nádvoří obklopují cely, na severní stranu byla umístěna knihovna a dům pro hosty (*mehmán sídi*).²⁴⁹ Nádvoří dominují tři íwány. Východní slouží jako průchod do Velké mešity, západní jako průchod na Nové nádvoří, oba byly vybudovány v roce 1829 (1245 H) za vlády Fatha 'Alího Šáha, stejně jako cely (*hodžra / hudžra*, pl. *hodžar / hudžar*) na východní a západní straně. Severní struktury jsou starší, pochází z roku 1519 (925 H) a slouží jako průchod do školy Fejzíje. Vedle tohoto průchodu můžeme nalézt již výše uvedenou celu, v níž se nachází hrob Fatha 'Alího Šáha.

(foto VS) Původní, dnes již nepoužívané dveře, které spojují Staré nádvoří svatyně s madrasou Fejzíje a detail mozaikové výzdoby v průchodu mezi jednotlivými nádvořími.

Nejdominantnější na Starém nádvoří je jižně položený Zlatý íwán (*íván-e talá'í*), který tvoří součást jižní stěny a slouží jako vchod do místnosti s hrobkou, nazývá se proto také „Zlatá brána“. Jedná se o nejstarší a nejceněnější íwán v celém Qomu, celá plocha jeho muqarnasového klenutí je pokryta ryzím zlatem. Je 9 metrů hluboký, 6 metrů široký a 14,8 metru vysoký. Byl zhotoven také roku 1519 (925 H), tedy na počátku safíjovského období a je dokladem typické soudobé safíjovské mozaikové výzdoby. Glazované kachle jsou v kombinaci modrá a zlatá, s dominantními odstíny modré barvy. Ve Zlatém íwánu můžeme nalézt také mnohé nápisy, které jsou velmi cenné. Současně s íwánem byla zbudována i kupole a dvojice nižších minaretů. Ty byly později poničeny a přestavěny, jejich vrcholy byly pozlaceny a jsou proto známy jako Zlaté minarety.²⁵⁰ Jsou

²⁴⁹ Ma'suma Qom Shrine Complex and Buildings. *Iran Ziarat*.

²⁵⁰ Ma'suma Qom Shrine Complex and Buildings. *Iran Ziarat*. Dle tohoto zdroje mělo dojít k vybudování Zlatých minaretů v roce 1783 (1198 AH). Výše uvedené archivní fotografie pocházející z nedefinovaného

vysoké 32,2 metru²⁵¹ a jejich poloměr je 150 centimetrů.²⁵² Minarety jsou zdobeny geometrickou mozaikou v převažujících odstínech zlaté a hnědé s doplňkovou azurovou, která je výrazná zejména na muqarnasovém přechodu k horní galerii. Základním rastrovým prvkem pro výzdobu jsou vzájemně se sbíhající spirály, v nich je vypracována diagonálně uspořádaná vázaná mozaika, v níž jsou dominantní zejména kaligrafické nápisy: „Alláh“, „Muhammad“ a „‘Alí“ v kúfickém písmu. Na horní části obou minaretů jsou horizontálně vyvedené verše z Koránu, opět v písmu kúfí. Samotné dveře, které vedou do svatyně, jsou pozlacené a nesou nápis se jménem qádžárovského vládce Fatha ‘Alího Šáha.²⁵³

Nové nádvoří

Ze Starého nádvoří je možné projít průchodem na Nové nádvoří (nazývané také Velké nádvoří, *sahn-e bozorg*). To je významně větší, měří 76,6 krát 46,8 metrů. Nové nádvoří bylo zbudováno na rozkaz Mírzy ‘Alí Asghar Atabega Amína as-Soltána. Architektem byl Hasan Qomí. Mozaiky pochází z dílen mistrů jménem Muhammad Báqir Qomí, Hádždž Gholám, ‘Alí a Muhammad Šírází.²⁵⁴ Nové nádvoří je založeno na tradičním schématu čtyř íwánů, ve dvou na sebe kolmých osách jsou orientovány do všech světových stran. Nádvoří je lemováno arkádami, nejčastěji používanými oblouky jsou lomené a půlkruhové. Tyto arkády tvoří vlastně vstup do jednatřiceti malých místností, které obepínají nádvoří. Dále je zde osm malých íwánů. Tyto malé íwány jsou ohraničeny dvojicí pilířů a dvojicí polovičních pilířů z černého kamene. Uprostřed nádvoří je kašna, která dostala svou současnou podobu v letech 1976-77.²⁵⁵

qádžárovského období (podle všeho z poloviny 19. století) ukazují svatyni bez minaretů. Byly proto teprve budovány, nebo došlo ještě k jedné pozdější qádžárovské přestavbě.

²⁵¹ Nad samotnou budovou íwánu vyčnívají pouze 17,4 metru.

²⁵² AL-SAYYID, M.: *Qom & Virgin of the City*, s. 16.

²⁵³ Ma’suma Qom Shrine Complex and Buildings. *Iran Ziarat*.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Tamtéž.

Celé Nové nádvoří má v duchu tradiční íránské islámské estetiky mozaikami pokryty všechny pohledové plochy fasády. Jde o spojení především geometrických s rostlinnými motivy a samozřejmě tematickou kaligrafií. Na fasádách se kombinují a střídají hrubé geometrické motivy, jemnější geometrická výzdoba s dominancí pětistranných kachlí, hrubší florální motivy a konečně vysoce sofistikovaná, jemně propracovaná florální výzdoba. Okolo nového nádvoří se nachází 31 cel. Tyto místnosti dříve sloužily jako pracovny a výukové místnosti pro duchovní. Dnes jsou v nich zejména kanceláře správy svatyně. Také na Novém nádvoří nalezneme hroby významných osobností, například hrob Parvín E'tesámí (1902–1936), která byla významnou perskou básnířkou.

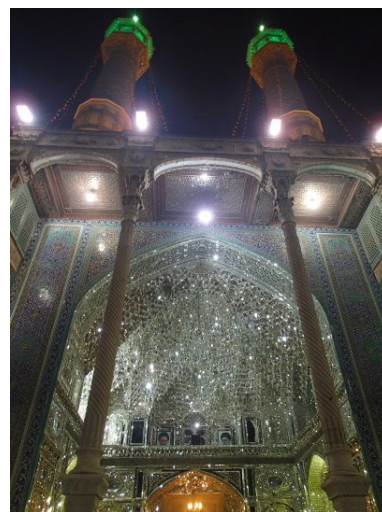
(foto VS, PK) Nové nádvoří.

Návštěvník, který vstoupí poprvé na Nové nádvoří, však zřejmě v prvních chvílích nedocení krásu přesných, detailně zpracovaných, harmonicky tónovaných mozaikových obkladů. Jeho pohled upoutá dominanta nádvoří, kterou je bezpochyby zrcadlový íwán (*ivan-e a'ine*). Tento mistrovský kousek íránské architektury pochází opět z dílny mistra Hasana Qomího. Zrcadlový íwán je 9

metrů hluboký, 14,8 metrů vysoký a 7,87 metrů široký. Nad hlavní íwánovou síní (*tátár-e saráserrí*), která je vyvýšená vůči ploše nádvoří, se tyčí dvojice výrazných minaretů. Hlavní síň je roubena postranním párem dvoupatrových menších síní, které od okolní struktury opticky oddělují také nevysoké štíhlé pseudominarety. V přízemí těchto síní je nezvykle použito segmentových (stlačených) oblouků, v patře se pak nachází výrazný zdobný prvek v podobě symetricky usazených trojdílných naznačených dveří s mřížovím. Tyto postranní menší síně slouží jako prostor pro zouvání a úschovu obuvi. Návštěvník se pak vrací do hlavní zrcadlové síně, z níž vstupuje pozlacenými, tři metry vysokými dveřmi do hlavní svatyně.²⁵⁶ Hlavní síň, jejíž muqarnasový strop, podhled oblouku i stěny jsou vyzdobeny skleněným (zrcadlovým) obložením, je od prostoru nádvoří oddělena velmi subtilním a elegantním portikem se čtyřmi štíhlými, bohatě profilovanými sloupy.

(foto VS) Krása zrcadlového íwánu je nepopsatelná. Jak za denního jasu, tak za umělého osvětlení zrcadlové mozaiky odráží a násobí světlo a zesilují tím výsledný efekt.

(foto JK) Hasan Qomí byl vůdčí architekt období konce qádžárovské dynastie a počátku vlády Pahlaví. Jeho tvorba vypovídá o silném svázání se starým qádžárovským stylem.²⁵⁷

²⁵⁶ Ma'suma Qom Shrine Complex and Buildings. *Iran Ziarat*.

²⁵⁷ AYATOLLAHI, H. *The Book of Iran: The History of Iranian Art*, s. 290.

Cvikly, jakož i ostatní plochy fasády íwánu jsou vyzdobeny glazovanou keramikou, která jasně navazuje na starší safíjovské postupy.²⁵⁸ Hojně používaným materiálem je kromě dalšího také mramor, jak prozrazují sloupy, dlažba nádvoří, obklady soklů či balkonová zábradlí.

foto VS

Minarety vyrůstající ze stropu íwánu jsou těmi nejvyššími v celém posvátném okrsku. Ční do výše 42,8 metru, výška od jejich paty je 28 metrů, a jsou poměrně mohutné se svými 3,3 metry v průměru.²⁵⁹ Působí poněkud eklekticky vzhledem k velmi různorodé konstrukci. Ve spodní části jsou půdorysu oktogonálního, po muqarnasovém přechodu a římse následuje část půdorysu kruhového, dřík minaretu pak pokračuje dvanáctibokou prohnutou částí připomínající svícen, na následující nejdelší část s kruhovým půdorysem navazuje opět po muqarnasovém přechodu vrcholová zastřešená galerie, zakončená malou kupolí. Tyto minarety jsou pokryty obklady v odstínech zlaté, azurové, bílé a hnědé. Výzdoba staví striktně na geometrických motivech a kompozicích, s převažujícími zig-zag motivy. Pod vrcholovým muqarnasovým přechodem jsou v kufickém písmu vyvedeny jeden metr vysoké nápisy. Na levém minaretu je umístěn nápis (*hawqala*): *Lá hawla wa lá quwwata illá billáh* (tj. Není moci ani síly nežli u Boha) a na pravém minaretu je nápis: *Subhána'lláh wa al-hamdu lilláh wa lá iláha illá'lláh wa Alláhu akbar* (tj. Sláva Bohu, díky Bohu, není Boha kromě Boha, Bůh je veliký).²⁶⁰ Každý z minaretů má dvě spirálová schodiště o osmdesáti schodech, která vedou ke galerii.²⁶¹

Svatyně

Svatyně (*haram*) tvoří nejstarší část celého komplexu. Je to pevná, mohutná stavba nepravidelného polygonálního tvaru, nad níž se tyčí hlavní kupole (*qubba, gunbad*) komplexu.

Kupole (*gunbad-e mutahhar*) je kompletně pozlacená, její výstavba probíhala v letech 1055–1064 (447–457 H) pod vedením Mír Abú-i-Fazla 'Araqího, vezíra z Toghrol. Tato kupole byla zcela vyměněna,²⁶² nebo byla předělána její výzdoba²⁶³ v roce 1519 (925 H) na přání Bejgam, zbožné dcery šáha Ismá'íla. Kupole má poměrně vysoký tambur, celá je vysoká 16 metrů. Základ je obložen cihlami, následují čtyři metry zlatého povrchu ukončeného kaligrafickou dekorací a drobným muqarnasovým přechodem na samotnou kupoli, jež je celá pokryta opět zlatými obklady.²⁶⁴

²⁵⁸ Pokud jde o výzdobu, vlastně všechna současná íránská sakrální architektura následuje, často velmi doslovně, vzory a obecné estetické nároky vzniknuvší v safíjovském období. Obkladové glazované keramice dominuje modrá barva v mnohých odstínech, pracuje se s arabeskou, více či méně stylizovanými rostlinnými motivy, čistě geometrickými vzory, to vše se prolíná nebo je doplňováno kaligrafickými nápisy.

²⁵⁹ Ma'suma Qom Shrine Complex and Buildings. *Iran Ziarat*.

²⁶⁰ Pozor na špatné přepisy i překlad v: AL-SAYYID, M.: *Qom & Virgin of the City*, s. 16.

²⁶¹ Ma'suma Qom Shrine Complex and Buildings. *Iran Ziarat*.

²⁶² JAFFER, Masuma: *Lady Fatima Masuma (a) of Qum*.

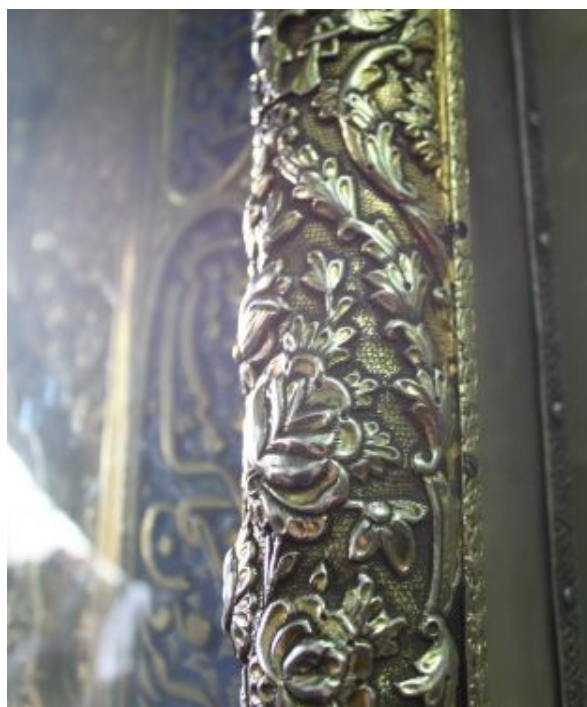
²⁶³ AL-SAYYID, M.: *Qom & Virgin of the City*, s. 16.

²⁶⁴ Ma'suma Qom Shrine Complex and Buildings. *Iran Ziarat*.

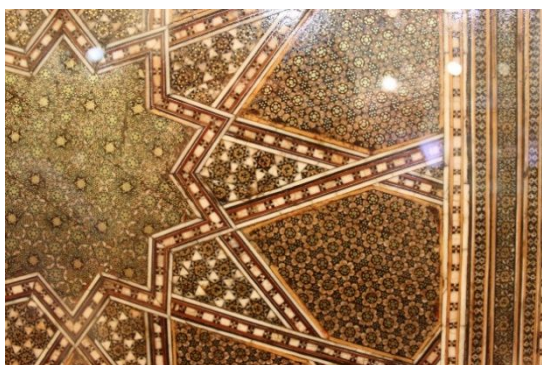
(foto MR) Kupole na svatyni Fátima Ma'súma je dominantní svým zlatým obkladem. Ten byl vyhotoven za vlády Fatha 'Alího Šáha. Údajně bylo zapotřebí 12 tisíc cihel zlata.²⁶⁵ Další nákladná oprava byla dokončena v roce 2005. Na vrcholu kupole vlaje zelená vlajka symbolizující *ahl al-bajt* (rodinu Prorokovu), ve dnech smutečních je vlajka černá.

Samotné dveře do svatyně jsou vypracovány ze zlata, dnes jsou kryty sklem. Zlaté zárubně zůstaly volné. Při vstupu i odchodu ze svatyně se návštěvníci dotýkají dveří odříkávajíc *idzn ad- Duchúl* – tedy povolení ke vstupu. Správná slova zní: „*Nyní stojím před dveřmi, které patří domu jednomu z rodu Proroka Muhammada, a ty jsi řekl: 'dovol se, když chceš vstoupit do domu, který náleží rodu Svatého Proroka'. S dovolením Boha a s dovolením jeho Posla a jeho následovníka, mohu jako věřící vstoupit do domu? Jsem poslušným Boha. Chci vstoupit do domu svaté paní.*“

(foto VS) Současné dveře do svatyně – vchod pro ženy.

²⁶⁵ Ma'suma Qom Shrine Complex and Buildings. *Iran Ziarat*.

(foto VS) Mnoho původních dveří svatyně se dnes nalézá v prostorech muzea Hadrat-e Ma'súme. Jsou krásnou ukázkou staré řemeslné práce řezbářské, kovotepecké i technik intarzie (*chátam kárf*), kdy se do dřeva vtlokají kousky jinak zbarveného dřeva, kovu nebo kosti pro vytvoření výsledné mozaiky. Jiné dveře jsou celé pokryty umělecky zpracovanými pláty stříbra.

Původní výzdoba pohřební komory byla z glazovaných dlaždic, z těch originálních však nezůstalo nic. Veškeré plochy jsou dnes nicméně zaplněny v dolní části do modra laděnými keramickými obklady, v horní zaklenuté části místnosti muqarnasy obloženými leštěnými zrcadly. Ty odráží světlo z lamp visících ze stropu a výsledkem je prostor plný třpytu.

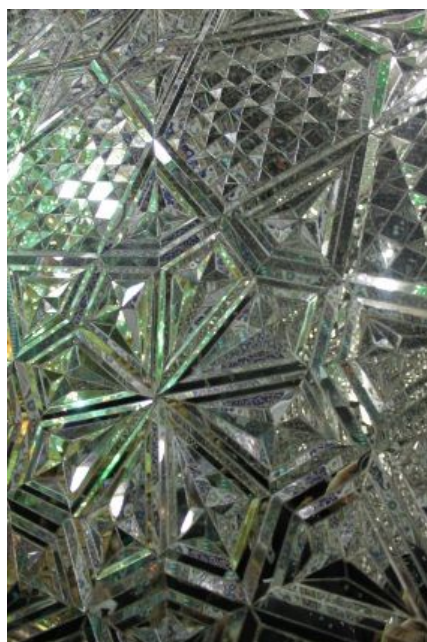
Hrobka Fátimy (*zaríh, marqad*) se nachází uprostřed svatyně. Jde o mistrovský řemeslný kus, později pokrytý zlatem a stříbrem. Samotný hrob uvnitř je 2,9 metrů dlouhý, 1,2 metru široký a 1,2 metru vysoký, zdobený kaligrafickými nápisy a mozaikou z glazovaných cihel. Jednotlivé díly mozaiky mají symbolické tvary hvězdicové i obdélníkové, dominantní barvy jsou azurová, stříbrná a hnědá.²⁶⁶ Hrob ale není návštěvníkovi příliš viditelný, neboť jej skrývá *zaríh*, tj. větší ochranná hrobka s mřížemi ze stříbra, zlatým vrchním orámováním ve stupňovitých římsách a zlatou valbovou stříškou. Sloupky, překlady, římsy i mříže jsou ukázkou překrásné řemeslné práce, kdy ani centimetr místa není ponechán bez pečlivě promyšlené tepané výzdoby. Přejechod stěn na zastřešení hrobky je korunován fajánsovým páskem se zlatými kaligrafiemi, nad ním vyčnívají zlatomodré medailony (v počtu 18 kusů na každé straně hrobky), které korunují celou stavbu. Na samotném vrcholu střechy se nachází ještě jedno ozdobné orámování a vrcholová lampa se světlem. *Zaríh* je 4 metry vysoký, 5,25 metru dlouhý a 4,73 metru široký,²⁶⁷ byl zhotoven v 90. letech 20. století. Stěna, rozdělující mužskou a ženskou část svatyně, vede přes střed hrobky, takže je běžně přístupná oběma pohlavím.

(foto VS) Ženská část svatyně a mřížoví kolem hrobky Fátimy Ma'súmy. Ženy se tísňí kolem, dotýkají se mřížoví a následně svých obličejů, modlí se, nahlas pláčou či naříkají, žádají Fátimu o pomoc. Dcera a sestra imámů je spjata s konáním různých zázraků, zejména s uzdravováním nemocných osob, pomocí při těžkostech nebo při důležitém rozhodování. Emocionálně vypjatou atmosféru místa dotváří všudypřítomná intenzivní vůně.

²⁶⁶ Ma'suma Qom Shrine Complex and Buildings. *Iran Ziarat*.

²⁶⁷ JAFFER, Masuma: *Lady Fatima Masuma (a) of Qum*.

(foto VS) Prostor nad *zaríhem* i okolní prostory v mužské a ženské části svatyně jsou zdobeny leštěnými zrcadly. Hlavním motivem zrcadlové výzdoby jsou hvězdy začleněné do komplikované polymorfni sítě s různými motivy. Uvnitř svatyně se nachází mnoho zajímavých nápisů, většinou se jedná o zápis hadíthů,²⁶⁸ nacházejí se zde ale také oslavné básně o Fátimě Ma'súmě a obecně *ahl al-bajt*.

(foto MR) Komplex svatyně Ma'súmy má údajně největší počet minaretů, má jich být celkem 22. Nejdominantnější je dvojice velkých a dvojice malých zlatých minaretů, které vroubí zlatý a zrcadlový íwán, tedy dva vstupy do hlavní svatyně. Minarety jsou ale umístěny i u všech íwánů na Novém nádvoří a u dalších mešit v komplexu.²⁶⁹

Múze mešita

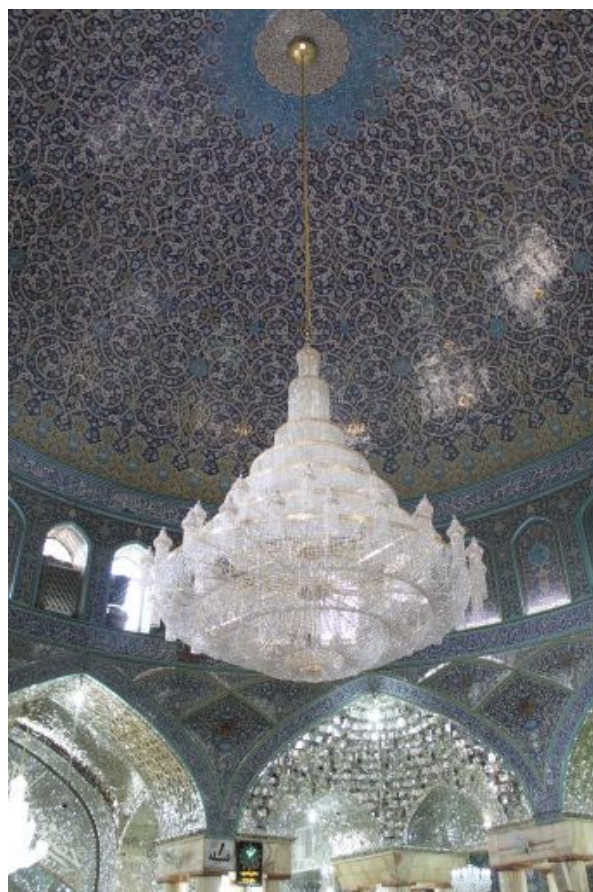
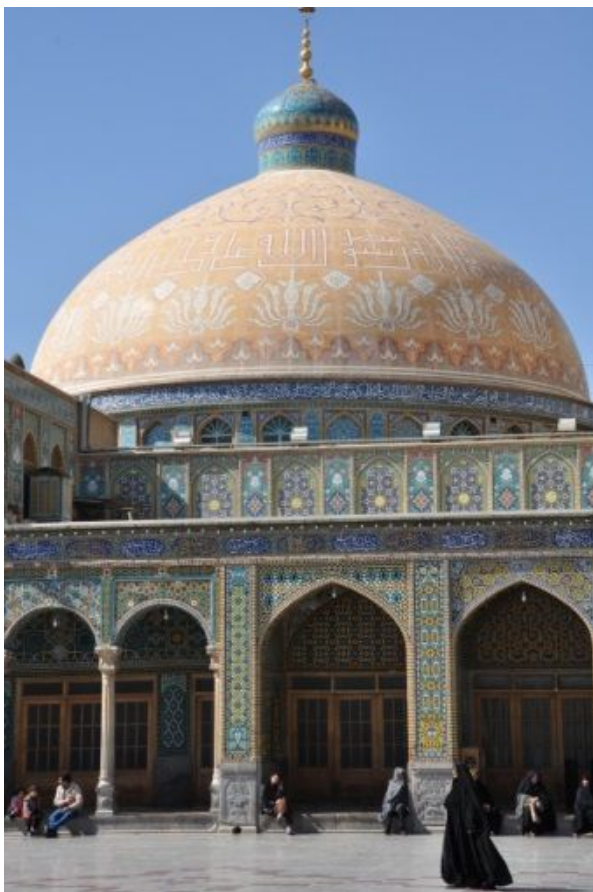
Múze mešita je prostorem těsně přiléhajícím k hlavní svatyni po její jižní straně. Za Qádžárovců sloužila jako muzeum (odtud její název). Dnes je prostor prázdný a je dalším místem, kde se v blízkosti Fátiminy hrobky pohybují poutníci, samotná hrobka je odtud dobře viditelná.

Kupole mešity Múze je vysoká 14 metrů a byla vystavěna bez podpůrných sloupů²⁷⁰. Je proto unikátní svým konstrukčním profilem i použitou vnější ornamentikou. Kupole má převládající zlatožlutou barvu, je zdobena světlou kaligrafií s textem *šahády*, florálními a dalšími motivy. Kupole Múze mešity zevnitř je zdobena obklady s detailními florálními motivy. Celý ohromný prostor osvětluje mohutný křišťálový lustr. Podobně jako hlavní prostor okolo *zaríhu* je i mešita Múze rozdělena mobilní stěnou na mužskou a ženskou část. Většina však patří ženám.

²⁶⁸ Vyprávění o výročí a skutcích Proroka Muhammada.

²⁶⁹ Ma'súma Qom Shrine Complex and Buildings. *Iran Ziarat*.

²⁷⁰ Tamtéž.

(foto VS) Mešita Múzé, kupole zvně a její vnitřní výzdoba.

Velká mešita

Velká mešita neboli mešita A'zám (masdžid-e a'zam) byl původně samostatný objekt. K areálu svatyně byla připojena v roce 1992 (1413 H) odstraněním dělicí zdi.²⁷¹ Dnes je to největší stavba v celém okrsku. Mešita je spojena s jedním z nejvýznamnějších ší'itských duchovních 20. století, velkým ájatolláhem, *mardža-e taqlíd* Sajjidem Husajnem Burúžerdím. Ten usoudil, že svatý okrsek potřebuje mít ve své blízkosti skutečně velkou mešitu, která by obsáhla všechny poutníky při společné páteční modlitbě či jiných náboženských oslavách a událostech.²⁷² Na pozemku velkém 12 tisíc čtverečních metrů nechal postavit novou mešitu spojenou s knihovnou a vzdělávacím centrem.

(foto VS) Hrob velkého ájatolláha Burúžerdího je umístěn v souladu s jeho přáním u vchodu na západní straně mešity. Říkal: „*Pohřbete mne zde u vchodu do mešity, aby prach z podrážek bot poutníku ležel na mně po všechny časy.*“²⁷³ Návštěvníci se zde často nechávají fotografovat. Tato část patří mezi společné (mužské i ženské) prostory svatyně.

²⁷¹ AL-SAYYID, M.: *Qom & Virgin of the City*, s. 14-15.

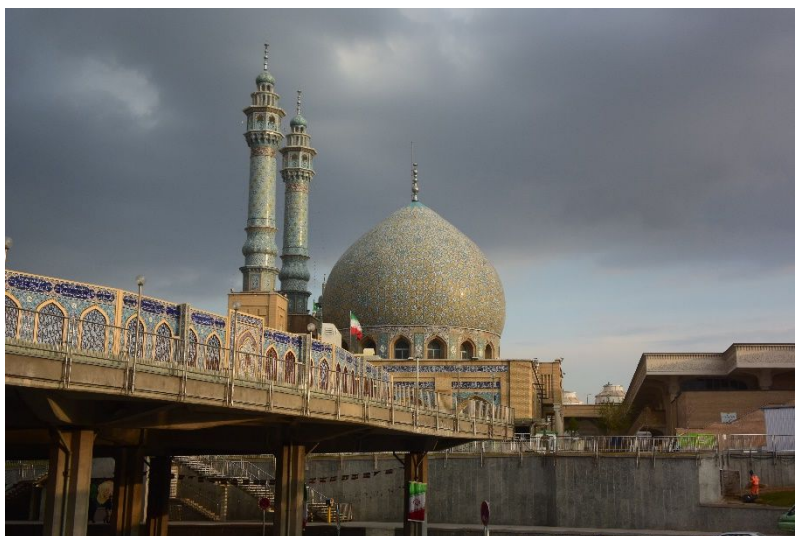
²⁷² The Qom Azam Mosque. *Ayatollah Seyed Hussein Tabatabaei Broujedri*.

²⁷³ Tamtéž.

Základní kámen byl položen 11. dne měsíce *dhú-l-qa'da* 1374 H (22. června 1954), v den výročí narození imáma 'Alího ibn Músá ar-Ridá. Stavba byla dokončena v roce 1961. Její součástí jsou čtyři haly určené k modlení a tři nádvoří.²⁷⁴ Stavba kombinuje původní íránský styl a nové stavební možnosti. Strukturu tvoří ocelová svařovaná konstrukce pokrytá cihlami a maltou. Mešitě byla předpovězena životnost tisíc let.²⁷⁵ Architektem byl Hádždž Husajn Lorzáde, velká osobnost perské architektury jak v období dynastie Pahlaví, tak i v období porevolučním. Projektoval budovy civilní, ale zejména mešity po celém Íránu, kterých vytvořil celkem 842.²⁷⁶

(foto DK) Nádvoří Velké mešity.

(foto DK) Kupole Velké mešity je opět výjimečná. Jedná se o největší kupoli ší'itské mešity na celém světě. Má průměr 30 metrů a výšku 15 metrů nad střechou, celkem 35 metrů od základů stavby.²⁷⁷ Její výzdobu tvoří polymorfní mozaika s hlavním prvkem deseticípé hvězdice.

²⁷⁴ Brief Introduction of the Qum Province. *Imam Reza (A.S.) Network*.

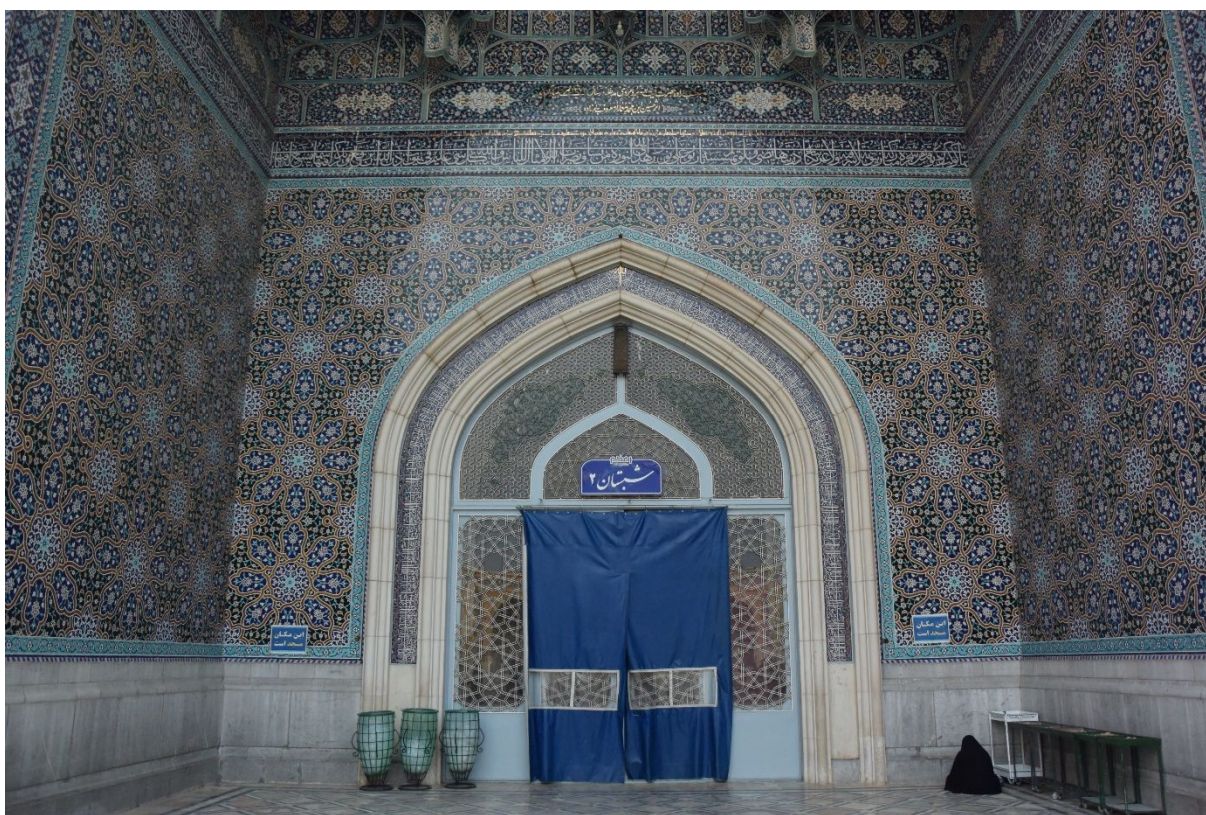
²⁷⁵ Masdžid A'zam Qum. *Qum Safar*.

²⁷⁶ AYATOLLAHI, H. *The Book of Iran: The History of Iranian Art*, s. 291.

²⁷⁷ The Qom Azam Mosque. *Ayatollah Seyed Hussein Tabatabaei Broujedri*.

(foto MR) Minarety Velké mešity jsou vysoké celkem 45 metrů. Tvarem se podobají minaretům u zrcadlového íwánu v hlavní svatyni. Dřík je tvořen postupně částmi půdorysu oktogonálního a kruhového, následuje opět „svícen“ (v tomto případě však bez lomení), na nejdelší část dříku pak po muqarnasovém přechodu navazuje třípatrová horní galerie o pěti metrech výšky. Na nádvoří můžeme najít i další minarety, které jsou sice nižší (přibližně 16-18 metrů), ale vynikají svojí odlišnou strukturou s výraznými muqarnasovými římsami. Hlavní barvy mozaikové výzdoby Velké mešity a jejího hlavního nádvoří tvoří bílá, modrá a zlatá. Menší minarety na nádvoří jsou provedeny v odlišné kombinaci barev zlatozelené.

(foto DK) Jeden z postranních vchodů do Velké mešity.

Mešita Nad svatou

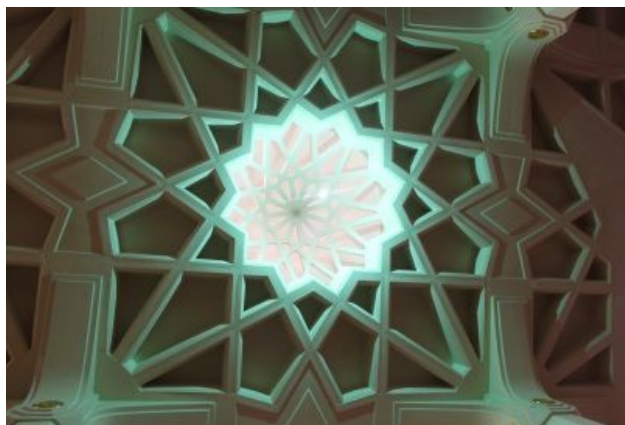
Malá obdélníková mešita Nad svatou (*Bálá-je sar/Bili-sar*, celým názvem *masdžid-e bálá-e sar-e mubárak-e hazrat*, tedy doslovně „přes hlavu velké vznešené“, leží na západní straně od pohřební komory Fátimy Ma'súmy, v prostorech mezi hlavní svatyní a Velkou mešitou. Byla funkční již od safíjovského období, několikrát byla přestavěna a přemístěna.²⁷⁸ Dnes lze skrze mešitu Nad svatou projít do hlavní svatyně nebo do šabestánu Imáma Chomejního.

(foto VS) V prostorách této mešity je pohřbeno několik významných učenců, kteří jsou spjati s Qomem. Například: velký ájatolláh šajch 'Abd al-Qarím Há'erí, velký ájatolláh šajch Muhammad Sajjid Ridá Gulpajgání, velký ájatolláh Sajjid Sadr ad-Dín Sadr, velký ájatolláh Sajjid Muhammad Taqí Chánsárí, velký ájatolláh Sajjid Muhammad Hasan Šírází, Sajjid Muhammad Husajn Tabátábá'í, šahíd šajch Murtaadá Mutahharí.²⁷⁹ Lidé přicházení a prokazují těmco učencům úctu. Hroby se nachází v mužském prostoru svatyně.

Šabestán Imáma Chomejního

Jedná se o nový prostor rozšiřující kapacitu poutního místa. Architektonicky kombinuje tradiční a moderní design. Pilíře jsou velmi štíhlé, strop je čistě bílý a tak zvýrazňuje strukturální eleganci, výrazné jsou hvězdicovité a růžicovité motivy v kombinaci se světlovody. Prostor je dvoupatrový. Při běžném provozu slouží pouze spodní patro, a to jak pro muže, tak pro ženy. Při pátečních modlitbách pak jsou ženy shromážděny pouze v horních balkonových prostorách.

(foto VS) Moderní výzdoba tohoto prostoru šabestánu Imáma Chomejního.

²⁷⁸ Ma'suma Qom Shrine Complex and Buildings. *Iran Ziarat*.

²⁷⁹ JAFFER, Masuma: *Lady Fatima Masuma (a) of Qum*.

13. Džamkarán

Historie místa

Mešita v Džamkaránu je spojena s dvanáctým imámem, tzv. skrytým imámem, al-Mahdí. Jde o místo vzdálené pouze asi 6 kilometrů od centra Qomu směrem na východ. Počátek celé historie místa Džamkarán je spojen se snem a viděním. Místní mladý muž jménem Hasan ibn Muslah Džamkarání měl sen, v němž se setkal s imámem Mahdí. Ve snu mu byl předán vzkaz místnímu šajchovi, že tato země není určena pro obdělávání, ale bude sloužit Boží věci. Skrytý imám vyznačil zemi, kterou tímto míní. Imám Mahdí dále instruoval Hasana ibn Muslah, aby obětoval jehně, a sdělil mu, že pokud nemocná osoba sní maso tohoto jehněte, bude uzdravena. Hasan po procitnutí ze snu skutečně uviděl na zemi znamení vyznačující budoucí svaté místo, okamžitě uvěřil poselství a jednal dále podle instrukcí.²⁸⁰ Přesvědčil šajcha Hasana ibn Muslim, aby zde vybudoval malou mešitu.²⁸¹ K této události došlo dle tradice 17. den měsíce ramadánu v roce 1003 (393 H).²⁸²

(foto MR)

Z další historie mešity je známo pouze to, že byla obnovena v roce 1753 a že byla stále velmi malá. Během vlády Násiruddína Šáha (1831–1869) bylo k mešitě přistavěno nádvoří. Další obnovu a rozšíření místo zaznamenalo za vlády Mozaffare ad-Dín Šáha (1853–1907). Okolo nádvoří byly vybudovány íwány a mimo okrasek dvě vodní nádrže.²⁸³ K další přestavbě a rozšíření došlo roku 1952, k mešitě byla přidána vstupní hala, dlouhá 17 metrů a široká 4 metry, spolu se šesti sloupy. Íwán byl postaven z cihel se sedmibarevnými mozaikovými dekoracemi (*haft rangí*,

²⁸⁰ The Holy Mosque of Jamakaran in Qum. *Imam Reza (A.S.) Network*.

²⁸¹ DUNGERSI, M. R.: *A Brief Biography of Imam Muhammad bin Hassan al-Mahdi (AS)*, s. 39.

²⁸² *The History of Masjid Jamkaran*. The Holy Mosque of Jamkaran Publications.

²⁸³ Jamkaran Mosque. *To Iran*.

sedmibarevná keramika zde byla použita již při qádžárovské přestavbě). K mešitě byl přidán ještě minaret vysoký 17 metrů, umístěný směrem na jihovýchod.²⁸⁴

Současný rozvoj Džamkaránu je spjat především se zájmem a podporou bývalého prezidenta Mahmúda Ahmadínežáda. Jeho snažení podporoval a zaštiťoval významný qomský duchovní ájatolláh Mesbáh Jazdí. Společně začali poukazovat na fakt, že Džamkaránu je třeba větší pozornosti, neboť je to místo, kde se imámská linie těsně spojuje s historií a budoucností Íránu. Prezident Ahmadínežád po svém zvolení v roce 2005 alokoval částku asi 17 milionu dolarů na obnovu Džamkaránu. Mešita imáma al-Mahdího se stále buduje, ale již dnes je to jedna z největších mešit v Íránu.

Architektura Džamkaránu

Moderní komplex Džamkaránu je krásnou ukázkou současné perské sakrální architektury, která je moderní co do stavebních postupů, přitom velmi tradiční, pokud jde o estetiku. Celý komplex je neobvykle rozlehlý, má přibližně 120 tisíc m² a pět hlavních vchodů s mohutnou betonovou bránou. Jádrem komplexu je tvořeno pětidílnou strukturou mešity s dominantním středním íwánem ve směru *qibly* a rozlehlým čtvercovým nádvořím, do kterého se vstupuje třemi hlavními zastřešenými vchody a je obklopeno dalšími strukturami.

Hlavní a delší osu tvoří vstup do svatyně korunovaný největší kupolí a protilehlý vchod. Vedlejší kratší osu tvoří spojení dvou dalších vchodů. Toto rozčlenění našlo odezvu ve výzdobě mramorového dláždění nádvoří, uspořádaného symetricky do čtyř stejně řešených polí, v jejichž středu se vždy nachází kašna. Hlavní budovy svatého místa se nacházejí na jihozápadní straně

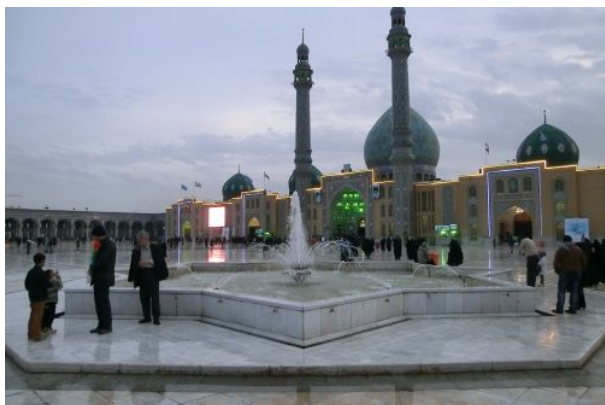
komplexu. Zbytek nádvoří je ohraničen podloubím s vysokými arkádami, za kterým se nacházejí prostory různého účelu. V severním a východním rohu nádvoří byly zbudovány bílé minarety oktogonálního tvaru s relativně velmi prostou výzdobou, která souzní s bílým laděním prostoru nádvoří. Svým oktogonálním půdorysem a způsobem začlenění tří ochozů připomínají egyptské minarety mamlúckého období.

Hlavní mešita tvoří celou jednu stranu rozlehlého nádvoří. Výrazná horizontální dispozice stavby je vyvážena vertikálním členěním struktury fasády, vertikálním

uspořádáním tvaru oken i výzdobných pásů. Vstupní íwán je zdoben keramickými mozaikami, včetně muqarnasového klenutí. Hlavní kupole je tyrkysová s výraznými zdobnými medailony a pásy, v prostoru nad nejširším obvodem kupole se opakuje kaligrafický nápis *Lá iláha illá 'lláh* (tj. není Boha kromě Boha). Hlavní minarety nevycházejí z těla íwánu, ale jsou zabudovány do dynamicky utvořeného průčelí. Průčelí dále tvoří čtyři vedlejší převýšené portály, jsou dva po každé straně hlavního vchodu a až na několik prvků jsou všechny čtyři identické. Nad každým

²⁸⁴ Jamkaran Mosque. *To Iran*.

z těchto čtyř vchodů je umístěna menší kupole zelené barvy, zdobená střízlivě pouze jednoduchým žebrováním a použitím kaligrafických medailonů světlé barvy v každém poli.

(foto MV, PK, VS) Hlavní nádvoří Džamkaránu s jednou ze čtyř kašen hvězdicovitého tvaru, centrální s vedlejší kupolí a minarety zvyrazňující hlavní portál mešity. Pata hlavních minaretů má oktagonální tvar, následuje krátká tvarově rozmanitá sekce sestávající z muqarnasového přechodu, krátké cylindrické a dynamicky zvlněné cylindrické sekce. Po nich přichází prostá cylindrická část až po vrcholovou galerii. Výzdoba minaretů je opět převážně florální, doprovázená drobnými kaligrafiemi.

Hlavní prostor samotné mešity je vyzdoben taktéž keramickými obklady, na nichž převažují florální motivy oválných tvarů, které jsou na stěnách i osmi podpůrných sloupech okolo prostoru pod hlavní kupolí. Pozoruhodný je i strop mimo kupoli, mozaika je vypracována do prostorově vyčnívajícího rastru s motivem osmicípých hvězdic, jejichž protažené linie vyplňují celou polymorfní síť. Strop proto působí nezvykle plasticky. Hlavní přízemní prostor mešity by neposkytl dostatečné místo pro všechny poutníky, proto pod ním bylo vytvořeno ještě jedno patro, kde se nachází šabestán. Ten má úctyhodné rozměry 1 100 metrů², je podepřen osmi oktogonálními sloupy, strop je zdoben muqarnasy. Šabestán je osvětlován pomocí 23 světlovodů s barevným sklem, které vedou od paty kupole. Má tři vchody, jeden na severu a dva na jihu.²⁸⁵

²⁸⁵ Jamkaran Mosque. *To Iran*.

(foto VS) Po obvodu nádvoří se nacházejí další nízké budovy s podloubími. Celý komplex obsahuje několik *husajnífí*²⁸⁶, což jsou speciální místnosti svázané s ší'itskými náboženskými obřady, velmi důležitou knihovnu, sídlí v nich také vedení celého komplexu.

Dnešní kultura Džamkaránu

Dle tradice se Džamkarán se imám Mahdí zjevil Hasanu ibn Muslah Džamkaránímu zjevil v úterý v noci, proto je nejlépe navštěvovat Džamkarán právě v tuto noc, neboť imám v tuto dobu plní přání věřících. V Džamkaránu se provádí vzývání, která má přesně určenou strukturu. Říká se, že správně provedená modlitba v Džamkaránu má stejnou hodnotu jako modlitba vykonaná blízko

²⁸⁶ Jamkaran Mosque. *To Iran*.

Ka'aby.²⁸⁷ Vedle mešity se nachází studna, která slouží pro komunikaci se skrytým imámem. Poutníci mají možnost napsat na papír své přání a požádat Mahdího o jeho splnění. Papír s přáním se pak vhadzuje do studně.

Místo je prodchnuto étosem naděje a zázraku. Lidé věří, že v tomto místě se vrátí Mahdí na zemi a že je možno se skrytým imámem komunikovat. Každý obyvatel Qomu zná příběhy ze svého okolí nebo z doslechu, jak byli lidé zázračně uzdraveni díky návštěvě tohoto místa nebo díky modlitbě zde vykonané.²⁸⁸

(foto VS) Džamkarán při začátkách oslav souvisejících s 'ášúrá'. Věřící se do vnitřních prostor svatého místa nemohou vejít, proto jsou pro jejich pohodlí na nádvoří umístěny koberce. Probíhá kázání, společné modlitby, vlajky symbolizují připomínanou historickou událost.

14. Další významné náboženské stavby v Qomu

Kromě nejznámějšího okrsku Fátimy Ma'súmy, dalších dvou umístěných v jejím současném komplexu a mešity v Džamkaránu, se nachází v Qomu ještě několik významných mešit, z nichž představíme dvě nejznámější.

Stará mešita / Imámová mešita

Mešita známá jako Stará ('*Atíq*) nebo jako Imámová, přesně mešita Imáma Hasana al-Askarího se nachází v blízkosti hlavní svatyně Fátimy Ma'súmy. Je to nejstarší mešita města. Podle některých dokladů byla zbudována jako kongregační mešita už v roce 877–878 (265 H). Její vznik symbolicky dovršil administrativní oddělení Qomu od Isfahánu.²⁸⁹ Žádné pozůstatky materiální kultury ale zatím tak raný vznik nepotvrdily.²⁹⁰ Podle jiných dokladů byla budova pod současnou kupolí zbudována až v roce 1134 (529 H).²⁹¹ Postupně byla několikrát přestavěna, rozšířena a dozdobena, velká přestavba se konala například za vlády qádžárovského Fatha 'Alího Šáha. Budova samotná je značně rozsáhlá. Z velkého volného prostranství se vstupuje do mešity výrazným portálem se třemi lomenými oblouky. Struktura mešity se rozšiřuje směrem od portálu

²⁸⁷ The Holy Mosque of Jamakaran in Qum. *Imam Reza (A.S.) Network*.

²⁸⁸ Příklady uzdravení těla i duše publikuje i oficiální web Džamkaránu – viz: Karámát (كرامات). *Jamkaran*.

²⁸⁹ NEWMANN, A. J.: *The Formative Period of Twelver Shi'ism*, s. 40.

²⁹⁰ Qom: One of the Focal Centers of Shi'i Muslims. *Imam Reza (A.S.) Network*.

²⁹¹ Masdžid Džáme' 'Atíq Qum (مسجد جامع عتیق قم یادگار قرن سوم هجری). *Qum Safar*.

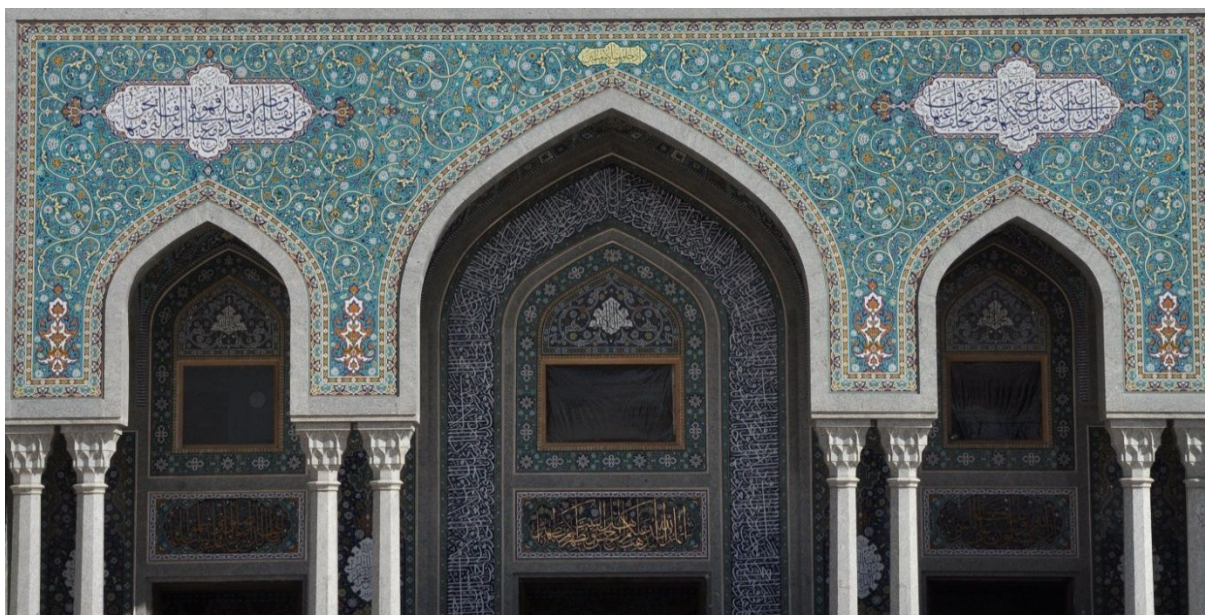
až k většímu vnitřnímu nádvoří obklopenému menšími budovami. Rozsáhlá mešita má celkem čtyři nádvoří, verandu, rozsáhlé sklepní prostory. Jde o velmi působivou, harmonickou stavbu.

(foto MR) Vnitřní nádvoří Staré mešity s íwánem, kterým se vchází do hlavního prostoru mešity. Prostory okolo nádvoří slouží také jako modlitebny, v každé z nich začínají modlitby s určitým časovým posunem, takže se návštěvník může vždy zapojit do právě započínající modlitby.

(foto MR) Kupole Staré mešity je snadno rozeznatelná od ostatních qomských mešit díky originální výzdobě. Na tyrkysovém základě jsou umístěny vřetenovitě se sbíhající světlé pruhy s tmavě modrými kaligrafiemi textů z Koránu. Tyto pruhy jsou ukončeny v dolní i horní části vertikálně orientovanou výzdobou s florálním motivem, která souzní s výzdobou na patě kupole.

(foto MR) Vstupní portál má výzdobu typickou pro safíjovské období. Tvoří jej tři lomené oblouky nesené štíhlými sloupy s muqarnasovými hlavicemi. Oblouky určují výzdobnou kompozici i vnitřní stěny portálu. Na fasádě v precizní kompozici převažují nádherné florální motivy s arabeskami na tyrkysovém podkladě, doplněné kaligrafickými medailony. Na zadní stěně je dominantní modro-bílá a zlatá kaligrafická výzdoba okolo dveří do mešity.

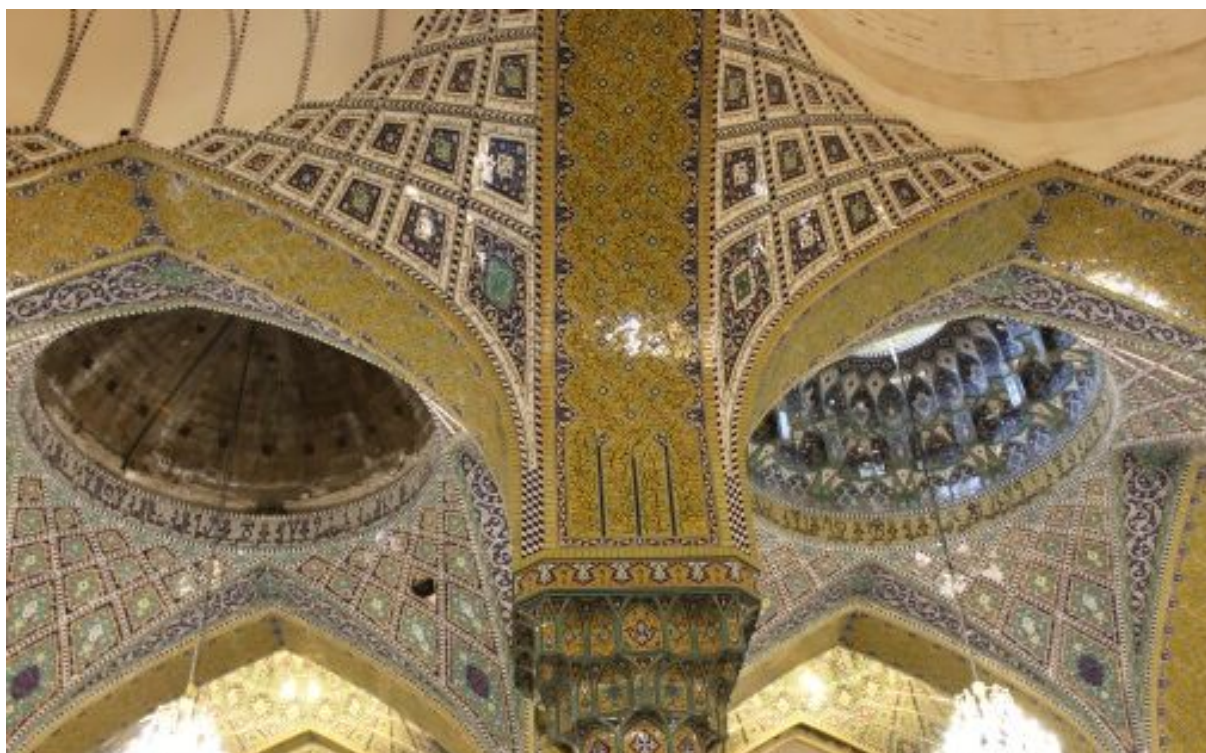

Satelitní snímek Staré mešity.
(Google maps)

(foto MR) Minarety vedle portálu svým stylem a výzdobou spojují výraz portálu s kupolí. Spodní část má čtvercový půdorys a je zdobena stejným vertikálním panelem s geometrickou dekorací, jako portál. Tato část je poměrně vysoká, vyšší než samotný portál, a je poměrně masivní. Následuje muqarnasová římsa a balkón s galerií. S ním se styl výzdoby mění. Tato asi 5 metrů vysoká část má oktogonální tvar zvýrazněný sloupy v rozích a lomenými oblouky. Výzdoba je velmi propracovaná, opět kombinuje kaligrafie s florálními motivy. Po dalším muqarnasovém přechodu a druhém ochozu minaret pokračuje hlavní cylindrickou částí, jejíž výzdoba koresponduje s kupolí, jak motivy, tak barevností. Pohledově levý minaret má kaligrafické pruhy orientované stejným směrem jako

v případě kupole, pravý minaret pak opačným. Vrcholová část minaretu pak nese ještě dvě galerie s ochozy.

(foto VS) Vnitřní výzdoba mešity je v rekonstrukci (2015), proto prostor hlavní kupole je zatím zaslepen. Některé z početných menších kupolí již mají finální muqarnasovou výzdobu, u jiných je vidět zatím pouze hrubá železobetonová konstrukce.

Páteční mešita

Páteční mešita (*Džáme'* mešita) je jedna z nejstarších a největších v Qomu. Leží na ulici Táleqání. Jako páteční, shromažďovací mešita byla označena vždy nejdůležitější mešita městského okrsku, zbudování takové mešity bylo považováno za symbol vysoké kultury daného místa.

Celé zadní prostory mešity a kupole Páteční mešity mají pohledové cihelné zdivo. To odpovídá stavební tradici seldžuckého (1037–1256) a ilchánského (1256–1335) období. Zejména konstrukce kupole prozrazuje stáří celé stavby. Jak bylo zvykem v obou uvedených obdobích, čtvercová kupolová síň je převedena na osmiúhelník, ten na šestnáctiúhelník, který již – v tomto případě ještě opatřený výklenky v každém poli - nese základnu půlkulaté kupole. Z cihel jsou také pilíře a překlady budov okolo nádvoří. Výzdoba těchto budov je prostá a poněkud hrubá. Nejzdobnější část tvoří pochopitelně čelní fasáda na nádvoří, na níž nalezneme v cviklech íwánu a přiléhajících panelech jednoduché geometrické vzory a horizontální kaligrafický pás na horním okraji budovy. Vstupní íwán má muqarnasovou klenbu z pohledových cihel, linie lomu jsou zvýrazněny modrou barvou. Vnitřní výzdoba mešity je tvořena mozaikovým obkladem, opět velmi prostým a málo zdobným, jeho valnou část tvoří na vazbu položené žluté dlaždice, korespondující s venkovní cihelnou strukturou.

(foto VS, MR) Fotografie z qádžárovského období, pravé části snímku je vidět cihlová kupole Páteční mešity. Vpravo je detail cihelné kupole.

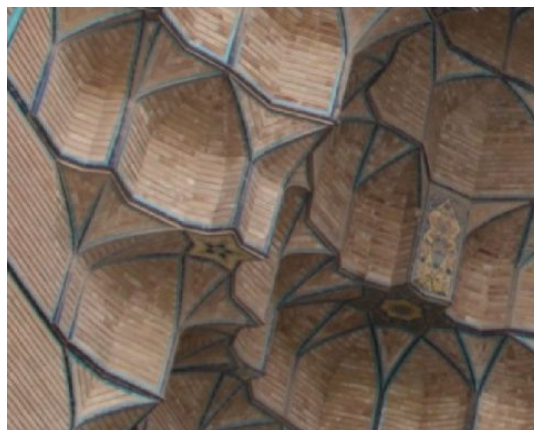

(foto MR) Kupole není z prostoru nádvoří před mešitou vůbec viditelná, fasáda hlavního portálu ji překrývá. Pro její prohlídku je nutno projít zadními uličkami, nebo vylézt na střechy sousedních domů.

Dle dokumentů byla mešita zbudována v roce 1134 (529 H). Budova má velmi silné zdi, což je typické pro íránskou architekturu pozdního středověku. Taková budova totiž ani v letních vedrech, která zde panují, nepotřebuje klimatizaci. Nikde v celé stavbě se údajně nenachází ani kousek železa.

Pohled z výšky ukazuje tradiční architekturu mešity Džáme'. Cihlové střešní kupole můžeme najít v celém starém i novém qomském bazaru. Okolní budovy jsou novější. (Google maps)

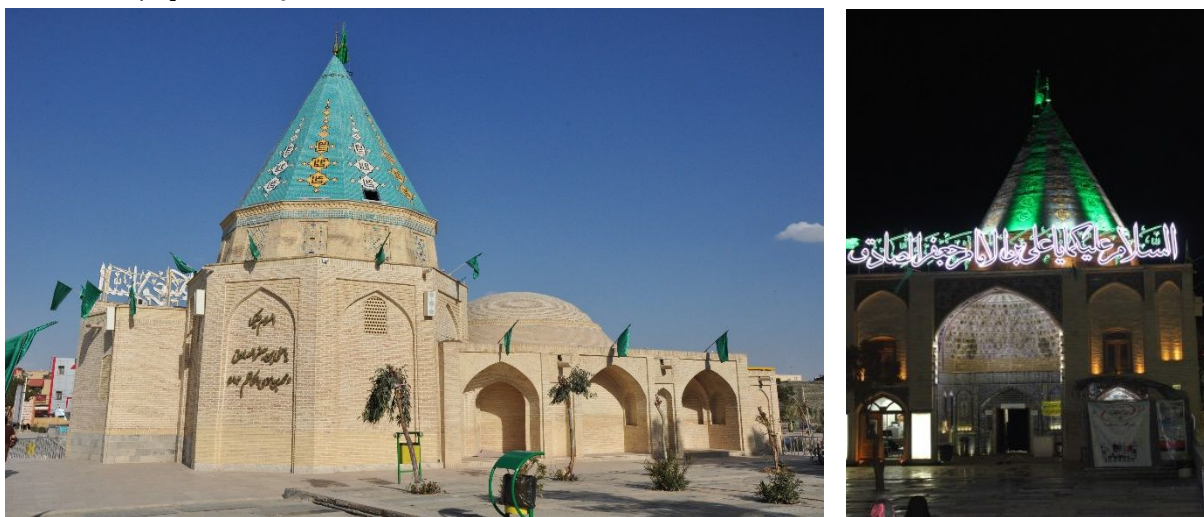
(foto MR) Muqarnasy vstupního íwánu Staré mešity v qomu nepůsobí v porovnání s běžnými safíjovskými postupy příliš zdobně. Při bližším prozkoumání ale objevíme jednoduchou krásu této výzdoby. Absence keramických obkladů totiž vyzdvihne konstrukční dokonalost muqarnasů, které se scházejí v barevně zvýrazněných hvězdicovitých útvarech. Nalezneme zde osmi, sedmi, pěti i čtyřcípé hvězdy.

(foto VS) Při budování íwánu byly použity příčné trámy, které byly následně uříznuty, dodnes jsou viditelné. V jednom z prostorů postranních šabestánů byla zbudována knihovna se studovnou.

Imámzáde – hrobky světců

Svaté město Qom bylo centrem ší'itské komunity již od umajjovského období a během vlády abbásovské dynastie se tato pozice ještě posílila návštěvou imáma 'Alího ibn Músá ar-Ridá a posledním pobytům a hrobem jeho sestry Fátimy Ma'súmy. Proto se toto město stalo oblíbeným místem pobytu dalších lidí z rodiny *ahl al-bajt*. Říká se, že Qom hostil stovky dětí imámů.²⁹² Po smrti se i jejich hroby staly předmětem uctívání. V ší'itském islámu se hrobky přímých potomků linie 'Alího nazývají *imámzáde*. V celém Íránu se nachází asi 150 těchto hrobek. Mnoho z těchto imámzáde je právě v Qomu.²⁹³

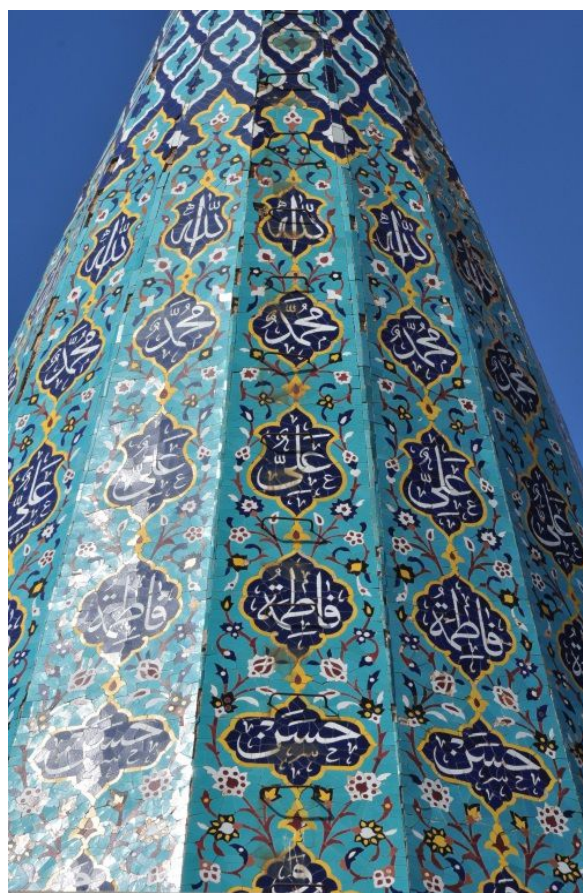
(foto MR, VS) Imámzáde Džá'fara al-Askarího v Qomu. Svým projektem z velké části odpovídá tradici seldžuckých hrobek. Relativně jednoduchá stavba se světle hnědou cihlovou fasádou má několik hlavních dílčích struktur. Tou hlavní je oktagon se slepými lomenými oblouky, na něž navazuje šestnáctiúhelníková nástavba nesoucí výraznou jehlancovou střechu. Její azurová plocha je zdobena kaligrafiemi slov „Alláh“, „Muhammad“ a „'Alí“. I ostatní imámzáde v Qomu vypadají velmi podobně.

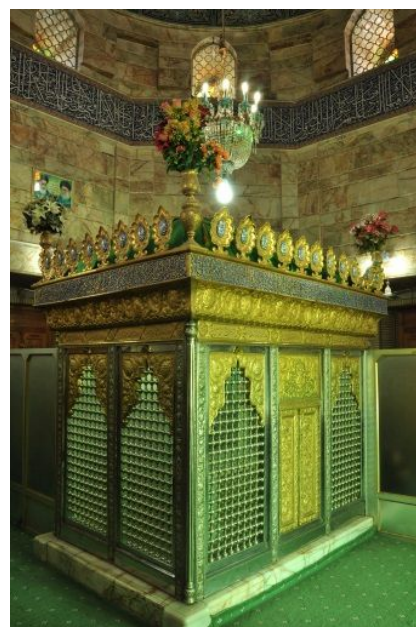
(foto MV, VS) Detail vnitřních prostor imámzáde Džá'fara al-Askarího. Čtenář si může povšimnout podobnosti s hrobkou Fátimy, jakož i s dalšími hrobkami. V praxi je aplikován v detailech sice odlišný, jinak však stále stejný ideální vzor.

²⁹² AS-SAYYID, K.: *Qom and the Virgin of the City*, s. 149.

²⁹³ V Qomu nalezneme okolo 444 hrobů nejrůznějších svatých – viz: AS-SAYYID, K.: *Qom and the Virgin of the City*. Ale jen některé z nich přináležejí k rodině *ahl al-bajt*, tedy jen takové můžeme označit jako *imámzáde*.

(foto VS) Netytická kupole imámzáde Hamze. Byla zbudována v 10. století hidžry, okolní budovy byly dostavěny později. Je vysoká 10 metrů. Vpravo detail jehlancové kupole další imámzáde v Qomu. Využívá kaligrafii jmen „Alláh“, „Muhammad“, „‘Alí“, „Fátima“, „Hasan“ a „Husajn“.

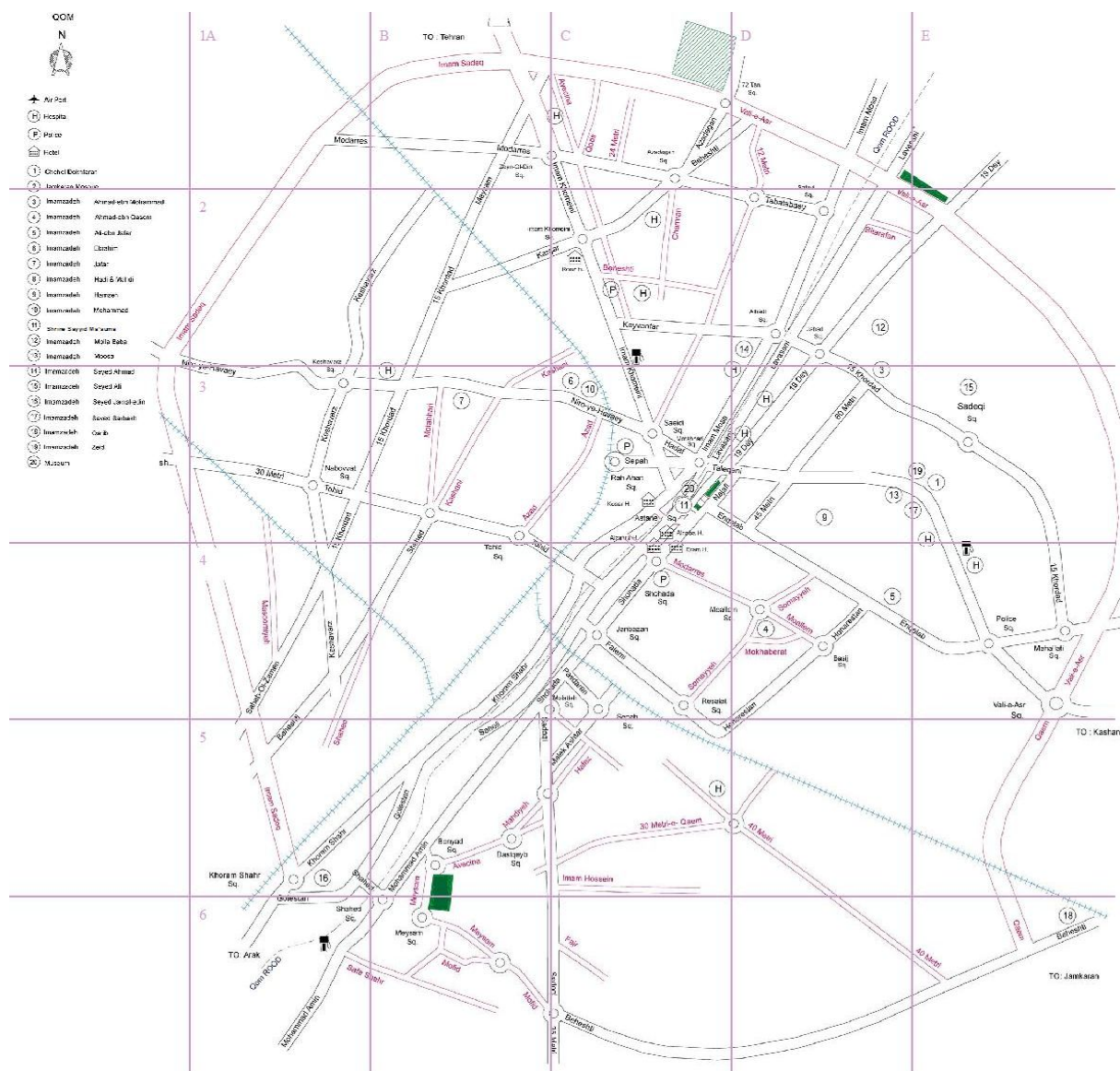
(foto MR) Další ukázka imámzáde, tentokrát mladší, spojené s Ibráhímem, vnukem sedmého imáma Músy al-Kázima. U samotné hrobky (*zaríh*) je vidět stěna, která prostor dělí na mužskou a ženskou část.

(foto VS) Detaily výzdoby v imamzáde Ibráhím. Na vrcholových medailonech jsou provedena jména Boží, Proroka a dvanácti imámů.

(foto MR) Pohled do vnitřních prostor další imamzáde. Tato se nazývá Čehel Acharán, což znamená „Čtyřicet hvězd“. Na tomto místě má být pohřbeno čtyřicet potomků 'Alího a členů *Ahl al-bajt*, například Músá Mobarqa, syn devátého imáma Muhammada at-Taqího.

Plán města Qomu s vyznačenými umístěními *imámzáde*.²⁹⁴

Zahrada zelených kupolí - Bâq-e Gonbad-e Sabz

Jedná se o tři hrobové věže, které se dochovaly z 15. století (8. století H), jsou v nich pohřbeni členové dynastie Ál Safí, první vládnoucí ší'itské dynastie v Qomu. Dvě z hrodek mají špičatou střechu obloženou tyrkysovými dlaždicemi, což dalo tomuto místu jméno. Hrobky jsou zbudovány kompletně z hlíny a to včetně střešních jehlancových kupolí a okenního mřížoví! Pouze kulovitá střecha třetí hrobky byla vytvořena pomocí cihel a dřeva (je z pozdního qádžárovského období). Zvláštností na těchto stavbách je určitě jejich tvar, z vnějšího pohledu vytváří dvanáctistěn, ale vnitřní prostor je osmistěn. Vládci byli pohřbeni v podzemních postorách pod věží.

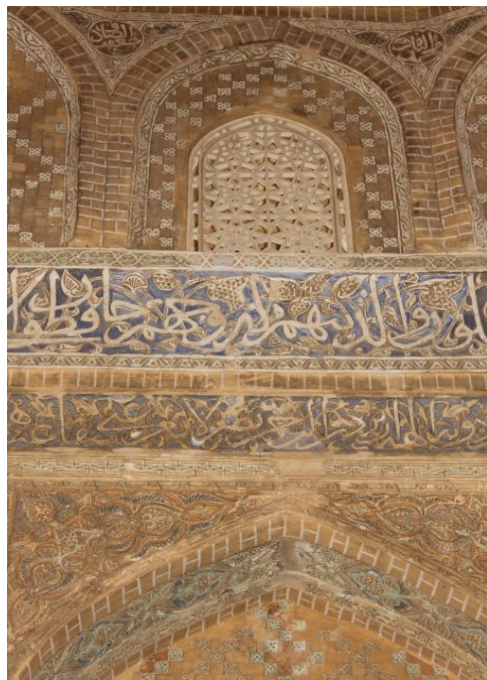

²⁹⁴ Map of Qum Imamzadeh. *Study in Qum*.

Vnitřní výzdoba těchto hrobek je bohatá, ale je třeba se soustředit na její promyšlený, hluboce symbolický význam. Je zřejmé, že hlavním motivem bylo zdůraznění ší'itského původu dynastie, takže ve výzdobě nalezneme zejména kaligrafie se jmény dvanácti imámů, zejména pak 'Alího a samozřejmě jméno Proroka. Tato symbolika je v hrobkách takřka všudypřítomná, a to i na těch nejmenších detailech, které zůstávají bez odborného výkladu nepovšimnuty.

(foto VS) Fotografie z qádžárovského období ukazuje tehdejší stav Zelených kupolí. Jedna zde chybí.

(foto VS) Vnitřní výzdoba, včetně třeba mřížoví, je taktéž z hlíny, která byla někdy posléze barvena. Některé části jsou opravované, při opravě se ale nepodařilo dosáhnout stejného výsledku ani z hlediska struktury, ani barvy.

(foto VS) Ručně vytvářené ozdobné pásy i celé plochy kombinují florální motivy a kaligrafické motivy se jmény „Alláh“, „Muhammad“, „‘Alí“. I ozdobné dělicí pásy používají téhož kaligrafického motivu, nebo opakují jen „‘Alí“.

(foto VS) Zdánlivě obyčejné grafické mozaiky. Ale i v nich je ukryto Prorokovo jméno.

(foto VS) Ozdobný medailon s motivem jména ‘Alí.

15. Významné civilní stavby Qomu

Architektura světských staveb v Qomu je silně ovlivněna místními klimatickými podmínkami. Ve městě je v létě velmi vysoká teplota, proto stavby musely splňovat důležitou podmínku udržení příjemné teploty v horkých měsících roku. Architektura reagovala několika způsoby. Zejména využitím soustav tzv. větrných věží a podzemních vodních kanálů (*qanát*), které dokáží ochladit vnitřní prostory o více než 15 stupňů Celsia oproti vnější teplotě. Jde o technologii používanou déle než tisíciletí. Větrné věže chytaly vítr a tlačily jej komínem směrem dolů, tam byla umístěna mokrá hmota (například sláma), díky které se přicházející vítr ochlazoval a poskytoval tak chladivý a zvlhčující pocit. Tento princip nezůstal zapomenut. Na ulicích Qomu můžeme dnes vidět jako moderní klimatizační jednotky, tak stará, ale úspornější zařízení, které pomocí motorem poháněné vrtule žene vzduch dovnitř boxu plného namáčené hmoty a pak do místnosti.

Větrné věže je stále možno v Qomu vidět ve starých částech města. (foto VS)

Pro zvýšení chladícího efektu se často využívalo snížení daného podlaží nebo využívání suterénů. Do snížených prostor bylo třeba sestupovat po schodech, prohloubila se však světlá výška místnosti a do místností nevnikalo horko z ulice. Dalším způsobem bylo střídavé obývání křídel budovy, tj. používala se letní a zimní část domu. Využití hliněných cihel pro stavby a mohutná tloušťka zdiva také pomáhají díky dobrým izolačním schopnostem.

Bazár

Bazár města Qom má dvě části, Starý bazár a Nový bazár, k jejich rozdělení došlo v období vlády Pahlaví. Každý z těchto bazárů je dlouhý asi 1 kilometr. Jedná se v podstatě o krytý průchod (dnes současně i průjezd), k němuž přiléhají jednotlivé obchody, restaurace, mešity, sklady a podobně. Starý bazár má základ ještě v předsaffijovském období, ale většina jeho staveb pochází ze saffijovského a qádžárovského období. Nedaleko Starého bazáru se nachází Páteční mešita.

Nový bazár (někdy nazýván Tradiční) nabízí řadu starých budov ze seldžuckého období. Na severní straně Nového bazáru se nalézá Velký Timče.

(foto VS) Jedna z ulic Starého bazáru v Qomu.

(foto MR, VS) Střecha bazáru v Qomu. Cihlové kulovité útvary na střeše jsou ukázkou architektury, která se důvtipně vyrovnávala s nepříznivým klimatem města. Jsou pro bazar typické, nikde jinde je ve městě nenalezneme.

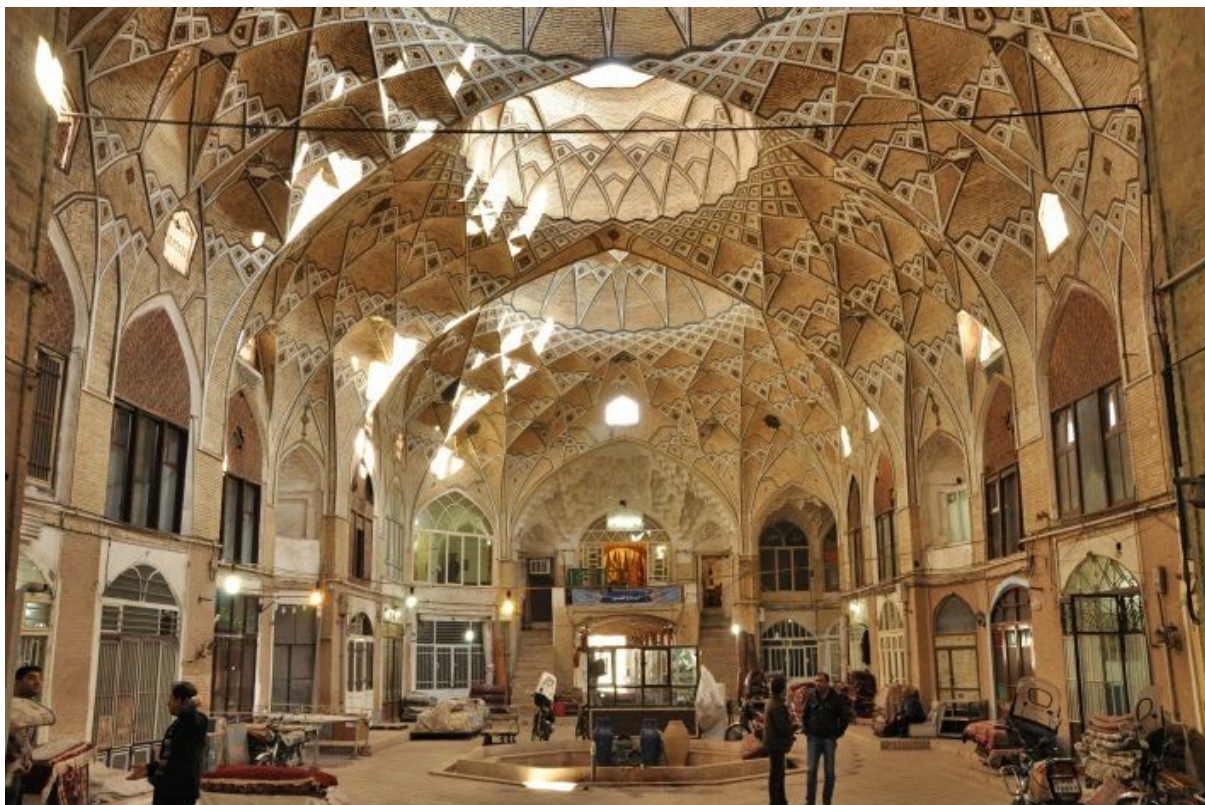
Velký Tímče

Slovo „tímče“ označuje karavanseráj. Krásná budova Velkého Tímče (*Tímče Bozorg*) v Qomu se nachází uprostřed starého bazáru. Tímčeh pochází z období qádžárovského, z roku 1883 (1300 H). Investorem byl Mahmúd Tabátábá'í, architektem pak Hasan Memarbaší Qomí. Budova obdélníkového plánu je cihlová, dvoupatrová s 12 postranními pilíři. Rozlehlý vnitřní prostor (15 metrů šířky a 28 metrů délky) je otevřený přes obě patra, přízemní zahrnuje dvacet místností, v prvním patře je jich dvanáct. Zastřešený je třemi kupolemi a dvěma polokupolemi, které přivádějí dovnitř světlo a vzduch. Další okna jsou ve vstupních obloucích a po stranách budovy. Strop se klene ve výšce 15 metrů, velmi originální muqarnasové klenby nejsou podpírány ani pilíři, ani sloupy. Budova je přesto velmi stabilní a nebyla významně poškozena žádným ze zemětřesení, které se v Qomu občas vyskytují. Výzdoba prostor i kupolí je pojata střízlivě, dominují světlé cihly se zdůrazněnými liniemi lomů a zdobená omítka. Intenzivního estetického efektu je dosahováno především sofistikovanými klenutími. Architektura budovy zaručuje jak příjemnou atmosféru díky rozptýlenému světlu, tak zejména stabilní teplotu v budově, což je důležitý požadavek ve městě, kde v létě teplota dosahuje až padesáti stupňů celsia. Díky specifickým akustickým podmínkám není v budově hlučno. Stavba dodnes slouží jako zázemí pro obchodní činnosti.

Výsledný dojem Tímče umocňuje rafinovaná hra světla a stínu. Dokonalá architektura má navíc hlubokou náboženskou symboliku. Všechny prvky jsou přítomny záměrně v lichých číslech a křivky končí v jednom bodě, to má symbolizovat Boží řád a diverzitu v rámci jednoty, kterou Bůh představuje. Stejně úvahy můžeme nalézt i ve filozofii Mullá Sadrá: vše závisí na Bohu, vše se musí vrátit k Bohu, Bůh dává smysl všemu, vše má smysl pouze, pokud je součástí jednoty. Jednota je tak ve své podstatě bohatá a diverzita je ve své podstatě chudá a plně na jednotě závislá.

(foto MR) Struktura jedné z kupolí.

(foto PK) Vnitřní nádvoří Velkého Tímče.

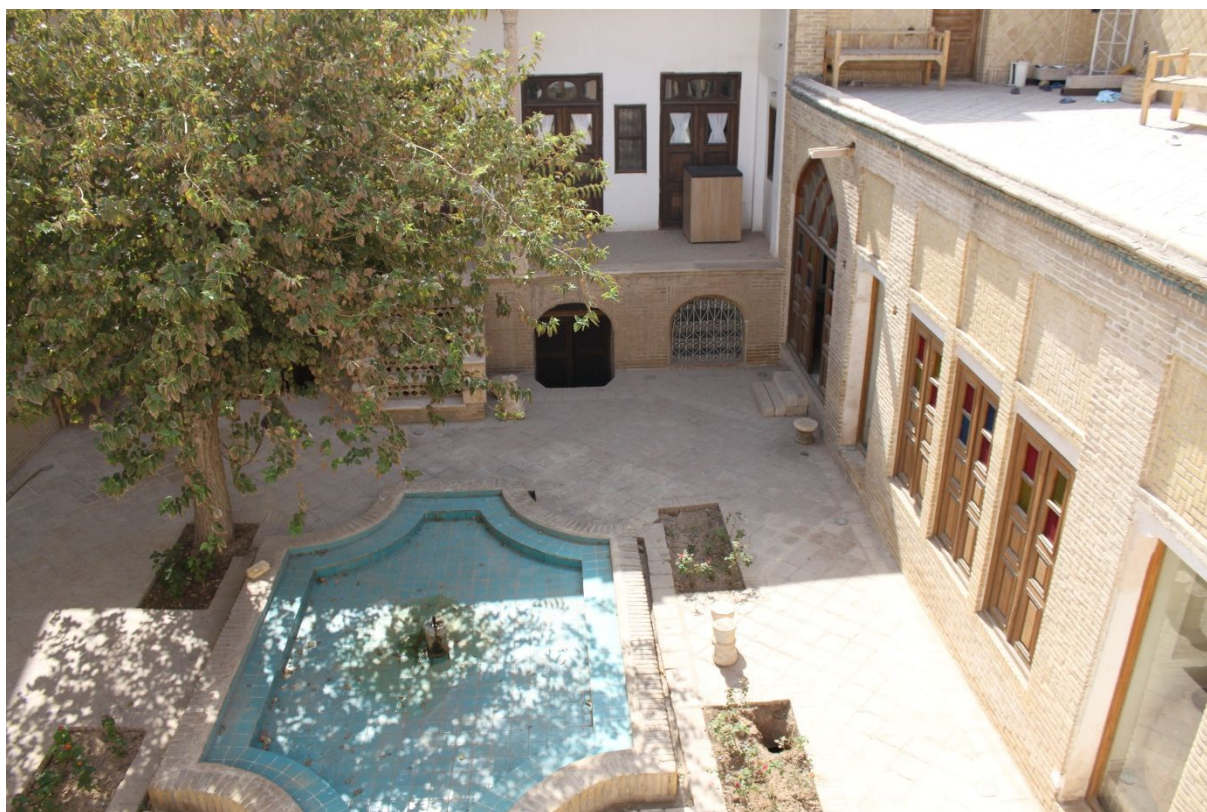

(foto MR) Pohled na stropní strukturu s třemi kupolemi, které jsou kromě významného estetického efektu zdrojem světla pro vnitřní nádvoří. Světelnost posilují rovněž malá postranní okna umístěná nad oblouky či klenby v prvním patře. Velký Tímče je stavbou z hlediska výzdoby uměřenou, výsledný estetický dojem je vyvoláván především sofistikovanými strukturálními prostředky.

Dům Hádždže 'Alího Chána Zanda

Tento dům je ukázkou pozdní qádžárovské civilní architektury, některé části jsou staré asi 130 let. Objekt se skládal původně ze dvou sousedících, ale oddělených domů dvou bratrů. Dnes jsou propojeny a dům slouží jako muzeum. Každý z domů sestává ze čtyř budov seskupených okolo středového atria. Dům byl rozdělen na dvě základní části, které mají viditelně odlišný charakter. Část letní (dvě budovy) jsou vyšší, obě jsou podsklepené a mají podél celé přední fasády podloubí. Do této části nikdy nesvítí slunce a je možné v nich pobývat i při velmi vysokých letních teplotách. Tyto budovy byly ochlazovány i pomocí dvou větrných věží, které prouděním vzduchu skrze sklep s vodou ochlazovaly obývané místnosti. Zimní část (opět dvě budovy) je proti letní nižší, do oken svítí slunce hned od brzkých ranních hodin. V této části sklepy nejsou. Budova má pro lepší izolaci od tepla, chladu i zvuků dvojitý strop s dutou prostřední vrstvou.

Celková plocha činí asi 400 metrů čtverečních, dům má celkem 13 pokojů (z toho jsou čtyři větší) a příslušenství.²⁹⁵ Část domu, která byla věnována obchodu, a tudíž otevřená pro návštěvníky, byla hned u vchodových dveří a měla okna jen směrem do ulice (nikoliv do vnitřního atria). Důvodem bylo uchování soukromí rodiny v domě a také případný dohled nad zbožím ponechaným na ulici před domem. V roce 1959 (1379 H) byla budova zapsána do seznamu národního kulturního dědictví a podstoupila nutnou rekonstrukci.²⁹⁶

(foto VS) Dům Hádždže 'Alího Chána Zanda se nachází ve staré části města Qom, v blízkosti známé ulice „Čahár mardán“, tj. „Čtyři muži“, na ulici Gozár Qále Kabáb.

²⁹⁵ Cháne-je hádždž Qalí chán Zand (خانه حاج قلی خان زند یکی از خانه های به یادگار مانده از دوران قاجار). *Qom Safar*.

²⁹⁶ Negáhí be cháne-je táríhí-je hádždž Alí Chán Zand (نگاهی به خانه تاریخی حاج علی خان زند). *Fars News Agency*.

(foto VS) Na nádvoří je umístěna kašna a strom, typické prvky pro náročnější blízkovýchodní městská obydlí, které společně s přilétajícími ptáky a hmyzem osvěžovaly tento prostor. Na obrázku je nádvoří druhého Zandova domu, opět je zde viditelný rozdíl mezi vyššími stíněnými letními částmi domu a nižšími zimními částmi domu, které jsou zalité sluncem.

(foto MR) Vstup a větrná věž historického Zandova domu. Funkční a zároveň esteticky cenné větrné věže spojené se suterénem, které v létě ochlazovaly prostory.

Dům Jazdán Panáha

Dům Jazdán Panáha se nachází v Qomu na ulici Bádžak. Tento historický dům je datován do doby konce qádžárovské vlády a počátku vlády dynastie Pahlaví. Je opět ukázkou domu atriového typu. Budovy jsou postaveny na vysokých terasách, které ukrývají využitelné suterénní prostory. Střechy mají výrazný přesah a podepřeny ozdobnými sloupy tvoří verandu před každou částí budovy. Ve středu nádvoří se nachází zapuštěná kašna lemovaná záhony. Dům má rozlohu asi 900

metrů čtverečních.²⁹⁷ Do seznamu národního kulturního dědictví byl dům zařazen v roce 1962 (1382 H), jedná se o soukromý objekt.

(foto VS) Vchod, původní vstupní dveře domu a detail klepadel domu Jazdán Panáha. Klepadla se u historických domů se vyskytují ve dvojici – jedno pro muže a druhé pro ženy. Kadé z nich mělo odlišný zvuk, dle kterého obyvatelé domu poznali, kdo stojí za dveřmi. Ženě pak mohly přijít otevřít ženy i bez příslušného zahalení.

Nadžafího knihovna

Významní *'ulamá'* Qomu stáli za vznikem a rozvojem knihoven. Há'erí založil knihovnu pro školu Fejzíje v roce 1930. Ájatolláh Burúžderdí založil knihovnu ve Velké mešitě v roce 1960, knihovna Hazrat-e Ma'súme pochází z roku 1953.²⁹⁸

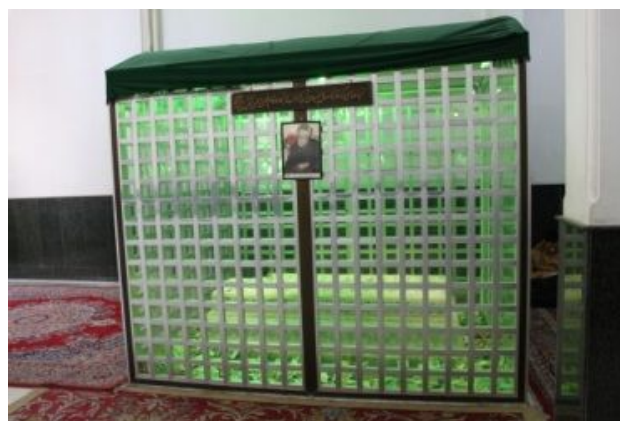

²⁹⁷ Cháne táríhí Jazdán Panáh. *Negah Media*.

²⁹⁸ BAGHISTÁNÍ, I. – DHÁKIRÍ, 'A. A. – RADAWÍ, S. 'A. Qum, s. 67.

Knihovna ájatolláha Mar'ášího Nadžafího (obecně nazývaná Nadžafího knihovna) je jednou z největších knihoven v islámském světě. Obsahuje dnes více než půl milionu knih²⁹⁹ tištěných v perštině, arabštině, turečtině a urdu, ale i v latině, a velice vzácnou sbírku 35 tisíc islámských rukopisů, což je třetí největší sbírka světa.

Zakladatel této světoznámé knihovny je *mardža' at-taqlíd*, velký ájatolláh Sajjid Šihábuddín Muhammad Husajn Mar'áší Nadžafí. Tento výjimečný učenec a historik se narodil roku 1897 v iráckém Nadžafu do významné rodiny náboženských učenců. Studoval u významných *'ulamá'* i vědců své doby, jednak v rámci *hawzy* v Qomu, ale i v Bagdádu (Kázimíja) i Sámarrá, až dosáhl úrovně *mudžtahida*. V roce 1924 odcestoval do Íránu, kde postupně navštívil města Mašhad a Teherán, kde se dále vzdělával například u šajcha 'Abd an-Nabího Núrího. V roce 1925 přišel na žádost velkého ájatolláha Há'erího do Qomu a začal v něm vyučovat. Ájatolláh Mar'áší Nadžafí strávil v Qomu dalších 67 let, vychoval tisíce studentů. Současně, pro potřebu svoji i svých studentů, pořizoval knihy, které se staly základem významné knihovny. Zemřel v srpnu roku 1990 ve věku 96 let. Vláda Íránské islámské republiky vyhlásila tři dny státního smutku. Ájatolláh Mar'áší byl ale natolik významný i mimo Írán, že třídní smutek byl vyhlášen i v Pákistánu a Libanonu. Byl pohřben ve vstupní hale knihovny, kterou celý život budoval.³⁰⁰

(foto VS) Ájatolláh Mar'áší Nadžafí si přál být pohřben ve vstupu do knihovny tak, „aby kročeje výzkumníků věd islámských vedly podél mého hrobu.“

Ájatolláh Mar'áší si uvědomoval, že knihy představují nesmírné kulturní bohatství. Již jako mladý student dával podle vyprávění přednost koupi knihy před pořízením jídla. Po celý svůj život se zabýval tím, že sháněl a zakupoval tištěné knihy a vzácné staré rukopisy. Jako náboženský učenec nedisponoval velkým příjmem, své finanční možnosti proto vylepšoval placenými modlitbami, tj. běžní lidé si jej jako experta najímali, aby místo nich vykonával zástupné, časově náročné modlitby, například zádušní. Současně silně omezoval své vlastní výdaje, často držel půst. Tímto způsobem shromažďoval knihu ke knize.

(foto MR) Pan Muhammad Husejn Awsátí, ředitel propagace a mezinárodních vztahů knihovny před fotografií ájatolláha Mar'ášího Nadžafího, jež zachycuje akt pokládání základního kamene současné budovy. Nadžafí zemřel pouhých 47 dní po této události ve věku 96 let.

²⁹⁹ Údaje o celkovém počtu knih se ve zdrojích dosti liší.

³⁰⁰ Bonjágozár (بنیانگذار). *Marashi Library*.

Nejprve měl celou svou sbírku ve vlastním domě v Qomu, knih bylo však brzy tolik, že některé vzácné tisky věnoval knihovnám v Teheránu, Mašhadu nebo Šírázu a i škole Fejzíje v Qomu. Po založení Mar'ášího školy v Qomu v roce 1965 ájatolláh Mar'áší přesunul svoji knihovnu přímo do budovy školy, kde se knihovna dále rozšiřovala. Brzy nestačil ani prostor o rozloze asi tisíc metrů čtverečních. V roce 1970 byla pro knihovnu vyčleněna celá jedna velká budova, v níž byla v září roku 1974 otevřena knihovna s názvem „Veřejná knihovna Velkého ájatolláha Mar'ášího Nadžafího“. Tato budova měla pět pater, plochu více než 4500 metrů čtverečních. Bylo v ní více než 16 tisíc svazků knih a rukopisů. Během dvou dekád náporu dalších knih nestačila ani tato budova. Byl proto zakoupen nový pozemek a roku 1990 byla zahájena stavba nové budovy. Konce dostavby se bohužel ájatolláh Mar'áší již nedožil.³⁰¹ Tato nová knihovna se rozkládá na ploše 16 tisíc čtverečních a spolu se starou budovou knihovny tak zabírá celkem 21 tisíc čtverečních metrů.³⁰²

Knihovna kromě jiného disponuje místností pro prezentaci vybraných cenných rukopisů. Její fondy totiž obsahují velmi vzácné rukopisy Koránu datované do prvních století hidžry, dále mnoho mladších exemplářů z různých oblastí islámského světa, které dokumentují péči a zápal, který umělci a řemeslníci v dějinách věnovali zhmotňování Písma. Úroveň knižní kultury islámského kulturního okruhu ve středověku a novověku ilustrují rovněž iluminované rukopisy děl historických, sbírek poezie či vědeckých pojednání. Velká pozornost je pochopitelně věnována dílům pocházejícím ze samotného Íránu či širší perské kulturní oblasti. Mezi ty nejkrásnější vystavené exempláře patří bohatě iluminované spisy ze saffjovského a qádžárovského období, kdy nejen v místní architektuře, ale také v různých uměleckých řemeslech vznikla mnohá nepřekonatelná díla. Nakonec, pokud jde například o ornamentiku, velká škála motivů byla používána jak v architektonické výzdobě, tak ve výrobě koberců, keramiky, kovových předmětů či právě knih. Níže je uvedeno několik příkladů ze zmíněné fascinující sbírky.

(foto MR) Stránka z Koránu, text v kufickém písmu, inkoust na pergamenu. 9. století.

³⁰¹ Kitábát. *Marashilibrary*.

³⁰² The Grand Library of Ayatullah al-Uzma Marashi Najafi (R. A.). *Imam Reza (A.S.) Network*.

(foto MR) Korán, severní Afrika, jednotlivé verše v písmu maghribí jsou odděleny ozdobnými medailony.

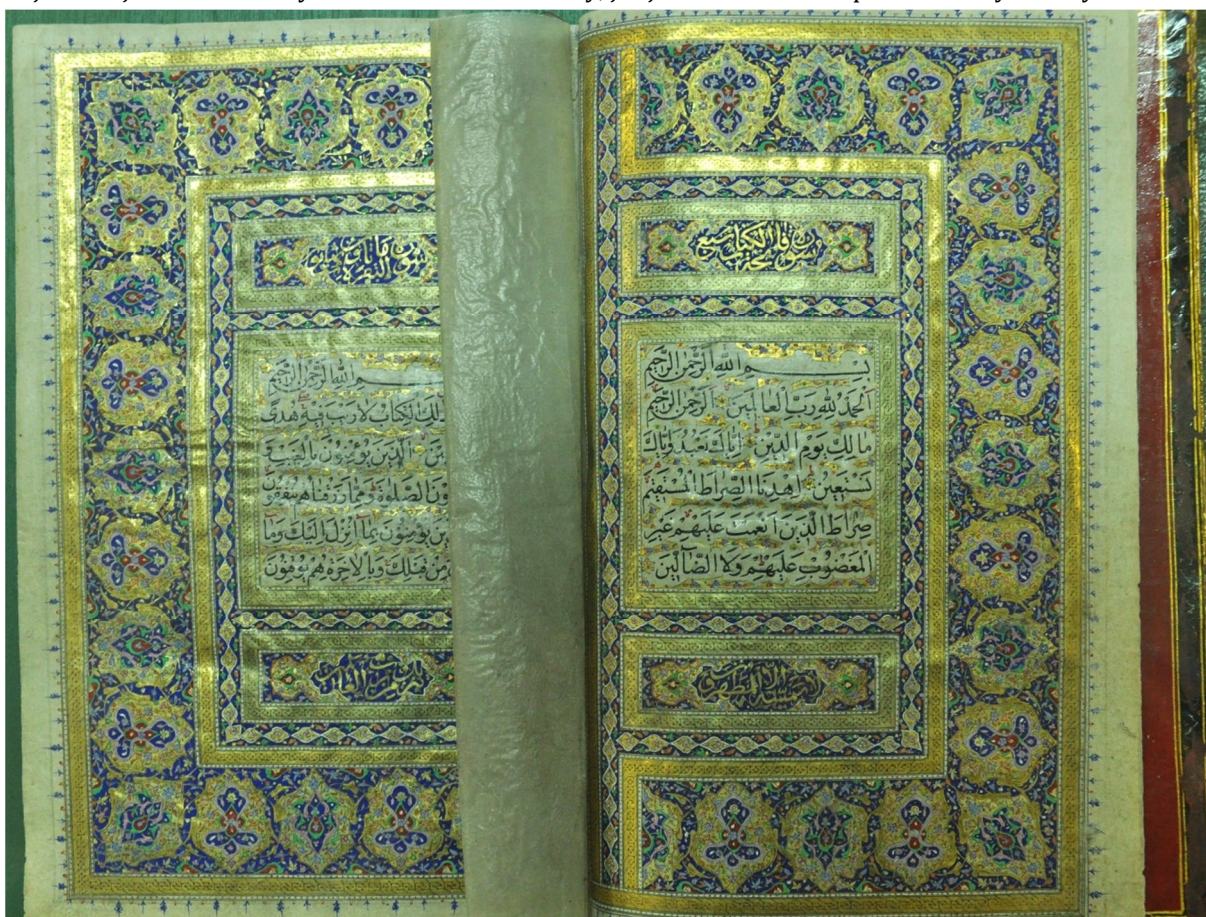
(foto MR) Korán, konec 16. století, verše v písmu naschí. Názvy súr jsou vetknuty v rámci komplexní kompozice do bohatě zdobených rámečků. Zde se prolíná kaligrafie s rostlinnými motivy v precizně provedených detailech. V použitých barvách, jak už bylo obvyklé v Íránu v safijovském a qadžárovském období, dominuje zlatá. Rámovaný text Koránu je po stranách doplněn ozdobnými medailony. Někdejší uživatel připojil po straně poznámky v typicky perském písmu nasta'liq.

(foto MR) Korán, 1795, Írán. V 18. století bylo běžným požadavkem při zpracování reprezentativního a drahého rukopisu vyplnit veškerý daný prostor výzdobou, přinejmenším v případě významných pasáží či oddílů. Zde jde o vynikající příklad takového přístupu, kdy je text Koránu v písmu naschí spolu s perským „překladem“ v písmu nasta’lîq mezi řádky a nadpisy súr (kapitol) doplněn komplexní výzdobnou polychromní kompozicí plnou precizních bordur, prolínajících se rozvilin a květů. Kromě celkové kompozice či vytríbené barevnosti je možné obdivovat řemeslné zpracování. Ruka iluminátora se zjevně nezachvěla ani u těch nejtěsnějších detailů. Nakonec, často byl nucen pracovat s nástroji tenkými jako vlas. Tyto detaily lze bohužel ocenit pouze při osobním prohlížení originálu.

(foto MR) Vlevo: Korán, 1824, Írán, text v písmu naschí. Další skvělá ukázka řemeslného mistrovství perských kaligrafů a iluminátorů. Vpravo: Korán, pozdní 19. století, Írán. První koránská súra, al-Fátiha, v písmu naschí a nasta'líq, v úžasně precizní harmonické komplexní kompozici, která vyvolává až „barokní“ dojem. To je dáno i celkovým laděním do zlaté barvy, jež je kromě černé doplněna tmavými tóny modré.

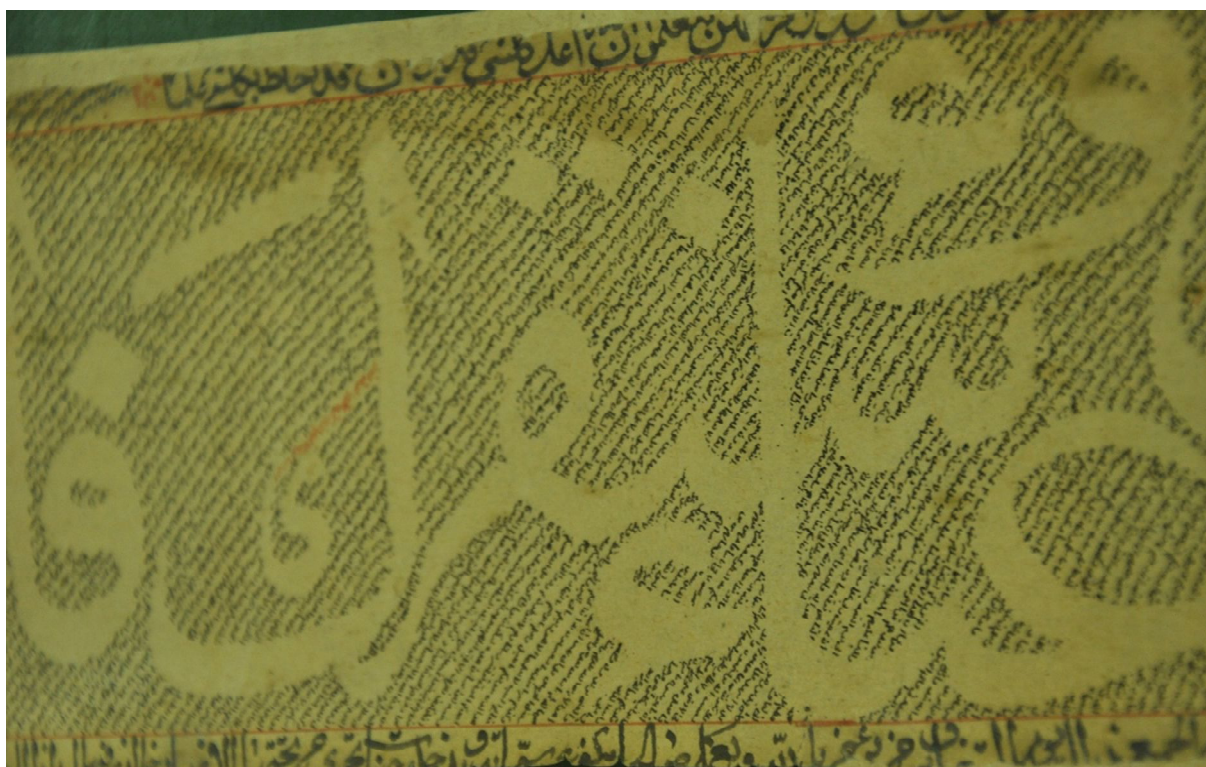
(foto MR) Korán, 1884. První koránská súra, al-Fátiha, v písmu naschí, v záhlaví názvy súr v písmu thulth. Příklad dalšího z možných výzdobných postupů.

(foto MR) Dvě iluminace z knihy Díwán Džámí, snad přelom 15. a 16. století. Islámské miniatury mají dlouhou historii a v některých obdobích a regionech se jim velmi dařilo, např. v mughalské Indii či osmanském Turecku. V mnoha ohledech však vrchol představuje miniatura perská, zvláště v saffjovském období, v 16. a 17. století. Perské miniatury tohoto období, malované obvykle kvašem, zlatem a stříbrem, vynikaly vytříbenou barevností (často velmi zářivé barvy), bohatou vegetací i složitou architekturou, a smyslem pro pohyb či vnitřní dynamiku obrazu, kdy se velmi úspornými prostředky dosahuje vnitřního napětí a bohatosti scény. Díwán Džámí je sbírkou perské poezie mystika Núruddína Abdurrahmána Džámího (1414–1492).

(foto MR) Kullíját Sa'dí, konec 16. století. Ilustrace ke sbírce básní jednoho z nejvýznamnějších středověkých perských básníků Sa'dího Šírázího (1210–1292). Text v písmu nasta'líq na straně vpravo je zakomponován do geometrické struktury prolínající se s rostlinnými motivy.

(foto MR) Ukázka kaligrafické techniky *ghubār*, kdy se vytváří celková kompozice pomocí miniaturního psaní, písmena jsou málokdy vyšší než 3 milimetry, nejčastěji pak okolo 1,3 milimetru.

(foto MR) Knihovna disponuje speciálním oddělením pro restauraci starých rukopisů. Vedoucí oddělení restaurátorů Madžíd Vanakí Farahání popisuje proces, kterým rukopisy procházejí, a ukazuje výsledky práce restaurátorů. Nejprve je nutné rukopis vydezinfikovat a uložit do prostor uchovávajících stabilní teplotu a vlhkost (19-21 stupňů Celsia, 45-60 % vlhkost). Při restauraci se pečlivě identifikuje a doplňuje materiál, který byl použit na rukopis, restaurují se i desky, vazba, obnovují se barvy.

16. Život a kultura v Qomu

Qom je tradičním místem íránských i zahraničních turistů zejména kvůli vykonání *zijáry* ve svatyni Fátimy Ma'súmy, v nedalekém Džamkaránu nebo v mnoha z *imámzáde* ve městě. Město nabízí i světské historické a kulturní pamětihodnosti.

Dnešní Qom je město, které se zcela vymyká zkušenosti z jiných íránských měst. Přes veškerou modernizaci velmi udržuje svůj silně tradicionalistický postoj, který je všudypřítomný. Nikomu z návštěvníků neujde, že ulice jsou plná mužů v tradičních oděvech náboženských učenců a že všechny ženy jsou pečlivě zahaleny v černém čáadoru nebo *'abáji*. Stejnou kulturu místní lidé vyžadují i od návštěvníků tohoto svatého města.

(foto VS, MR) V nabídce obchodů nelze zapomenout na oblečení. Protože jsme v Qomu, převažují obchody s oblečením pro duchovní a ctnostné dámy.

(foto VS, MR) Nakoupit je možné tradičním bazáru i v moderních nákupních galeriích.

Město Qom stále udržuje některá tradiční řemesla, jejich centrem je Starý a Nový qomský bazár.

(foto VS) Pečení chleba *sangak* v peci plné malých kamínků, které v něm vytváří malé otvory.

(foto MV, MR) Práce se dřevem a uživatkové řezbářství je možno vidět na mnohých místech.

Město Qom je známo také svojí produkcí velmi kvalitních hedvábných předložek a koberců. Toto řemeslo se sem přesunulo na počátku 20. století z Kášánu. Nalezneme zde spíše menší rozměry koberců. Na jejich výrobu je používáno čisté hedvábí, které je barveno v místních barvárnách. Na těchto kobercích nalezneme jak tradiční geometrické motivy, tak i florální a zvířecí vzory nebo i různé výjevy historických událostí.

Qomští umělci používají při výrobě koberců perský uzel a dvojité vinutí, na decimetru čtverečním koberce je pak minimálně 2500 uzlíků. Náměty koberců byly původně převzaty z Kášánu a Isfahánu, ale postupně se vyvinuly do unikátních qomských motivů. Typické motivy jsou „Bote“ (klasický kašmírový vzor, známý i u nás) a „Zel al-Soltání“, na kterých nalezneme zejména florální motivy doprovázené malými létajícími ptáčky. Qomské koberce je možno rozeznat také díky specifické barevnosti, používají velmi často světlé barvy jako slonovou kost, krémovou a žlutou.

(foto MV) Obchod s koberci v prostorách Velkého Tímče v qomském bazáru.

(foto VS, MR) Barvení hedvábí stále probíhá tradičním způsobem, tedy ručně. Používají se zejména přírodní barviva. Přádena schnou i na střeše bazáru.

Závěr

Jak jsme uvedli v úvodu, cílem práce bylo souhrnně pojednat historii, minulý i současný význam města Qomu, jakož i načrtnout materiální a duchovní kulturu tohoto nejdůležitějšího centra současného ší'itského islámu. Vzhledem k poměrně zřetelné struktuře předchozího textu a jeho sumarizačnímu a deskriptivnímu charakteru není jistě nyní v závěru nutná podrobnější rekapitulace obsahu. Jak bylo rovněž uvedeno v úvodu knihy, zamýšleli jsme ji jako určitý odborný úvod do problematiky, který poskytne fundovanou oporu pro získání základní orientace v dílčích pojednávaných tématech a případně pobídne čtenáře v tomto rámci k navazujícímu bádání. Využijeme proto tohoto místa k tomu, abychom upozornili na témata či výzkumné otázky, které jsme v knize vzhledem k jejich hloubce či složitosti spíše jen nastínili nebo se jich dokonce jen letmo dotkli a která si přitom podle našeho názoru zaslouží bližší, soustředěnější a systematickou pozornost badatelů z různých oborů společenských a humanitních věd.

V českém odborném prostředí dlouhodobě existuje výrazný deficit v poznání ší'itského islámu, jak zjistí každý student, který se rozhodne zabývat touto rozhodně nikoli marginální větví islámu a poohlíží se po česky psaných odborných zdrojích. Qom jako nejvýznamnější současné centrum ší'itského islámu (úžeji *ithná'ašaríje*) je přitom v tomto ohledu potenciálně velmi nosnou výzkumnou lokalitou jak pro klasické orientalisty, íránisty, islamology či historiky, pro něž je primárním zdrojem informací text, tak pro badatele, kteří staví primárně na terénním výzkumu. Na základě vlastních zkušeností se domníváme, že zvláště antropologům (samozřejmě se solidním výchozím znalostním základem) se zde nabízí řada zajímavých a přitažlivých témat. Mezi nimi bychom zmínili obecně náboženskou rituální praxi, jejíž už „pouhá“ důkladná etnografická studie by byla významným přínosem; náboženskou rituální praxi jako specifický nástroj sociální koheze; interpretaci významu konceptu mahdího v souvislosti s antropologickým výzkumem chování věřících v Džamkaránu; pojmání konceptu mučednictví ší'ity (úžeji třeba v souvislosti s irácko-íránskou válkou) a další. Místní centra učenosti, jako například al-Mustafá International University, která je navíc poměrně snadno přístupná pro zahraniční výzkumníky, nabízejí odborné vedení předními odborníky a zdroje (kromě perských i řadu zejména anglických překladů) pro bádání v oborech, jako je ší'itská právní věda, teologie, filozofie a podobně. Zajímavou otázkou je rovněž rozhodně nesnadno proniknutelný, avšak zajisté poznáníhodný význam a vliv qomských náboženských/vzdělávacích institucí na íránskou společnost a politiku, jak v minulosti, tak zejména v současnosti.

V rámci zkoumání historického vývoje města Qomu v kontextu vývoje ší'itského islámu se jako zajímavé výzkumné téma nabízí rovněž místní sakrální architektura, která dosud nebyla v západní odborné literatuře nijak uceleně zpracována. Bylo by přitom užitečné neomezovat se pouze na popis a charakteristiku místních náboženských staveb z perspektivy dějin umění a architektury, ale analyzovat a interpretovat je zároveň jako živá (žitá) místa, v nichž stavební struktury a formální manifestace určité estetiky interagují s rituální i jinou aktivitou věřících, vzbuzují emoce a ovlivňují nálady a prožívání víry i společenského života jako takového. Komplex svatyně Fátimy Ma'súmy či areál mešity v Džamkaránu představují v tomto ohledu výzkumné lokality par excellence. Pro odborníky zabývající se dějinami islámského umění, tedy především kaligrafií, uměním knihy a miniaturami, představuje pravý poklad velmi významná sbírka starých rukopisů v qomské knihovně Mar'ašího Nadžafího, jejíž důkladné zdokumentování by bylo prací užitečnou i nanejvýš povznášející.

Předchozí návrhy badatelských záměrů a témat představují samozřejmě jen omezený soubor daný našimi subjektivními zkušenostmi a odbornými zájmy. Qom jako město se specifickou identitou, historií, významem a tradicí ší'itské vzdělanosti nabízí přirozeně námětů daleko více. V každém případě jsme přesvědčeni o tom, že by se české odborné prostředí (a zejména islamologie) mělo začít systematictěji zabývat ší'itským islámem a to nejen jako tradicí skrze studium textů,³⁰³ ale také jako žitým náboženstvím v jeho autentickém prostředí. Zejména tato druhá perspektiva předpokládá dlouhodobější pobyty, které skrze nezprostředkované osobní zkušenosti s prostředím, rozhovory s místními odborníky a lidmi mimo akademické prostředí, nakonec přinesou alespoň základní porozumění a vhled do nesnadno proniknutelné íránské kulturní reality, bez něhož si smysluplný výzkum živé společnosti nelze představit. Qom, který má pro svou konzervativnost, silný tradicionalismus i jistý mocenský vliv poněkud kontroverzní pověst nejen na Západě, ale nakonec i v samotném Íránu, může i kvůli těmto charakteristikám být velmi užitečnou vstupní branou pro české badatele, kteří by chtěli výše zmíněný deficit napravit.

³⁰³ Západní orientalistika či islamologie na rozdíl od té české v této kategorii nabízí poměrně značné množství odborných prací nebo případně překladů. I zde však stále existují značné rezervy. Jen pro příklad, jen těžko se hledá v západních jazycích původní rozsáhlejší poučená práce na téma ší'itské právní vědy (*fiqh*). Právě v Qomu lze díky úsilí místních vzdělávacích institucí a vydavatelství nalézt anglické překlady vědeckých pojednání místních učenců, třeba zrovna v oboru *fiqhu*.

Přílohy

Významné osobnosti spojené s Qomem

Šajch as-Sadúq (917–991)

Abú Dža'far Muhammad ibn 'Alí ibn Bábwaja al-Qomí. Významný teolog, autor jedné z tzv. „Čtyř knih“ *Man lá jahduruhu al-faqíh*. Narodil se a byl vychován v Qomu v rodině významných učenců, studoval v Rajji a Mašhadu, hodně cestoval po celém islámském světě. Všude vyučoval a současně se sám vzdělával, stal se hlavním právníkem a nejuznávanějším učencem svého věku.³⁰⁴ Dle šajcha Túsího šajch Sadúq napsal více než 300 knih, jmenovitě jich ale uvedl pouze 43. Většina knih je bohužel ztracena.³⁰⁵

Hasan ibn Mohammad Qomí (? – ?)

Významný středověký historik a učenec arabského (jemenského) původu, potomek rodiny Aš'arí. Údaje o jeho narození ani smrti nejsou známy, ale jeho stěžejní dílo o historii Qomu *Tárik-e Qom* bylo dokončeno v letech zhruba 988/98. Jedná se o unikátní knihu, neboť historie většiny iránských měst je ztracena.³⁰⁶

Hasan as-Sabbáh (1050–1124)

Narodil se v Qomu v rodině ší'itů směru imámíja. Rodina se později přestěhovala do Rajje, který bylo v té době centrem ismá'ílitů. Pod vlivem jejich učení se Hasan přiklonil k ismá'ílismu. Studoval v Isfahánu a Egyptě, cestoval po Persii a připravoval se na boj proti vládnoucím Seldžukům. Své sídlo vytvořil v pevnosti na hoře Alamút. Nebyla to jen vojenská pevnost, pěstovaly se zde také zemědělské plodiny a sloužila i jako centrum učenosti. Po rozchodu s Fátimovci vytvořil Sabbáh vlastní nezávislou *nizárovskou* větev Ismá'ílitů. Hasan Sabbáh vynikal na poli válečném i jako politik, byl však také renomovaný teolog. Činnost sekty pokračovala po jeho smrti až do roku 1256, kdy byl Alamút zničen Mongoly.³⁰⁷

Mullá Muhsin Fajz Kášání (1598–1680)

Muhammad ibn šáh Murtadá ibn šáh Mahmúd se narodil v Kášánu. Studoval v Isfahánu, specializoval se na studium hadíthů, islámské právo a kromě toho na filozofii a mystiku, což je mezi mystiky vskutku unikátní kombinace. Nakonec se stal žákem Mullá Sadrá a spolu s ním také nejvýznamnějším mystickým filozofem této školy. Napsal okolo 200 knih.³⁰⁸

Mullá Sadrá (1571–1640)

Sadrudín Muhammad Šírází, jeden z významnějších iránských filozofů. Narodil se v Šírázu, v Qazwínu potkal své učitele šajchy Bahá' ad-Dína Ámilího a Mír Damáda. Spolu s nimi se přesunul do Isfahánu. Byl neobyčejně nadaný student, již ve 23 až 24 letech se stal mudžtahidem. Byl představitelem školy *usúlí* a hlavním představitelem transcendentní filozofie, která byla více prakticky a politicky zaměřena. Důležitou část svého života strávil blízko Qomu ve vesnici Kahak, kde po 5 let žil v odloučení a přísným asketickým stylem. Z jeho spirituální zkušenosti vznikla jeho

³⁰⁴ Biography of Shaikh Saduq. *Imam Reza (A.S.) Network*.

³⁰⁵ Great Shi'i Works: „Man la yahduruh al-Faqih“ by Al-Saduq. *Al-Islam*.

³⁰⁶ Tárik-e Qom. *Encyclopaedia Iranica*.

³⁰⁷ Hasan Sabbáh. *Encyclopaedia Iranica*.

³⁰⁸ TOUSSI, S. K.: Introduction to Spriritual Mysteries and Ethical Secrets.

skvělá kniha *Al-Asfár*. V Qomu také vyučoval. Napsal mnoho filozofických knih i komentáře k hadíthům.³⁰⁹ Šel sedmkrát pěšky do Mekky, na sedmé cestě onemocněl a v Basře zemřel. Je považován za teoretického otce íránské islámské revoluce a vycházelo z něj mnoho významných učenců 20. století, jako byl ájatolláh Ná'íní a ájatolláh Chomejní.

Qádí Sa'íd Qomí (1639–1691)

Muhammad ibn Sa'íd Qomí, známý jako *qádí Sa'íd* (soudce Sa'íd) nebo jako *Hakím-e kúčak* (malý soudce). Významný filozof qomské školy safíjovského období. Narodil se v Qomu, vzdělání získal v Qomu a Isfahánu. Díky svému vzdělání získal pozici soudce v Qomu, přesto se zabýval i súfismem. Jeho hlavní prací jsou komentáře k dílu šajcha as-Sadúqa.

Qádí Sa'íd Qomí (1739–1817)

Mírzá Abú al-Qásim Qomí byl žák Bihbiháního v Karbalá. Po studiích v Iráku se vrátil a přestěhoval se do Qomu. Pomocí zdařilé sňatkové politiky se příbuzensky spojil s rodinami dalších významných *mudžtahidů*. Byl v blízkém vztahu s Fathem 'Alím Šáhem. Stál za vzestupem Qomu na počátku 19. století.³¹⁰

Sajjid Músa as-Sadr (1928–1978)

Narodil se v libanonské rodině, která se přestěhovala do Qomu již v safíjovském období. Músa as-Sadr studoval v Nadžafu, Qomu i Teheránu. Nakonec se vrátil do Libanonu v roce 1960, kde stál za ochranou a aktivací diskriminované ší'itské části obyvatelstva. Založil hnutí AMAL soustředěné na charitativní práci a edukaci. Byl zastáncem mezináboženského dialogu a velký zastáncem mírového řešení libanonské občanské války. Zmizel za záhadných okolností v Libyi při návštěvě Mu'ammara al-Kaddáfího.

Sajjid Husajn Burúžerdí Tabátabá'í (1875–1961)

Velký ájatolláh a *mardža' at-taqlíd* je jednou z nejvýznamnějších osobností ší'itského islámu první poloviny 20. století. Narodil se v Íránu v Burúžerdu, studoval v Isfahánu, v Nadžafu. I z Nadžafu podporoval íránské '*ulamá'* v kritice Rezy Šáha při jeho sekularizačních krocích. Po návratu do Íránu byl šáhovými silami zadržen a držen v Mašhadu osm měsíců. Pak byl přesvědčen šajchem al-Há'erím, aby se přestěhoval do Qomu a začal tam působit v semináři. Po neshodách brzy odešel a působil v Burúžerdu a Teheránu. Nakonec, pod vlivem mladé generace '*ulamá'*, se dal přesvědčit, přestěhoval se natrvalo do Qomu v roce 1945 a stal se hlavní náboženskou osobností a lídrem qomské *hawzy*. Vychoval mnoho vynikajících studentů, zasloužil se o rostoucí věhlas centra, nechal přebudovat Velkou mešitu. Díky nesmírné erudici a usilovné práci byl prohlášen ostatními za *mardža' at-taqlíd*, po smrti Sajjida Husajna Tabátabá'í byl jediný *mardža' v ší'itském světě*.³¹¹

Velký ájatolláh Hádždž Sajjid Muhammad Rizá Gulpajgání (1898–1993)

Získal vzdělání pod vedením velkého ájatolláha al-Há'erího v Gulpajgánu a v Qomu. Po smrti Burúžerdího vedl *hawzu* Qom v nejproblematictějších časech 60. a 70. let 20. století. Zasloužil se i o rozšíření náboženských škol a zařízení pro studenty do ostatních měst v Íránu. Přinášel do náboženské výuky moderní znalosti a způsoby. Byl *mardža'* celých 32 let a výuce v qomském semináři věnoval 72 let. Zemřel ve věku 96 let.³¹²

³⁰⁹ Mulla Sadra Life. *Sadra Islamic Philosophy Research Institute Iran*.

³¹⁰ HEERN, Z.: *The Emergence of Modern Shi'ism : Islamic Reform in Iraq and Iran*.

³¹¹ Grand Marja Ayatullah Sayyid Husayn Burujirdi. *Imam Reza (A.S.) Network*.

³¹² Brief Biographies of the Great Maraja. *Imam Reza (A.S.) Network*.

Velký ájatolláh Hádždž Sajjid Rúholláh al-Musáwí al-Chomejní (1902–1989)

Studoval u svého otce ájatolláha Sajjida Mustafá Musáwího, později několik let v Nadžafu. Do Qomu přišel ve 20. letech po příchodu velkého ájatolláha al-Há'erího a dokončil tam své vzdělání. V Qomu také zůstal a vyučoval dále ve škole Fejzije, ve škole Hádždže Mullá Sádiqa a v několika mešitách. Jeho hlavní předměty se týkaly islámské jurisprudence (*fiqh*). Za svoji otevřenou protirežimní rétoriku byl imám Chomejní poslán do exilu do Turecka a do Iráku, kde zůstal v Nadžafu. Z Iráku se pak přesunul do Kuvajtu a následně do Francie, kde pobyl 4 měsíce v Neauphle-le Château. Do Íránu se vrátil 1. února 1979. Po chválení nov ústavy Islámské republiky Írán byl zvolen *rahbarem*, v této funkci působil až do své smrti v roce 1989.

Velký ájatolláh šajch Lutfulláh as-Sáfí al-Gulpajegání (nar. 1917)

Vědec a básník, jeden z nejvýznamnějších myslitelů své generace byl jednou z osobností vedoucích qomskou *hawzu*. Nejprve studoval v rodném Gulpajegánu, soustředil se na arabštinu, *kalám*, *tafsír* i *fiqh*. V roce 1940 se přestěhoval do Qomu, kde dále pokračoval ve studiích. Jeden rok studoval taktéž v Nadžafu. V té době dosáhl nejvyšších úrovní náboženského vzdělání. V Qomu vedl mnoho seminářů, byl v jeden moment jediný 'álím, který mohl zkoušet studenty na nejvyšších úrovních. Kvůli sporům s šáhovým režimem byl perzekuován, jeho knihy byly v Íránu zakázány. Po revoluci 1979 působil 8 let jako generální tajemník íránské Rady dohlížitelů.³¹³

Velký ájatolláh Makárem Šírází (nar. 1926)

Narozen v Šírázu, studoval od 18 let v Qomu např. pod vedením Sajjida Búrúdzerdího, posléze studoval i v Nadžafu pod vedením velkých ájatolláhů Muhsína al-Hakíma, Abú al-Qásima Chu'ího a Hádího Šírázího. V roce 1951 se vrátil do Qomu, stál proti dynastii Pahlaví, za což byl několikrát poslán do exilu v rámci Íránu. Byl aktivní v době revoluce a po ní byl jmenován do prvního parlamentu, podílel se na sepsání první ústavy. Stále vyučuje v *hawze* Qom, jeho lekcí se účastní tisíce studentů. Sepsal mnoho knih, které jsou opakovaně publikovány a překládány do více než deseti jazykových verzí. Mezi nejznámější patří jeho komentáře ke Koránu (*Tafsír-e Namúne /ar. Al-Amthál fí Tafsír al-Qur'án*).³¹⁴

Velký ájatolláh Husajn Vahíd al-Chorásání (nar. 1921)

Narodil se v Níšápúru, ale studoval převážně v Nadžafu pod vedením velkého *mardža'* velkého ájatolláha Chú'ího. Do Íránu se vrátil v roce 1972, učí v rámci *hawzy* Qom a je jedním z jejich reprezentantů a jedním z nejnásledovanějších *mardža'*.

Ájatolláh Mesbáh Jazdí (nar. 1935)

Studoval u učitelů v Qomu, jmenovitě u imáma Chomejního. Je zastánce těsného spojení duchovních a politiky a představitelem tzv. tvrdého křídla qomských duchovních. Podporoval významně Mahmúda Ahmadínežáda při prvních volbách, někdy bývá označován jako jeho „duchovní otec“. Společně se zasloužili o velký návrat myšlenek mahdismu a obnovu poutního místa Džamkaránu. Podpora Ahmadínežáda ale výrazně poklesla při jeho druhém volebním období.

³¹³ Ayatullah al-Uzma Shaykh Lutfullah as-Safi al-Gulpaygani. *Imam Reza (A.S.) Network*.

³¹⁴ Biography of Grand Ayatollah Makarem Shirazi. *The Official Website of Grand Ayatollah Makarem Shirazi*.

Slovníček vybraných cizích pojmů

abája

Jednoduché, volné šaty z čtvercového kusu tkaniny, nejčastěji černé barvy, které zakrývají celé tělo kromě obličeje, rukou a nohou.

adhán

Svolávání k modlitbě. Má ustálenou podobu a zní v příslušných denních dobách nejčastěji z minaretů mešit a to buď naživo díky muezzinům, nebo ze záznamu.

ahl al-bajt

Doslova „lidé domu“ či „rodina domu“. Termín označující rodinu proroka Muhammada a jeho potomky. V ší'itské tradici je do této skupiny zahrnuta celá linie dvanácti imámů.

achbáří

Myšlenkový a právní směr ší'itského učení. Tradicionalistická, velmi konzervativní a dnes nevýznamná škola odvolávající se při výkladech výhradně na soubor zpráv (sg. *chabar*, pl. *achbár*) o životě a činech imámů. Protikladem a ideologickým soupeřem je škola *usúlí*.

ájatolláh

Doslova „znamení Boží“. Náboženská hodnost v ší'itském islámu. Titul může získat absolvent vysokého náboženského učení na doktorské úrovni, který po absolutoriu zůstává na učilišti (*hawza*) jako učitel. Při získání významné autority a pověsti může být komunitou označen za „Velkého ájatolláha“ (*ájatolláh al-'uzmá*).

'álim

Doslova „učenec“ (pl. *'ulamá*). Jedinec, který zvládl na pokročilé úrovni studium islámských věd, zejména islámskou právní vědu a teologii.

arba'ín

Doslova „čtyřicet“. Významné čtyřicetidenní období v ší'itském náboženském kalendáři připomínající mučednictví imáma Husajna b. 'Alí (z. 680). Začíná po svátku *'ášúrá* 10. *muharramu*, nejvýraznější součástí je masová pouť do Karbalá v Iráku.

'ášúrá'

Doslova „desátý den“ měsíce *muharramu* islámského kalendáře. Ší'itští muslimové si tento den připomínají mučednickou smrt imáma Husajna b. 'Alí, který byl právě v tento den roku 680 zabit v bitvě u Karbalá.

bazár

Perský výraz pro prostor trvale vyhrazený pro tržiště.

čádor

Jednoduchý ženský plášť černé barvy zakrývající celé tělo kromě obličeje, případně očí. Nemá otvory pro ruce ani knoflíky, je přehozen přes hlavu a žena jej drží sepnutý rukou pod bradou.

faqíh

Islámský právník, odborník vzdělaný v islámské právní vědě, vykládá islámské právo (*šarí'a*).

fiqh

Islámská právní věda, zabývá se výkladem islámského práva (*šarí'a*).

fatwa

Právní názor či interpretace konkrétního problému týkajícího se islámského práva. Poskytuje jej kvalifikovaný znalec, zpravidla *faqíh* či *muftí*.

Fejzíje

Název významného náboženského učiliště v Qomu. Kvůli své důležitosti v systému náboženského vzdělávání a podstatné roli ve formování islámského seminárního vzdělávání a rovněž v Islámské revoluci je považována za symbolickou základnu šíitských *'ulamá*.

hadíth

Jednotlivá zpráva o výročí, skutcích nebo způsobech proroka Muhammada. Soubor takových zpráv (pl. *ahádíth*) tvoří tradici (*sunna*), která je po Koránu druhým nejdůležitějším zdrojem pro islámskou teologii a právo. V šíitském prostředí jde také o zprávy o skutcích svatých imámů, tj. potomků 'Alího ibn Tálíb.

harám

Arabský výraz s významem „zakázaný“. V rámci islámské právní vědy (*fiqh*) jsou jím označovány skutky zakázané Bohem. Používá se rovněž pro významná místa spojená s kultem, do nichž je vstup podmíněn splněním určitých pravidel.

hawza

Hawza, celým názvem *al-hawza-l-'ilmíja*, je označení pro šíitské náboženské centrum vzdělávající studenty v islámských vědách. Obvykle zahrnuje několik vlastních škol (*madras*), knihovny a podobně (tak např. *hawza* Qom označuje celou skupinu škol v Qomu). Může jít však také o označení jedné samostatné vzdělávací instituce.

hodžatolislám

Formální titul (v úplnosti *hodždžat al-islám wa al-muslimín*) náležející studentu absolvujícímu v rámci oboru islámské právní vědy (*fiqh*) úroveň odpovídající přibližně Ph.D. Získává tím právo samostatného *idžtihádu*, tedy výkladu náboženských pramenů v kontextu řešení právních otázek. Neformálně se nazývá *mudžtahid*.

husajníje

Případně *hosajníje*, kongregační místnost či síň pro šíitské vzpomínkové ceremonie. Je nejčastěji součástí většího komplexu. Není primárně určena pro páteční modlitbu, ale může sloužit i pro tyto účely. Jméno je odvozeno od Husajna b. 'Alí, třetího imáma ší'y.

hypostylová mešita

Mešita, kde oporu střechy hlavní modlitební haly tvoří systém sloupů, případně pilířů.

chalífa

Nábožensko-politická vůdčí funkce v rámci islámské obce věřících. Zkráceně z *chalífat rasúl Alláh* (nástupce Posla Božího). Instituce je součástí sunnitské tradice. Rané spory o obsazení této funkce po smrti proroka Muhammada vedly ke vzniku specifické šíitské tradice.

idžtihád

Nezávislý úsudek kompetentního odborníka (*mudžtahid*) v konkrétních otázkách islámského práva (*šarí'a*) v rámci islámské právní vědy (*fiqh*). Kompetentní idžtihád předpokládá komplexní znalost a průpravu v interpretaci a aplikování principů práva (*usúl al-fiqh*).

imám

Vůdčí pozice v rámci islámské náboženské obce. V kontextu sunnitského islámu jde nejčastěji o postavu požívající respektu skrze znalost náboženských otázek, vede modlitbu v mešitě, je

vlivnou osobou v dané komunitě. V ší'itském islámu má pojem užší význam, imám stojí v čele celé obce věřících, tato funkce neomylného vůdce však náleží pouze 'Alímu (z. 661) a jeho potomkům z „rodu Prorokova domu“ (*ahl al-bajt*).

imámát

Arabsky imáma, Ší'itská doktrína, podle níž náboženské, duchovní a politické vůdcovství obce věřících (*umma*) náleží imámům z „rodu Prorokova domu“ (*ahl al-bajt*). Tito imámové jsou obdařeni pravým (Božským) poznáním a autoritou, jsou neomylní ve věcech náboženských i praktických. Jako nejvyšší forma stvoření představují prostředníky mezi věřícími a Bohem.

imámíja

Ekvivalent pro výraz *ithná'ašaríja*, ší'a dvanácti imámů, dominantní náboženství Íránu.

imámzáde

Hrobky přímých potomků 'Alího, prvního imáma ší'y. V Íránu se nachází okolo 150 těchto hrobek, mnoho z nich právě v Qomu.

ismá'ílíja

Odnož ší'y. Jméno je odvozeno od přesvědčení jejich příslušníků, že legitimním nástupcem šestého imáma Dža'fara as-Sádiqa byl jeho nejstarší syn Ismá'íl b. Dža'far, nikoli mladší Músá al-Kázim podle tradice *imámíje*.

ithná'ašaríja

Ekvivalent pro výraz *imámíja*, ší'a dvanácti imámů, dominantní náboženství Íránu.

íwán

Specifická forma islámské architektury. Obdélníkový prostor s otevřenou přední stranou a s valenou klenbou. Forma se uplatňuje zejména v projektech mešit a madras, ale také v obytných domech.

karavanseráj

Komplex pevnostního charakteru na obchodních trasách. Součástí byly prostory k uskladnění zboží, ustájení zvířat a k ubytování, mešita či modlitební síň atd.

madhab

Přesněji *madhhab* (pl. *madháhib*). Specifická škola či směr v rámci islámské právní vědy (*fiqh*). V raných dějinách islámských společností se ustavila celá řada právních škol, mezi stěžejní dodnes patří škola hanafíjská, málíkovská, šáfí'ovská a hanbalovská v sunnitském a dža'farovská spolu se zajdovskou v ší'itském islámu.

madrasa

Arabský výraz pro vzdělávací instituci. V užším významu náboženská škola v islámských zemích.

mahdí

Postava z islámské eschatologie. Doslova „správně vedený“. Jeho příchod před Soudným dnem bude znamenat obnovu islámu na zemi a zničení všeho zla. V rámci specifické ší'itské tradice Mahdí po narození zmizel a zůstává skryt před lidstvem do doby, kdy se znovu objeví a přinese spravedlnost světu. Pro *imámíju* (*ithná'ašaríja*) je touto postavou Muhammad al-Mahdí, „skrytý“ dvanáctý imám.

mardža' at-taqlíd

Per. *mardža-e taqlíd*, zkráceně *mardža'*. Titul náležející nejvyšším ší'itským autoritám v oboru islámského práva, výraz lze přeložit jako „odkaz k následování“ či „zdroj tradice“. Protože jde o nejvyšší autority po prorocích a imámech, věřící následují jejich životní způsob a řídí se jejich

náboženskými výklady a doporučeními. Nositelé tohoto titulu se počítají v řádu desítek, řada z nich pak působí právě v Qomu.

masdžid

Mešita, tedy místo určené pro islámskou bohoslužbu splňující základní požadavky. Páteční kongregační mešita se nazývá *džámi*.

mihráb

Výklenek v jedné ze stěn modlitebního prostoru mešity, který označuje směr modlitby, qiblu, kterou je Mekka, přesněji *Ka'ba* v mešské mešitě (*masdžid al-harám*).

mohr

Případně *muhr* (podčelník). Z vysušené hlíny vyrobený rituální předmět, který používají ší'itští věřící při modlitbě. Při prostraci v místnostech vybavených koberci, rohožemi a podobně se jej dotýkají čelem, aby tak symbolicky splnili rituální požadavek kontaktu se zemí/hlínou.

mudžtahid

V ší'itském islámu neformální titul náležející studentu absolvujícímu v rámci oboru islámské právní vědy (*fiqh*) úroveň odpovídající přibližně Ph.D. Získává tím právo samostatného *idžtihádu*, tedy výkladu náboženských pramenů v kontextu řešení právních otázek. Odpovídající formální titul zní *hodždžat al-islám wa al-muslimín*.

mullá

Z arabského *mawlá* (pán, mistr). Neformální titul tradičně náležející v ší'itském prostředí duchovním s výjimečnou autoritou (alternativně také šajch), na přelomu 19. a 20. století se začínají namísto něho prosazovat tituly ájatolláh (příp. velký ájatolláh).

muqarnas

V islámské architektuře dekorativní systém trojrozměrných klenbiček různých velikostí, stupňovitě řazených nad sebe. Jsou jimi nejčastěji zdobeny portály, různé druhy kleneb, oblouky.

pištak

Případně píšták. Monumentální vstup v islámské architektuře, zejména té s perským vlivem. Je tvořen velkou, vzhledem k navazující struktuře nejčastěji převýšenou nikou s lomeným obloukem, ve které je ve svislé ose umístěn kontrastně malý samotný vstupní otvor do budovy.

qibla

Směr k Mekce (přesněji ke *Ka'bě*), který musí muslimové zaujímat při modlitbě. V mešitě je *qibla* zpravidla vyznačena výrazným výklenkem (*mihráb*) v příslušné stěně.

rahbar

Nejvyšší ústavní funkce Islámské republiky Írán. Celým názvem *rahbar-e enqeláb* (vůdce revoluce). Vybírán Shromážděním expertů (*madžles-e chobregán-e rahbarí*), je zodpovědný za hlavní politickou linii celé země a má rozsáhlé jmenovací pravomoci. Rahbarem je volen vysoký *'álim*, ideálně *mardža' at-taqlíd*. Zatím tuto pozici zastávali pouze velký ájatolláh Chomejní a po jeho smrti velký ájatolláh 'Alí Chámene'í.

sajjid

Honorifický titul (ar.) s významem „mistr“, jsou jimi označováni potomci proroka Muhammada skrze jeho vnuky Hasana a Husajna b. 'Alí. Odtud i odvozené vlastní jméno Sajjid (سعيد), které bývá z neznalosti zaměňováno s jiným vlastním jménem Sa'íd (سعيد), které znamená „šťastný“.

šabestán

Prostory v komplexech ší'itských mešit, do nichž mohou muslimové vstoupit i ve stavu rituální nečistoty.

šaháda

Islámské vyznání víry, které v sunnitské verzi zní „Vyznávám, že není boha kromě Boha a Muhammad je posel Boží“, k čemuž ší'ité dodávají „...a kníže věřících 'Alí je přítelem Božím.“

šajch

Honorifický titul (ar.), kterým se označují staršinové, kmenoví vůdci, vznešené osoby, osoby s výjimečnou autoritou zejména v náboženských otázkách, významní duchovní a podobně. V tradici islámské mystiky (*tasawwuf*) jde o duchovní vůdce konkrétních řádů (*taríqa*).

ší'a

Zkráceně ze ší'at Alí (strana Alího). Jeden ze základních směrů v islámu. K odštěpení v raných islámských dějinách došlo původně z politických důvodů na základě sporu o nástupnictví po proroku Muhammadovi. Ší'ité považují za legitimní vůdce muslimské obce potomky proroka Muhammada skrze manželství jeho dcery Fátimy právě s 'Alím b. Abí Tálíb. V rámci specifické tradice postupně vznikla také osobitá teologie, filozofie apod. Nejvýznamnější ší'itským směrem je *ithná'ašaríja*, tedy ší'a dvanácti imámů (příp. *imámíja*).

ší'at Alí

„Strana 'Alího“, původně skupina přívrženců bratrance a zetě proroka Muhammada 'Alího b. Abí Tálíb v rámci mocenských sporů rané muslimské obce po smrti Proroka. Odtud specifická ší'itská tradice.

'ulamá'

Muslimští učenci (sg. *'alim*), příp. duchovní. Náboženští vzdělanci, experti v teologii, islámské právní vědě, koránské exegezi a dalších náboženských oborech.

usúl al-fiqh

Doslova „základy (příp. principy) islámské právní vědy“. Obor, který se zabývá zejména pravidly pro správnou interpretaci a analýzu základních zdrojů (zejm. Korán a *sunna*), na kterých je založena islámská právní věda (*fiqh*).

usúlí

Škola v rámci ší'itského učení, respektive v rámci tradice právní vědy (*fiqh*). Oproti škole *achbárí*, která považuje za jediné relevantní zdroje práva Korán a zprávy o životě a činech imámů (*achbár*), škola *usúlí* umožňuje *idžtihád* v právních otázkách, ke kterým neexistují explicitní příklady v primárních zdrojích. Po vítězství nad školou *achbárí* je dodnes naprosto dominantní v Íránu.

zajdíja

Jedna z významnějších historických odnoží ší'y. Jméno je odvozeno od vnuka imáma Husajna Zajda b. 'Alí (z. 740). Politicky úspěšná se stala zajdíja v Jemenu, kde existoval zajdovský stát od desátého století až do roku 1962.

zandžír

Řetězové dűtky používané k nejčastěji pouze symbolickému sebetřýznění ší'itských muslimů (*zandžírzaní*) při rituálech připomínajících mučednickou smrt imámů.

zaríh

Vnější, velmi bohatě zdobený plášť hrobky imáma, světce, významné osoby apod. Nejčastěji krychlový, zastřešený, s mřížovím, tepanými kovovými pláty a dalšími prvky, medailony a římsami. Pro výzdobu se hojně používá zlato a stříbro.

zijára

Arabský výraz znamenající doslova „návštěva“. Používá se pro označení pouti na místa spojená se životem a působením významných postav islámské tradice, zejména proroka Muhammada, členů jeho rodiny a jeho potomků, jeho druhů, ší'itských imámů a jejich potomků, proroků, islámských učenců, světců v mystické tradici. Místa poutí jsou v první řadě hroby, dále např. mešity, hory apod.

Použitá literatura

ABBÁSZÁDEH, Muqím Alí Abd-Alláh: *Símá-je farhanq-o tabíate ostáne Qum* سیمای فرهنگ و طبیعت قم. استان قم. Qum: Intišárát Karímchán Zand, 1391 (2012).

ABDUL-HÁDÍ HÁ'IRÍ: *Shí'ism and Constitutionalism in Iran: A Study of the Role Played by the Persian Residents of Iraq in Iranian Politics*. Leiden: Brill, 1977.

A Brief Introduction of Qum's Islamic Seminary. *Imam Reza (A.S.) Network* [online]. [cit. 7.7.2015]. Dostupné z: <http://www.imamreza.net/eng/imamreza.php?id=5415>

ALGAR, Hamid. A short biography. IN: KOYA, Abdar Rahman (ed.): *Imam Khomeini: Life, Thought and Legacy*. Petaling Jaya & Ontario: Islamic Book Trust & Crescent International, 2009. s. 19-60.

ALGAR, Hamid: Imam Khomeini: The pre-revolutionary Years. IN: BURKE, Edmund – LAPIDUS, Ira M. (eds.): *Islam, Politics, and Social Movements*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1988. s. 263-288.

ALGAR, Hamid: *Religion and State in Iran, 1785 – 1906 : The Role of the Ulama in the Qajar Period*. Berkeley & Los Angeles & London: University of California Press, 1980.

ASKARI JAFERY, Mohamed: What is Shi'ism, introductory note. IN: TALIB, Ali ibn Abu: *Nahjul Balagha : Peak of Eloquence*. New York: Tahrike Tarsile Qur'an, 2002. s. ii-x.

ALAMDARI, Kazem: Elections as a Tool to Sustain the Theological Power Structure. IN: *The Iranian Revolution at 30*. Washington: The Middle East Institute Viewpoint, 2009. s. 109-111.

AS-SAYYID, Kamal: *Qom and the Virgin of the City*. Qum: Ansariyan Publications.

AYATOLLAHI, Habibollah. *The Book of Iran: The History of Iranian Art*. Tehran: Center for International Cultural Studies, 2002.

Ayatullah al-Uzma Shaykh Lutfullah as-Safi al-Gulpaygani. *Imam Reza (A.S.) Network* [online]. [cit. 20. 7. 2015]. Dostupné z: <http://www.imamreza.net/eng/imamreza.php?id=12536>

BAGHISTÁNÍ, Ismá'íl – DHÁKIRÍ, 'Alí Akbar – RADAWÍ, Sayyid 'Abbás: Qum. IN: ADEL, Haddad Gholamali - ELMI, Mohammad Jafar – TAROMI-RAD, Hassan (eds.): *Hawza-yi 'Ilmiyya : Shi'i Teaching Institution*. London: EWI Press, 2012. s. 19-70.

BAHRULULOON, Sayyid, Fadhil: The Development of Shi'i Scholarship Before and After Mirza Shirazi and his Intellectual Legacy in Samara. IN: PANJAWANI, I.: *Shi'a of Samarra: The Heritage and Politics of a Community in Iraq*. London: Tauris & Co., 2012. s. 107-125.

Biography of Grand Ayatollah Makarem Shirazi. *The Official Website of Grand Ayatollah Makarem Shirazi* [online]. [cit. 17.8.2015]. Dostupné z: <http://makarem.ir/biography/?lid=1>

Biography of Shaikh Saduq. *Imam Reza (A.S.) Network* [online]. [cit. 17.8.2015]. Dostupné z: <http://www.imamreza.net/eng/imamreza.php?id=3466>

Bonjángozár (بنیانگذار). *Marashi Library* [online]. [cit. 22.7.2015]. Dostupné z: <http://marashilibrary.com/biographi.html>

BOSWORTH, C.E., van DONZEL, E., LEWIS, B., PELLAT, CH. (eds.): *The Encyclopaedia of Islam. Vol. V*. Leiden: Brill, 1980. s. 369-372.

BLAIR, Sheila – BLOOM, Jonathan M.: *The Art and Architecture of Islam 1250-1800*. New Haven: Yale University Press, 1994.

Brief Biographies of the Great Maraja. *Imam Reza (A.S.) Network* [online]. [cit. 20.7.2015]. Dostupné z: <http://www.imamreza.net/eng/imamreza.php?id=8270>

Brief Introduction of the Qum Province. *Imam Reza (A.S.) Network* [online]. [cit. 25.7.2015]. Dostupné z: <http://www.imamreza.net/eng/imamreza.php?id=2085>

BUSSE, Heribert: Iran under the Búyids. IN: FRYE, Richard Nelson (ed.): *The Cambridge History of Iran, Vol. 4. From the Arab Invasion to the Saljuqs*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 250 – 304.

Cháne-je hádždž Qalí chán Zand, jekí a chánehá-je be jádegár monde az dourán-e qádžár خانه حاج قلی خان زند یکی از خانه های به یادگار مانده از دوران قاجار . *Qom Safar* [online]. 1. Farvardin 1393 (21.3.2014), [cit. 17.7.2015]. Dostupné z: <http://qomsafar.ir/?p=512>

Cháne táríhí Jazdán Panáh. *Negah Media* [online]. 3.1.1391 (22.3.2012), [cit. 17.7.2015]. Dostupné z: http://www.negahmedia.ir/media/show_video/17290

COELI, Fitzpatrick – WALKER, Adam Hani: *Muhammad in History, Thought, and Culture : An Encyclopedia of the Prophet of God*. Santa Barbara: ABC-Clio, 2014.

CORNELL, J. Vincent: *Voices of Islam : Voices of Tradition*. Westport: Praeger Publishers, 2007.

DABASHI, Hamid: *Shi'ism : A Religion of Protest*. Belknap Press, 2011.

DEPARTMENT OF ISLAMIC REVOLUTION STUDIES: *Islamic Revolution of Iran: A Sociological study*. Iran: Al Hoda Publishers, 2001.

Discovery of Parthian Crypt in Qom. *CAIS Archaeological & Cultural News* [online]. 20.10.2005, [cit. 17.6.2015]. Dostupné z: <http://www.cais-soas.com/News/2005/October2005/20-10-discovery.htm>

DRECHSLER, Andreas.: *Die Geschichte der Stadt Qom im Mittelalter (650-1350) : Politische und wirtschaftliche Aspekte*. Berlin: Klaus Schwarz, 1999.

DRECHSLER, Andreas: Qom. History to the Safavid Period. *Encyclopaedia Iranica* [online]. [cit. 17.6.2015]. Dostupné z: <http://www.iranicaonline.org/articles/qom-i-history-safavid-period>

DRECHSLER, Andreas: Tárík-e Qom. *Encyclopaedia Iranica* [online]. [cit. 17.6.2015]. Dostupné z: <http://www.iranicaonline.org/articles/tarik-e-qom>

DUNGERSI, Mohammed Raza: *A Brief Biography of Imam Muhammad bin Hassan al-Mahdi (AS)*. Tanzania: Bilal Muslim Mission of Tanzania, 2012.

EHTESHAMI, Anoushiravan: *After Khomeini : The Iranian Second Republic*. London: Routledge, 2002.

ELTON, Daniel, L. – 'ALÍ, Akbar Mahdi: *Culture and Customs of Iran*. Westport: Greenwood Press, 2006.

ESPOSITO, John, L. (ed.): *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*. New York and Oxford: Oxford University Press, 1995. s. 381-385.

ETTINGHAUSEN, Richard – GRABAR, Oleg – JENKINS-MADINA, Marilyn: *Islamic Art and Architecture 650-1250*. New Haven: Yale University Press, 2001.

FAGHIHI, Rohollah: Rouhani wins over Qom, for now. *Al Monitor* [online]. 13.3.2015, [cit. 23.7.2015]. Dostupné z: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/03/iran-rouhani-qom-nuclear-talks-cultural-policy.html>

FAHIMI, Hamid: An Iron Age Fortress in Central Iran: Archaeological investigations in Shamshirgah, Qom, 2005. Preliminary Report. IN: MATTHIAE, Paolo - PINNOCK, Frances – NIGRO, Lorenzo – MARCHETTI, Nicolo (eds.): *Proceedings of the 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2010. s. 165 – 183.

FAZELI, Hassan Nashli – WONG, E.H. – POTTS, D.T. The Qazvin Plain revisited: a reappraisal of the chronology of the north western Central Plateau, Inran, in the 6th to the 4th millennium BC. *Ancient Near Eastern Studies*. No 42, 2005. s. 3-82.

FAZELI, Hassan Nashli – CONINGHAM, Robin – MARGHUSSIAN, Aarminah – MANUEL, Mark – KHARANAGI, Hossein Azizi – POLLARD, Mark: Mapping the Neolithic Occupation of the Kashan, Tehran and Qazvin Plains. IN: MATTHEWS, Roger – FAZELI, Hassan Nashli (eds.): *The Neolithisation of Iran : The Formation of New Societies*. Oxford: Oxbow Books, 2013. s. 124 – 146.

FISCHER, Michael J.: *Iran: From Religious Dispute to Revolution*. Madison: The University of Wisconsin Press, 2003.

Geographic coordinates of Qom, Iran. *Date and Time Info* [online]. [cit. 11.8.2015]. Dostupné z: <http://dateandtime.info/citycoordinates.php?id=119208>

GHEISSARI, Ali – NASR, Vali: *Democracy in Iran: History and the Quest for Liberty*. Oxford & New York: Oxford University Press, 2006.

GHIRSHMAN, Roman: Rapport préliminaire sur les fouilles de Tépé Sialk, près de Kashan (Iran). *Syria*. 1935, Vol. 16, Nu. 16-3. s. 229-246.

GHIRSHMAN, Roman: *Sialk: Fouilles de Sialk, près de Kashan, 1933, 1934, 1937*. Paris: Musée du Louvre, 1938.

Grand Marja Ayatullah Sayyid Husayn Burujirdi. *Imam Reza (A.S.) Network* [online]. [cit. 20.7.2015]. Dostupné z: <http://www.imamreza.net/eng/imamreza.php?id=11955>

Great Shi'i Works: „Man la yahduruh al-Faqih“ by Al-Saduq. *Al-Islam* [online]. [cit. 17.8.2015]. Dostupné z: <http://www.al-islam.org/al-serat/vol-2-1976/great-shii-works-man-la-yahduruh-al-faqih-al-saduq/great-shii-works-man-la#author>

HAKEMI, Ali: The Excavation of Khurha. *East and West*. 1990, Vol. 40, No 1-4. s. 11-41.

HALM, Heinz: *Shi'ism*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2004.

- Hasan Rúhání. *Wikipedia* [foto]. [cit. 16.8.2015].
https://en.wikipedia.org/wiki/Hassan_Rouhani#/media/File:Hassan_Rouhani.jpg
- Hasan Sabbáh. *Encyclopaedia Iranica* [online]. [cit. 16.8.2015]. Dostupné z:
<http://www.iranicaonline.org/articles/hasan-sabbah>
- HEERN, Zackery M.: *The Emergence of Modern Shi'ism: Islamic Reform in Iraq and Iran*. London: Oneworld Publications, 2015.
- Historic Speech of Imam Khomeini (RA) in 1963. *IBN TV* [online]. [cit. 15.7.2015]. Dostupné z:
<http://www.ibn-tv.com/2011/06/historic-speech-of-imam-khomeini-ra-in-1963/>
- History of Al-Mustafa International University. *Al-Mustafa International University* [online]. [cit. 16.7.2015]. Dostupné z: <http://en.miu.ac.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=4&pageid=35836>
- Holy City of Qum: Past and Present. *Imam Reza (A.S.) Network* [online]. [cit. 16.6.2015]. Dostupné z: <http://www.imamreza.net/eng/imamreza.php?id=3026>
- HOVEYDA, Fereydoun: *The Broken Crescent: The „Threat“ of Militant Islamic Fundamentalism*. Westport: Praeger Publishers, 1998.
- Imam Khomeini's Biography. *Imam Khomeini, website of Islamic Republic of Iran's Frounder*. [cit. 16.7.2015]. Dostupné z: <http://www.imam-khomeini.com/web1/english/showitem.aspx?cid=1351&h=13&f=14&pid=1444>
- IMANI, Rasoul Khoshku: The History of the Islamic Seminaries of Qum, part I., *Message of Thaqaalayn*. Winter 2014, vol. 14, No. 4.
- Introducing the Hawza. *Study in Hawza* [online]. [cit. 16.7.2015]. Dostupné z: <http://studyinhawza.in/hawza/introducing-the-hawza/>
- Iran: Qom divided over presidential candidates. *Asharq Al-Awsat* [online]. 3.7.2013. [cit. 23.7.2015]. Dostupné z: <http://www.aawsat.net/2013/07/article55308187/iran-qom-divided-over-presidential-candidates>
- JAFERY, Sayed Mohamed Askari: Introductory Note to Nahjul Balagha. IN: *Nahjul Balagha, Peak of Eloquence : Sermons, Letters And Sayings of Imam Ali ibn Abu Talib*. New York: Tahrike Tarsile Qur'anic Inc., 2002.
- JAFFER, Masuma: *Lady Fatima Masuma (a) of Qum*. Qum: Jami'at al-Zahra, Islamic seminary for women, 2003.
- Jamkaran Mosque. *To Iran* [online]. [cit. 22.7.2015] Dostupné z: <http://www.toiran.com/en/directory/qom-jamkaran-mosque-4855>
- KARAMI, Arash: Qom's Society of Seminary Teachers issues warning to Rouhani. *Al Monitor* [online]. 26.6.2014. [cit. 23.7.2015]. Dostupné z: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/06/qom-seminary-teachers-warn-rouhani.html>
- Karámát كرامات *Jamkaran* [online]. [cit. 22.7.2015]. Dostupné z: <http://www.jamkaran.info/GrantDetails.aspx?id=2>

Kitábat. *Marashi Library* [online]. [cit. 22.7.2015]. Dostupné z: <http://marashilibrary.com/lyb.html>

KHOSROWSHAHI, Sayed Hadi: Introduction to Nahjul Balagha. IN: *Nahjul Balagha, Peak of Eloquence : Sermons, Letters And Sayings of Imam Ali ibn Abu Talib*. New York: Tahrike Tarsile Qur'anic Inc., 2002.

KURZMAN, Charles: The Qum Protests and the Coming of the Iranian Revolution, 1975 and 1978. *Social Science History*. 2003, 27:3. s. 287-325.

MAHDAVI, Mojtaba: Ayatollah Khomeini. IN: ESPOSITO, John L. – SHAHIN, Emad El-Din (eds.): *The Oxford Handbook of Islam and Politic*. Oxford: Oxford University Press, 2013. s. 180-202.

MALEKZADEH, M. – NASERI, R.: Shamshirgáh and Sialk : bricks with impressions. *Antiquity* [online]. [cit. 17.6.2015]. Dostupné z: <http://antiquity.ac.uk/projgall/malekzadeh335/>

MAMOURI, A.: Iran's Seminarians React to Rouhani's Election. *Al Monitor* [online]. 1.7.2013. [cit. 24.7.2015]. Dostupné z: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/07/iran-qom-seminary-rouhani-election-reaction-clerics.html>

Masdžid A'zam Qum. *Qum Safar* [online]. 29. Esfand, 1392 (20.3.2014), [cit. 11.7.2015]. Dostupné z: <http://qomsafar.ir/?p=278>

Masdžid Džáme' 'Atíq Qum. *Qum Safar* [online]. 29. Esfand 1392 (20.3.2014), [cit. 17.7.2015]. Dostupné z: <http://qomsafar.ir/?p=272>

Mashhad-i Fatima. *Archnet*. [cit. 25.8.2015]. Dostupné z: <http://archnet.org/sites/1653>

Map of Qum Imamzadeh. *Study in Qum* [online]. [cit. 16.7.2015]. Dostupné z: <https://sites.google.com/site/studyinqum/Home/LivingInQum/Map>

Ma'suma Qom Shrine Complex and Buildings. *Iran Ziarat* [online]. [cit. 10.7.2015]. Dostupné z: http://www.iranziarat.com/masuma_qom_shrine_complex_a.html

MEISAMI, Sayeh: *Mulla Sadra*. London: Oneworld Publications, 2013.

MOSLEM, Mehdi: *Factional Politics in Post-Khomeini Iran*. New York: Syracuse University Press, 2002.

Mulla Sadra Life. *Sadra Islamic Philosophy Research Institute Iran* [online]. [cit. 17.8.2015]. Dostupné z: http://www.mullasadra.org/new_site/english/Mullasadra/analytic%20of%20mulla%20sadras%20life.htm

NAHIM, Hassan A.: *The Division After Prophet Muhammad*. Xlibris, 2012.

Naqše نقشه *Jamkaran* [online]. [cit. 22.7.2015]. Dostupné z: http://www.jamkaran.info/Page_View.aspx?id=33

Naqše. *The Holy Shrine of Fatima-al-Masumeh* [online]. [cit. 10.7.2015]. Dostupné z: <http://www.masoumeh.com/fa/2013-01-17-14-44-37/%D9%86%D9%82%D8%B4%D9%87.html>

Negáhí be cháne-je táríhí-je hádždž Alí Chán Zand نگاهى به خانه تاريخى حاج على خان زند . *Fars News Agency* [online]. [cit. 17.7.2015]. Dostupné z: <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13930120000784>

NEWMAN, Andrew J.: *The Formative Period of Twelver Shi'ism: Hadith as Discourse Between Qum and Baghdad*. Oxon: Routledge, 2010.

NEWMAN, Andrew J.: *Twelver Shiism: Unity and Diversity in the Life of Islam, 632 to 1722*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013.

PAIDAR, Parvin: *Women and the Political Process in Twentieth-Century Iran*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

PIGOTT, Vincent C.: The Development of Metal Production on the Iraneian Plateau : An Archaeometallurgical Perspective, IN: PIGOTT, Vincent C. (ed.): *The Archaeometallurgy of the Asian Old World*. University of Pennsylvania Museum, Philadelphia, 1999. s. 73 – 106.

POULSON, Stephen C.: *Social Movements in Twentieth-century Iran: Culture, Ideology, and Mobilizing Frameworks*. Plymouth: Lexington Books, 2005.

POURSHARIATI, Parvaneh: *Decline and Fall of the Sasanian Empire: The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran*. London: I.B.Tauris & Co, 2008.

Qom: Geographical Information. *Interior Ministry, Qom Province Government* [online]. [cit. 11.8.2015]. Dostupné z: <http://www.ostan-qom.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=56&pageid=2238>

Qom: One of the Focal Centers of Shi'i Muslims. *Imam Reza (A.S.) Network* [online]. [cit. 20.7.2015]. Dostupné z: <http://www.imamreza.net/eng/imamreza.php?id=11253>

Qom's Parthian fire temple left at her own devices to be destroyed. *CAIS News* [online]. 8.2.2013. [cit. 17.6.2015]. Dostupné z: <http://www.cais-soas.com/News/2013/february2013/08-02.htm>

RAJAEI, Farhang: *Islamism and Modernism: The Changing Discourse in Iran*. Austin: University of Texas Press, 2007.

RAJPUT, Ali Mohammad: *Hasan-i-Sabbah: His Life and Thought*. Libris Publishing, 2014.

RAHIMI, Babak: The Sacred in Fragments: Shi'i Iran since the 1979. IN: NABAVI, Negin (ed.): *Iran: From Theocracy to the Green Movement*. New York: Palgrave MacMillan, 2012. s. 55-78.

Religious Science Schools. *Interior Ministry, Qom Province Government* [online]. [cit. 16.7.2015]. Dostupné z: <http://www.ostan-qom.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=56&pageid=2246>

SACHEDINA, Abdulaziz: Qum. IN: JUERGENSMEYER, Mark (ed.): *Encyclopedia of Global Religion*. Los Angeles: Sage Publications, 2012. s. 1040.

SAKURAI, Keiko: Women's empowerment and Iranian-style seminaries in Iran and Pakistan. IN: SAKURAI, Keiko - ADELKHAH, Fariba (eds.): *The Moral Economy of the Madrasa : Islam and Education Today*. Oxon: Routledge, 2011. s. 32 – 58.

SHAYKH AL-MUFÍD: *Kitáb al-Irshád*. Qum: Ansariyan Publications, 2007.

SHAH NAJEEBABADI, A.: *The History of Islam*. Vol. 3. Lebanon: Darussalam, 2001.

Short Biography of Hadrat Fatima Masoumah (A.S.). *Imam Reza (A.S.) Network* [online]. [cit. 9.7.2015]. Dostupné z: <http://www.imamreza.net/eng/imamreza.php?id=118>

Sochanrání-je Emám be Monásebat-e Agház-e Dorús-e Hovze-je Pas az Čehelom-e Šohadá-je Madrasede-je Fejzíje. سخنرانی امام به مناسبت آغاز دروس حوزه پس از چهلم شهدای مدرسه فیضیه. *Portál-e Pazhuheší ve Etála' Resání-je Mo'aseseh-je Tanzím wa Našr-e Ásár-e Imám Chomeiní*. [online]. 2.11.1393, [cit. 24.7.2015]. Dostupné z: <http://www.imam-khomeini.ir/fa/n22315/>

STEWART, Devin J.: The Portrayal of an Academic Rivalry : Najaf and Qum in the Writings and Speeches of Khomeini, 1964-78. IN: WALBRIDGE, Linda S. (ed.): *The Most Learned of the Shi'a : The Institution of the Marja' Taqlid*. Oxford University Press: Oxford & New York, 2001. s. 216-229.

TABÁTABÁÍ, Modarresí, H.: *Qom dar qarn-e nohom-e hedžrí*. Qom, 1971.

Tárik-e Qom. *Encyclopaedia Iranica* [online]. [cit. 17.8.2015]. Dostupné z: <http://www.iranicaonline.org/articles/tarik-e-qom>

The attack on Faydhiah School. *Imam Khomeini, Ruhollah Mousavi Khomeini* [online]. 16.8.2011, [cit. 24.7.2015]. Dostupné z: [http://en.imam-khomeini.ir/en/n3116/Biography/The attack on Faydhiah School](http://en.imam-khomeini.ir/en/n3116/Biography/The%20attack%20on%20Faydhiah%20School)

The Grand Library of Ayatullah al-Uzma Marashi Najafi (R.A.). *Imam Reza (A.S.)* [online]. [cit. 22.7.2015]. Dostupné z: <http://www.imamreza.net/eng/imamreza.php?id=3908>

The History of Masjid Jamkaran. The Holy Mosque of Jamkaran Publications: Qum, 1996.

The holy city of Qom. *Imam Khomeini, Ruhollah Mousavi Khomeini* [online]. 16.8.2011. [cit. 17.7.2015]. Dostupné z: [http://en.imam-khomeini.ir/en/n2295/Related places/The holy city of Qom](http://en.imam-khomeini.ir/en/n2295/Related%20places/The%20holy%20city%20of%20Qom)

The Holy Mosque of Jamakaran in Qum. *Imam Reza (A.S.) Network* [online]. [cit. 22.7.2015]. Dostupné z: <http://www.imamreza.net/eng/imamreza.php?id=2084>

The Qom Azam Mosque. *Ayatollah Seyed Hussein Tabatabaei Broujedri*, The Official Website. 13.9.2010, [cit. 11.7. 2015]. Dostupné z: <http://english.broujerdi.org/content/view/15/43/>

Tombs of Median Priests Found in Qom Province. *CAIS Archaeological & Cultural News* [online]. 29.5.2005. [cit. 17.6.2015]. dostupné z: <http://www.cais-soas.com/News/2005/May2005/29-05.htm>

TOUSSI, Sayyed Khalil: Introduction to Spriritual Mysteries and Ethical Secrets. IN: FAYD KASHANI: *Spiritual Mysteries and Ethical Secrets*. London: ICAS Press, 2012. s. vii – xxxviii.

VOLL, John O.: *Islam : Continuity and Change in the Modern World*. New York: Syracuse University Press, 1994.

Přednášky a konzultace:

NAZARÍ, Mahmúd: *Scholastic System of Seminary School of Hawza*. Al-Mustafa University, Qom. 9.2.2015.

ŠAHMÍRZÁDÍ, S. M.: *Výklad historie Tepe Sialk*, Tapeh Sialk, 12.2.2015.

ŠODŽAEIPOUR, Šahriar: *Early History of Islam & Shia*. Al-Mustafa University, Qom. 5., 7., 8.2.2015.

Datové převaděče:

Gregorian-Hijri Dates Converter. Dostupné z:

<http://www.islamicfinder.org/dateConversion.php>

Iranian Calendar Converter. Dostupné z:

http://www.iranchamber.com/calendar/converter/iranian_calendar_converter.php

Autoři fotografií:

DK – Daniel Křížek

JK – Jan Karas

MN – Mahmúd Nazarí

MR – Martin Rudiš

MV – Martina Votavová

PK – Pavla Kostková

VS – Veronika Sobotková

Historické fotografie Qomu byly přefoceny v expozici muzea svatyně Fátimy Ma'súmy v Qomu. Historické fotografie z období revoluce 1979 byly přefoceny v expozici ISTES, Al-Mustafá University v Qomu.

Abstract

The holy city of Qom is the leading center of Shi'ite Islam and one of the world's most important religious centers. For some people it is the true capital of Islamic Republic Iran. Although Qom is mentioned in the West on many occasions (scholar works, analytical papers, journalistic contributions), hardly anyone knows more than its name. A similar situation applies to the Qom religious architecture that is not systematically documented (textually nor visually) in any of the leading publication on Islamic architecture. The book comprehensively introduces the history of the city, the development of the *hawza* Qom, the influence of Qomi clerics, and further the material and spiritual culture and the architecture of Qom. The authors stayed several times in the holy city of Qom and would like to take this opportunity to highlight the importance of Qom in the history and contemporary world and to mediate its beauty and unique atmosphere for those who have no such opportunity.

The book is basically divided into two main parts, the first deals with the history of the city, the second part presents the architecture and the related spiritual culture. The history of the city itself, to a certain extent, symbolizes the entire evolution of Shi'ite Islam and the events in Qom have had a strong influence on the development of Persia, Iran and today's Islamic Republic of Iran. The specific chapter on the formation of Shiite Islam, the life and legacy of twelve Imams is also inserted, as all this history has never been explained properly in the Czech academic environment and the separation of branches of Islam has been presented always from the viewpoint of mainstream Sunni Islam. The book further shows how the city became the Shi'ite leading center and how it maintains its position as a counterbalance of shrine cities in Iraq. The great attention is paid to the situation of city and its *hawzas* during the Pahlavi regime and especially to the role of the Qom in the time of Islamic revolution. The historic section is completed with a brief presentation of the importance of Qomi clerics in the current Islamic Republic of Iran and with the short description of the system of seminary studies in Qom. The second part of the book is opened with the general introduction concerning developments of architecture in Persia and Iran. The main religious buildings in Qom are then introduced, including their historical background, architectural features and elements. This part is richly accompanied by photographs to illustrate (at least) a little of the beauty of sacral buildings and areas. The descriptions of the material artefacts are further accompanied by selected examples of manifestations of the spiritual life in sacral spaces including details related to the religious pilgrimages experience, the religious festivals and its rituals, customs and traditions.

Some of the photos published in this book are especially valuable. Taking pictures in the interior of the shrine Hadrat Masume is normally prohibited but thanks to kindly permission given by the headquarters of the shrine Hadrat Masume we were able to take pictures of this unique place and later to publish them. Also in the Library of Marashi Najafi we were kindly allowed to take pictures of the rare and beautiful manuscripts. For this we are very grateful to both institutions.

Veronika Sobotková, Daniel Křížek

Qom, náboženské centrum Íránu

© 2016 – Mgr. Veronika Sobotková, Ph.D., Mgr. Daniel Křížek, Ph.D. Tato publikace je dílčím výstupem projektu SGS-2015-039 „*Kulturní dějiny Blízkého východu*“. Vydavatel: Západočeská univerzita v Plzni. Vydání publikace bylo schváleno Vědeckou redakcí Západočeské univerzity v Plzni. Ediční číslo 55-003-15, číslo publikace 2212.

První vydání.

Recenzenti: Mgr. Martin Klapetek, Ph.D.
PhDr. Petr Pelikán

<http://www.kbs.zcu.cz>

ISBN 978-80-261-0552-7